

KERESZTÉNY MAGVETŐ

87. ÉVFOLYAM 2. SZÁM — ALAPÍTÁSI ÉVE 1861.

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

1981

KERESZTÉNY MAGVETŐ

2. SZÁM

1981

87. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁR-NAPOCA

TARTALOM

Igent mondani a munkára	83
-----------------------------------	----

TANULMÁNYOK

Jakab Dénes	
Ósi hitvilágunk emlékei a népi hagyományokban és szokásokban	86
Gaal György	
A két Gyergyai az egyház és a tudomány szolgálatában	97
Ferenczi Géza	
A székelyderzsi rovásírásos téglakora s felirata . . .	108
Szabó Zoltán	
Kőbe vésett történelem	120

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

Simén Domokos	
Bizonyrágot	122
Isten szántóföldje vagyunk	123
Pünkösöd: „Itt és most!“	125
Török Áron	
A láthatatlan erő hatalma	127
A boldog házasság titka	128
Zsigmond Csaba Attila	
Boldog, aki a kísértésben kitart	130
Egymásra vigyázni	132
Kovács István	
Magáról ad számot az ember	133
Szülők és gyermekek	134
EGYHÁZI ÉLET — HÍREK	136
KÖNYVSZEMLE	139

KERESZTÉNY MAGVETŐ

Alapítási éve 1861

Megjelenik negyedévenként

Kiadja az Unitárius Egyház

Postacím: 3400 Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 9. Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca, Lenin út 9. Telefon: 1 46 09. Szerkesztő bizottság: dr. Kovács Lajos püspök (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád, Szabó Dezső (szerkesztők), Sebe Ferenc és Andrási György

IGENT MONDANI A MUNKÁRA

Mi a munka? A fizikában egy bizonyos ellenállásnak a legyőzése; gazdasági szempontból a természeti erők meghódítása, anyagi és szellemi értékek termelése. Egyéni szempontból az ember munkája által szerzi meg magának és családjának a megélhetéshez szükséges javakat. Társadalmi szempontból a munka biztosítja a közösség életlehetőségét és szüntelen fejlődését. A munka tehát az ember létezésének elkerülhetetlen szükségessége.

Mi a vallásos embernek a munkával kapcsolatos álláspontja? A hívő ember szerint a munka Isten rendelése és arra való, hogy az élet és az emberiség javát szolgálja. A Szentírás Isten munkájával, a teremtéssel kezdődik, aki azt az egyetemes parancsot tűzte az emberiség elé, hogy: „töltsétek be a földet és hajtsátok birodalmatok alá“ (1Móz 1, 28). Isten szüntelenül munkálkodik, és az ember különleges dicsősége, hogy ő is dolgozhatik. A munka az ember istenképiségének egy része. Az a tény, hogy az ember dolgozik, dicsőséget, de ugyanakkor nagy feladatot is jelent. A munkának ez a célja közvetve is kifejezésre jut a teremtési történetben. Az 1Móz 2, 5-ben ez áll: „És ember sem vala, aki a földet művelje“. Eszerint Isten már az ember megléte előtt elhatározta, hogy őt munkára teremti. Azért helyezte az Éden kertjébe, hogy művelje és őrizze azt, tehát dolgozzék. A bűnesetről szóló tudósítás szerint Isten tiltó parancs elleni lázadás miatt a munkát átok alá vetette. Az Ószövetség egészében azonban nem ez, hanem sokkal inkább az mutatható ki, hogy Isten az embert munkára teremtette; a munka nem átok, hanem áldás. Isten rendelése a Tízparancsolat 4. pontjában így hangzik: „Hat napon át munkálkodjál és végezd minden dolgodat, a hetedik nap a pihenés napja.“ Ez azt jelenti, hogy a munka minden emberre kötelező. A hetedik napnak különleges jelentősége van, ezt Istennek kell szentelni azon az alapon, hogy életünknek a munka és a pihenés ritmusában kell folynia.

Az Ószövetség azt tanítja, hogy az Istenben hívő ember bizalommal végezheti munkáját, mert biztos lehet abban, hogy az eredmény nem fog elmaradni: „Megáld téged az Úr, a te Istened minden termésedben, és kezeidnek minden munkájában; ezért örvendezz igen“ (5Móz 16, 15). Az Ószövetség nem idealizálja a munkát, hangsúlyozza annak fáradságos, nehéz voltát, de azt is tanítja, hogy a munka Isten iránti kötelesség.

Az Újszövetségben arról olvasunk, hogy Jézus állandóan munkálkodik: tanít, gyógyít, segít embertársain. Az evangéliumok tanúbizonyossága szerint Jézus kézműves, ácsmester volt (Mk 6, 3; Mt 13, 55). Jézus

nem önmagáért, öncélként követeli a munkát, hanem a felebaráti szeretet gyakorlása érdekében parancsolja. Ugyanakkor állást foglal az öncélú munka, az öncélú kegyességi gyakorlatok ellen, amelyekből senkinek sincs haszna.

A farizeusok Jézus korában egy olyan társadalmi rendet alakítottak ki, amelyben a munka megvetett volt, a „föld népe“ tagjainak keserves sorsa. Míg ezek a szerencsétlenek agyondolgozzák magukat a gazdag farizeusok birtokain, addig ők a vallás törvényeivel való állandó foglalkozás eredményeképpen üdvözülnek. A törvényeket nem ismerő és annak előírásait nem teljesítő emberek nem üdvözülhetnek. Az egész Hegyi beszéd ez ellen a lelketlen szemlélet ellen s e szerencsétlen emberek védelmében emeli fel szavát. Jézus kemény ítéletet olvas a farizeusok fejére, s kijelenti, hogy ők nem mehetnek be az Istenországába, de az elnyomottak, a szegények, a megtérő bűnösök felé, akik nehéz sorsukban is bízunk a gondviselő Istenben, hangzik a megnyugtató üzenet: „Baldogok vagytok, mert tietek az Istennek országa“.

A kettős jézusi szeretetparancs értelme is az, hogy a munka az Istenrel való szeretetközösségből nő ki, és hogy a hívő ember munkájának a felebaráttal való szeretetközösségből kell táplálkoznia.

Pál apostol az evangélium hirdetése mellett fizikai munkát is végez önmaga eltartására (ApCsel 20, 34; 1Kor 4, 1—5). Az 1Tessz 2, 9-ben ezt olvassuk: „Éjjel-nappal munkálkodva hirdettük nektek az Isten evangéliumát, csakhogy senkit meg ne terheljünk közületek“. Közismert, hogy Pál apostolnak nehézségei voltak a tesszalónikai gyülekezettel a munka tekintetében. A gyülekezet egy része ugyanis Krisztus közeli jövetelének várakozásában a földi élet dolgaitól, a munkától elfordult: „semmit sem dolgozott“ (2Tessz 3, 11). Pál apostol elítéli ezt a magatartást, kifejtve, hogy ezek az emberek, miközben elfordultak a földi élet dolgaitól és a munkától, nem vették észre, hogy az evés is földi dolog, tehát azt se kellene gyakorolniok. Éppen ezért kimondja híressé vált tételét, hogy „aki nem akar dolgozni, ne is egyék“ (2Tessz 3, 10).

A munka másik motívuma Pál apostolnál a felebaráti szeretet: „Az atyafiúi szeretetről pedig nem szükség írnom nektek, mert titeket Isten maga tanított meg arra, hogy egymást szeressétek. Becsületbeli dolognak tartjátok, hogy csendes életet folytassatok, saját dolgaitoknak utánalászatok és tulajdon kezeitekkel munkálkodjatok, amiként rendeltük néktek“ (1Tessz 4, 9, 11). Az Ef 4, 26-ban ezt tanítja az apostol: „Aki oroz vala, többé ne orozzon, hanem inkább munkálkodjék, cselekedvén az ő kezeivel azt, ami jó, hogy legyen mit adnia a szűkölködőknek“.

A Pál apostol utáni őskeresztény nemzedék szintén állást foglalt a munka mellett. A legjellemzőbb ebben a tekintetben a Jakab apostol levele, amely élesen felteszi a kérdést: „Mi haszna, atyámfiai, ha valaki azt mondja, hogy hite van, cselekedetei pedig nincsenek? Avagy megtarthatja-e őt a hit? Mutasd meg a te hitedet a te cselekedeteidből“ (2, 14). A másik nagyjelentőségű szöveg ebből az időből a János evangéliuma 5. rész 17. verse, amelyben Jézus ezt mondja: „Az én Atyám mindez ideig munkálkodik, én is munkálkodom“. A kijelentés, bár nem Jézustól származik, de teljesen az ő felfogását tükrözi. Egy szombati nappal kapcsolatos vita keretén belül hangzik el, és azt fejezi ki vele, hogy Izrael szombat értelmezése helytelen, mert Isten sohasem hagyja abba a munkát, most is szakadatlanul munkát végez. Ezt a munkát végzi

Jézus is, következőleg végeznie kell hivatásszerűen minden hívő embernek a maga munkáját.

Hazánkban a munka állampolgári jog és kötelesség, minden ember lét- és életszükségletének, anyagi és szellemi javainak forrása, a haladás egyik döntő tényezője. Az Alkotmány kimondja, hogy: „A munka az ország minden egyes állampolgárának becsületbeli kötelessége“. Minden állampolgár számára pedig biztosítva van, hogy felkészültségének megfelelően dolgozhassék. Mindezekből önként következik, hogy a hívő embernek igent kell mondania a munkára, hogy mint Isten gyermeke, a társadalom tagja, magasrendű életcéllal élje életét. A munkában Isten munkatársává válik, és egész élete Isten- és emberszolgálatná nemese-
dik át.

JAKAB DÉNES

ÓSI HITVILÁGUNK EMLÉKEI A NÉPI HAGYOMÁNYOKBAN ÉS SZOKÁSOKBAN

A reáltudományok fejlődésével, a technikai civilizáció térhódításával, az urbanizáció fokozódásával párhuzamosan jelentkezett a néprajztudomány művelésének fontossága is. E tényt elsősorban annak a felismerésnek tulajdoníthatjuk, hogy a nagyarányú változások a népi kultúrát is érintik, „melyet a népi kollektív és egyéni génusz teremtett, s amely kínból, szenvedésből, a lélek kitörni vágyásából, művészi ösztönösségéből, szinte csodamódra jött létre“. Ez pedig „olyan erőtartalék, amely a »magas kultúra« számára is évszázadok óta, máig hatóan ihletadó forrás“¹.

Valláserkölcsei életünkben is e felé a forrás és erőtartalék felé fordítjuk a figyelmet, amikor a még élő vallásos hagyományokkal és szokásokkal foglalkozunk. A néprajzosok által összegyűjtött gazdag anyagból a babonának nevezett jelenségek mellett a népköltészet, népművészet, népzene, népi gyógyászat, néplélektan, társadalmi és gazdasági néprajz köréből azokat emeljük ki, melyek vallásos vonatkozásai felismerhetők. Tesszük ezt azért, mert megítélésünk szerint a népi génusz minden megnyilvánulása egymással összefonódik. Nincs kizárva, hogy a népi szokások mindenikében vallásos jelenség is rejlik. Egy népdal, egy népzenei motívum, egy kifejezés vagy közmondás, egy népművészeti motívum, egy név, minden mondhat valamit nekünk arról, ami vallásos életünk szempontjából érdekelhet.

A hagyományok és szokások állandó változásnak vannak kitéve: formálódnak, új elemekkel gazdagodnak, régi elemeket vetkőznek le magukról, de mindenik visszavezethető a múlt egy jól meghatározható pontjára.

Életünkben feltalálhatjuk azokat a primitív képzeteket, amelyek az ősközösségre jellemző meglátásokból keletkeztek, magukon hordva a nép egyéni sajátosságait és a rokon népekkel való kapcsolatát. Ma is fellelhetők hagyományainkban a polidemonizmus, animizmus, tabu-, fé-tis-, totemhit és az azokhoz kapcsolódó mágikus szertartások, a mítoszok és legendák maradványai. Mindezek a nép ősi vallására vezethetők vissza. Közismert, hogy a keresztény vallásra való áttérés és az azt követő időszak a régi vallási emlékek jó részét keresztény tartalommal telítette vagy pedig tüzzel-vassal irtotta, és mégis számtalan beszédes emlék él ma is abból az időből. Protestáns elődeink is hozzájárultak e folyamat-hoz, amikor a még meglévő szokások ellen keményen hadakoztak.

1. Az istenfogalom körét érintő hagyományok és szokások

Nyelvünkben az Isten szó eredete ismeretlen. Figyelembe vehető az a vélemény, amely szerint a finnugor eredetű *ős* szó régi is alakváltozatának származéka volna, bár ez sem meggyőző. Köznapi nyelvünkben, népi kifejezésekben az Isten szó ma is az ósiség varázsát sugallja: Isten lova, tüzes Isten nyila, nagy Isten, öreg Isten, kis Isten stb.

A rokon népek hitregéjében megtalálható legfőbb istenalak, a Numi Tarem (Arany Atyácska) a vallástörténészek feltevése szerint megfelelne az „Öreg Isten“ élő nyelvben is előforduló alaknak, aki a felső égben lakik, a többi istenek atyja, s csak ritkán, különleges esetekben avatkozik a földiek dolgába. Talán innen jöhet a ma is használatos mondat, hogy „meglátogatta az Isten“ és jaj annak, akit meglátogat.

Az égitesteket már korán isteni tisztelet vette körül, különösen a napot és a holdat, melyre többek között a népművészet motívumai is utalnak. A nap tiszteletét sejtetik a már ritkán felbukkanó szokások:

— déli pihenőkor a mezőn az emberek a nap felé fordulva feküsznek le; a napfelkelte előtt merített víz gyógyít; naplemente után szemetet a házból, istállóból kidobni nem szabad, mert a szerencsét dobja ki azzal az ember; a nappal nem szabad szembeönteni a szemetet.

A nappal kapcsolatos jóslatok is ugyanezt a feltevést támasztják alá:

— ha a nap tisztán nyugszik le, szép időt, ha felhőben nyugszik, esőt, ha napnyugtakor veres az ég, szelet vagy hideget, ha a nap heven süt, esőt jelent stb.

Egyesek a napisten tiszteletével kapcsolatos hagyományoknak tekintik a nép hitében emlegetett Nagy Boldogasszony alakját. Minthogy a kereszténységnek nem volt mit kezdenie ezzel az ősi fogalommal, a Nagyboldogasszony napokat Mária, a Jézus anyjának ünnepévé tette. A népi hagyomány Nagyboldogasszony alakjában a termékenységét, az áldozatkészséget, az anyaságot tisztelte.² Ma már csak a nevet tartja számon a nép, de ismeri mint jeles napot a Gyertyaszentelő-, Gyümölcsoltó-, Sarlós-Boldogasszony napokat, és számon tartja a Kisasszony napját is, időjósítás, vetés stb.-vel kapcsolatosan.

A holdisten iránti hit nyilatkozataival is gyakran találkozunk. Ilyen, hogy a hold változása befolyással bír bizonyos teendőkre, eseményekre, mint pl.: ültetni, vetni holdtöltekor jó; ha az újhóldat meglátod s pénz van a zsebedben, szerencsés vagy, egész hónapban lesz pénzed; ha a hold tiszta, jó idő lesz, ha a holdnak udvara van, esőt jelez.

Vallásos tisztelet tárgyául szolgáltak a csillagok is, mint hatalmas, emberszerető szellemek, de vannak közöttük rosszak is. Ősi meggyőződés, hogy minden embernek van egy csillaga, melytől függ élete és szerencséje. Ez nyilatkozik meg közmondásainkban is: szerencsés csillag alatt született, feljött a csillaga, leszállt a csillaga. A jövőt is ki lehet olvasni a csillagokból. A csillagokhoz kötött hiedelem szerint a csillagokra mutatni vagy azokat megszámlálni nem szabad, mert „sümölcs“ nő a számláló kezére.

A vallás fejlődésének animisztikus fokán a természeti elemeket is imádatlal övezték. A vizek szellemének tiszteletét őrzi pl. a ma is szokásban maradt székelyderzsi határkerülés, amikor a kutaknál, forrásoknál meg szoktak állni, és a lelkész imát mond.

A tűztisztelettel kapcsolatosan is élnek különös szokások: tűzbe köpni, szemetet önteni nem szabad; a villám okozta égi tüzet nem lehet vízzel oltani; a tűz „dorombol“, haragot jósol.

A fák szellemének tiszteletére következtethetünk a sok helyen szokásban levő húsvéti fenyő, májusfa és a pünkösdi nyírfa-zöldág állítás gyakorlatából.

Nem feledkezhetünk meg a népmesék tündéreiről és azok királynőjéről, Tündér Ilonáról sem. A tündérek helyét a kereszténységben az angyalok foglalták el; a tündérek már csak a mesék világában élnek, és csak éjjel járhatnak, hajnali kakasszóra el kell hagyniok a földet. Ismeretesek népmeséinkből a törpék és óriások is, akik az ősvallásban mint közbülső lények tiszteletben részesültek.³

Említést kell tennünk a mesék állatkirályairól, melyek a totemizmus vagy teriomorfizmus maradványai. Figyelemre méltó, hogy népünk tudatában sok jóslat él az állatokkal kapcsolatosan: ha valaki fekete macskával találkozik, nem lesz szerencséje; ha a macska táncol, hideget jelent, ha mosdik, jó idő lesz; ha a kutya vonít, valaki meghal a háznál vagy kárt vall; a bagoly kuvikolása szintén ezt jelzi; a kakukk ahányat szól, amikor az évben először hallod, annyi évet élsz; a tyúkok, ha korán elülnek, zivatar, ha a porban fürödnek, jó idő lesz. Ezenkívül megfigyelhető, hogy a farkas a népmesékben, akárcsak a medve, nem mint vérengző állat szerepel. A szarvast szent állatnak tartják. A kígyót a ház közelében nem szabad megölni, mert ezzel a ház szerencséjének ártunk. Ugyanilyen tiltás illeti a békát, pókot, lepkét is. A fecske fészket sem szabad leverni; azt néhol „Isten madarának“ nevezik.

2. *Ártó szellemek hagyományainkban és szokásainkban*

A gonosz szellemek megszemélyesítője az ördög; alakja a bibliai sáttán fogalmával kapcsolódott egybe. A kereszténység hatásának tulajdoníthatjuk, hogy az ördög olyan lett, amilyennek ma az egyes keresztény felekezetek tanítják. „Nem olyan fekete az ördög sem, amilyennek festik“ — tartja a közmondás. Az ókori vallásos szemlélet szerint az ördög a sötétség istene, ezért fekete. A vogul hagyományban a „térn“ annyi mint ördög, lidérc; innen eredhet a „teringette“ szavunk, az indulat kifejezése is, ami annyit jelent, mint ördögadta.⁴ Az ördög mellett ismeretesek más ártó lények is. Ilyenek a mesében szereplő sárkányok és állatszörnyek, melyekről számtalan helynév és családnév beszél. A népmondák ismerik a boszorkányokat, fehér asszonyokat, kiktől különösen a csecsemőket féltik.⁵ A vizek leányai vagy sellői a kútba néző gyermeket szeretik magukhoz csalogatni. Még az én gyermekkoromban is ijesztettek minket: ne menj a kúthoz, mert behúzza a „hargas“ asszony⁶. Az erdei kísértetek, a manók, a föld alatti rossz szellemek szintén a mesék világában élnek. A mai köznyelvben a betegség szellemét jelenti: a fene, guta stb. Hagyományainkban elég gyakran fordul elő a szemverés, igézés emlegetése.

A halottak szellemeinek ellenséges indulata ma is félelmet vált ki. Azt tartják, hogy éjfélkor visszajárnak az élők megrontására.

A boszorkányok fejedelemasszonya és a „szép asszonyok“ a néphitben valódi sámán szellemek, kik jót-rosszat tenni egyaránt hajlandók. Róluk sok legenda élt a nép között.

3. Kultikus idők a hagyományok és szokások tükrében

A kultikus napok sorát a tavasz előhírnökei nyitják meg. Gyertya-szentelő⁷, Jégtörő Mátyás-nap⁸, mely utóbbi a vízkultusszal állott összefüggésben. Mátyás, ha kap, nem hagy (viszen), ha nem kap, jeget hagy. Azután március 12., Gergely napja, melyhez a Gergely-járás régi emlékei fűződnek, de ma is időjósítás, erre utal többek között az a mondás is: „Gergely rázza a szakállát⁹”. Gyümölcsoltó Boldogasszony márc. 25-én van. Székelyföldön ismeretes a farsangvégi Tél-temetés szokása is (pl. Kibéden). Szentgyörgy napját az ősvallás húsvétjának tartják (ápr. 24). Ehhez a naphoz kapcsolódik az a tapasztalat, hogy a kukoricát Szentgyörgy napja előtti és utáni héten kell elvetni, továbbá a már tréfásnak tűnő hiedelem, hogy aki Szentgyörgy-nap előtt először hall mennydörgést, vesse magát azonnal a földre, s ott többször henteregjen ide-oda, akkor abban az évben nem lesz gyomorfájása. Hegyhát vidékén Szentgyörgy éjszakáján szokás nyírfaágakat tenni az ablakba, hogy a boszorkányokat távoltartsák a háztól. Ilyenkor van a juhok, tehének kihajtásának az ideje, amikor a nyírfaág mint rontástól való védekezési eszköz szerepel.¹⁰ Mindebből nálunk csak a tavaszi és nyár eleji zöldág-tevés hagyománya maradt meg. Sok helven húsvétkor, máshol május 1-én vagy pünkösdkor gyakorolják. A Homoród mentén nyírfaágot tesznek május 1-én a lányos házakhoz, másutt, ahol nincs nyírfa, bükkfaágot; húsvétkor a Maros—Kisküküllő mentén fenyőágot tesznek, ami ma tiszteletadás, az ifjak egymás iránti rokonszenvét fejezi ki, de joggal tehető fel, hogy kultikus eredete van.

Nagypéntekhez is kapcsolódnak nem-keresztény színezetű szokások: pl. ezen a napon nem szabad ruhát szárítani, mert annyi állat bőre semmisül meg, ahány ruhát kiterítettek.

A húsvéttal kapcsolatos öntözés és piros tojás ősvallási emlék. Húsvét időszakához kapcsolódik a határjárás.¹¹

A pünkösdnek is van múltja, melyre a „pünkösd királyság” megmaradt nyelvemlék enged következtetni.

Szentiván éjjelének sok régi szokását is meg kell említenünk. Ma már Szent János napjának nevezik, mely jún. 24-re esik. (Unitárius naptárunkban Iván-nap.) Szentábrahámon még van, aki emlékszik arra, hogy ezen a napon a szekér kerekét bevonták szalmával, majd kihúzták a dombos dűlőútra, és ott a szalmát meggyújtva, a lejtőn elengedték. Feltehető, hogy a tűz és nap tiszteletével állhatott kapcsolatban, amire a néprajzi emlékekből is következtethetni lehet.¹²

Az év végi ünnepek között megemlíjtük a Luca-napot, ahol a nyírfaág is szerepel. Nálunk az orgonaágról mondják, hogy ha e napon vízbe teszik, a szobában kivirágzik.

Karácsonynak is megvannak az ősi jelei. Ilyen pl. a koledálás vagy kántálás. Újév ünnepéhez ilyen babonák kapcsolódnak: ha asszony megy be először a kapun, szerencsétlenséget hoz az újév, vagy az állatok nőnemű utódot ellenek. Az újévi malac szerencsét jelent, a patkó is szerepel az újévi üdvözlőlapon, mint szerencsehozó tárgy. Ilyenkor nem jó semmit kiadni a házból, mert egész évben reá tart.

Jeles napok során kell megemlékeznünk a születés, házasságkötés és halálesetről. A születés és a halál csillagokkal kapcsolódott össze az

ősök képzetében. A lakodalomtartás napja régi szokás szerint sok helyen kedden volt, mint szerencsés napon.¹³ Különbö a hét minden napja megkülönböztetett jelentőséggel bírt az ősi gondolkozásban.

4. *A kultikus helyek hagyományainkban és szokásainkban*

A kultikus helyekre a ma fennmaradt helység-, határ-, hegy-, kutak-, tavak-, fák nevei utalnak. Ilyenek pl. Sába köve, Bálványos, Pogányvár, Áldomás feje, Oltárkő, Tűzhalom, Istenhegy, Királykő, Áldozókő, Istenszéke, Tündérvölgy, Tündér Ilona kocsija (Firtos), Szentkút, Gágókút, Csukástó stb.

A kutatók általában azon a véleményen vannak, hogy az első keresztény templomok többsége a régi ún. „szent helyekre“ épült, azzal a céllal, hogy az ősi kultikus helyeknek keresztény tartalmat adjon. A „szent helyek“ ősi jellemzői között ismerjük, hogy a „szent“ kutakba pénzt, bizonyos helyekre követ vagy rózsét dobnak, vagy rongyokat akasztanak. Érdekes Herodotosz feljegyzése arról, hogy a szkíták a harc istenének egymásra halmozott rózsékből emeltek szentélyt, és erre a halomra, mivel évenként lesüppedt, újabb rózsét szoktak rakni. Ehhez hasonlóan vélem az általam is ismert kő- és rőzsehalmok keletkezésének két esetét. Siménfalvi szokás, hogy a Bencsör nevű erdőrészen, még az én gyermekkoromban is, egy ember elhalálózási helyére az arra járók követ dobtak, amiből egy halom képződött. Gagyban a Leányhalom nevű helyre, ahol egy bőződi leányt a hagyomány szerint a rablók meggyilkoltak, rózsét dobnak.

5. *Kultikus cselekmények maradványai*

Az áldozat emléke maradt fenn az áldomásban, melyet nem csupán ünnepnapokon, de adás-vételnél, barátságkötésnél is gyakoroltak. Az áldomás alkalmával az italt addig nem fogyasztják el, amíg meg nem áldották azt. Az áldomásivással megkötöttnek tekintik a szerződést. Az áldomásokra vonatkozó régi egyházközségi pénztárkönyvekben sok adatot találunk arra nézve, hogy a templom építésekor, szerződés megkötésekor, a munka befejezésekor mennyit fizettek áldomásba a pallérnak „égett borért“. Az áldomásozás előfordul születésnél, lakodalomnál és a halotti torban is.

A csecsemő védelmét szolgáló mágikus cselekmények egész sora maradt fenn. Ilyen az igézés elleni védekezés piros szalaggal, a bölcsőbe helyezett fokhagymával, kenyérrel, sóval, kakukkfűvel, vágószerszámokkal, nyírfavesszővel. A születéshez tartozik a pocita vagy radina is, a régi családi áldozat maradványa. Ma is étellel-itallal látogatják meg a gyermekágyas asszonyt. Régebben a szülőasszony szalmazsákja alá kenyeret és sót s fokhagymát tettek. A gyermekágyas asszonyt meglátogató asszonyok ruhájukból kitépnek egy-egy szálát, mondván, hogy ne vigyék el az anyatejet.

Személyes tapasztalatunk, hogy a kenyeret és sót mint szerencsét hozó szert, vagy rontástól való védőeszközt tekintik ma is, amikor a család új helyre költözik, vagy az ifjú pár elfoglalja az új lakásban a helyét, bizonyos helyre a lakásban kenyeret és sót helyeznek el.

A „megigézett“ gyermeket vízvetéssel gyógyítják: vízbe égő szentet dobnak, és közben varázsigéket mondanak a gyógyulás érdekében.

Ismeretes a lekopogás szokása, ami abból áll, hogy amikor valaki elmondhatja: „hála Istennek egészséges vagyok, de kopogjam le“, s akkor az asztal lapját alulról felfelé bal keze ujjával megkopogtatja. Ez is egy ősi szertartás velejárója, mely az ártó szellemek elűzésére szolgált.

A házasságkötés kultikus cselekményét szokásaink közül elég sok tartja emlékezetben. Maga a kifejezés: „feleséget vett“, a vásárlásra és a nőrablásra emlékeztet. Erre utal az „eladó leány“, a vő- [vevő] legény, vőfély [vevő fél] stb. kifejezés. Tudjuk, hogy pl. Magyarországon és Ürmösön ma is divat a leányrablás vagy a leányszöktetés; ismert a gáinai leányvásár.

A leányrablásra mutat a lányos háznál színlelt ellenséges fogadtatás, az utak elkötése; ehhez fűződik a találós kérdésekre való felelési kötelezettség, a menyasszony ellopása, vagy a menyasszonyi cipő ellopása és annak pénzzel való kiváltása. A jegyváltás, leánynéző vagy háztűznéző tulajdonképpen régen egyezkedés, alku ideje volt a házasságkötéssel kapcsolatosan.

A kézfogó alkalmával a két apa bal kezével a gerendát fogta és átokformula keretében nyújtottak egymásnak jobbot, mondván: „száradjon el a kezem“. Ismeretes, hogy az ún. bádogos cigányok ma is megesketik gyermekeiket és átkot mondatnak el kölcsönösen a házasulandókkal, ha nem tartják meg a házastársi hűséget.

A kerek lepény, a lakodalmi pereg vagy kalács és a sokat emlegetett kása tulajdonképpen áldozati ételek lehettek a Napisten tiszteletére.

A határkerülést ma is sok helyen gyakorolják. Így pl. Székelyderzsben június utolsó szombatján végigjárják a határt, dombokon, forrásoknál, határköveknél megállnak és imádkoznak, búzakoszorúval vonulnak a templomba. Itt jegyezzük meg, hogy régebb a Nyárád mentén húsvét szombatján volt a határkerülés ideje. Ez az időpont ó- és újévi szokást sejtet, feltételezhető ugyanis, hogy őseink az újévet tavasztól (márc. 20.) számították. Hasonló jellegénél fogva ide sorolhatjuk a jégverés ünnepét is, amely az előbbihez hasonlóan történik és nagy tömeget vonz a templomba.

Újévi szokás a hajnalozás is, ami pl. Szentábrahámon még szokásban van. Január 1-én elmennek a lelkészhez, majd a lányos házakhoz, és köszöntik az újévet, énekelnek, táncolnak, a háziak pedig tésztával, itallal kínálják a hajnalozókat. Siménfalván ezt a szokást húsvétkor gyakorolták.

A mai közös étkezések és a vendég kínálása kenyérrel és sóval az ételáldozatok maradványa, mely a rossz szellem megnyerésére irányul és kifejezi azt is, hogy aki kenyeret eszi, az nem lehet ellenségem.

Megmelítjük a regölést (pl. Kénosban még él); a regös ének beszél az üldözésről (pogány üldözés), a régi törvényről, az ó-vallásról, a csodaszarvasról, de különösen „a nagy rőt ökörről“, mely az áldás ősi jelképe, és a nap tiszteletére feláldozott bika emléke rejtőzik benne.

A vesszővel való verés, amit Aprószentek napján a gyermekek gyakorolnak itt-ott és a Mikulás-vessző is erő—egészség—varázslat betegség ellen, ahol a nyírfavesszőnek a szereplése is jelen van.

Az álomból való jóslás a sámánizmus gyakorlatára utal. Ismeretes, hogy a sámán révületbe esik, és másvilági lényekkel kerül kapcsolatba, kozmikus utat jár be és jósolni tud, de jót-rosszat is képes okozni.¹⁴

A halállal és temetéssel kapcsolatban sok ősi eredetű szokás él. Ilyen

a halotti tor, mely nem annyira kegyelet, mint a halott szellemét lekötelező halotti áldozat. A halott kezébe pénzt tesznek, kedvenc tárgyait temetik el vele. A földet azért dobják a sírgödörbe, hogy a halott szelleme ne jöjjön vissza és ne zavarja az élőket, s esetleg valakit magával ne vigyen. Ma is mondják a halotról: vajon kit visz magával az élők közül. A virrasztás szokását is a halott szellemétől való félelem hozta létre. A halottat a temetőből visszajövet nem szabad siratni, mert rossz sorsa lesz a túlvilágon. Az egykori halottégetés hagyományát sejteti a „se híre, se hamva“ kifejezés.

A különféle mágikus gyógymódok is ide tartoznak, mint az ijedség ellen való ólomöntés, mely a tűz- és a vízkultuszt egyesíti magában. „Kutyaharapást szőrivel gyógyítják“, árpa aratás a szemről, köpés, gyíkkal való gyógyítás, mind vallásos eredetűek. Ma is hallani „megcsináltatásról“, a „bűvös kör“-ről mint a rontás elleni védekezés régi eszköze boszorkányok ellen.

Élnek a gyermekmondókák: „Süss fel, nap...“, „Gólya, gólya, ge-lice. ... síppal, dobbal, nádi hegedűvel“; ezek varázsszavak maradványai.

6. Kultikus személyekkel kapcsolatos hagyományok és szokások

Táltos, javas, bűbajos (bübájoló), varázsló, néző, látó szavaink utalnak a kultikus személyekre. Ilyeneknek tekinthetjük a kádár és gyula, regös, igris és a bába-asszony szavainkat is. A sámánizmus maradványának tulajdonítható, hogy még ma is hisznek egyesek ún. „tudós asszonyok“-ban, akikhez kényes ügyeik megoldása érdekében fordulnak.

A kultikus személyekkel kapcsolatos hagyományok szelleme arra enged következtetni, hogy a titokzatosság, a rendkívüliség, a jót és rosszat okozó szellemekkel kapcsolatot tartó személyeket nem annyira a tisztelet, mint inkább a tőlük való idegenkedés és félelem vette körül. Ma is mondják: ha pappal találkozol, nem lesz szerencséd, vagy, ha újjévkor pap megy a házadhoz, szerencsétlenséget okoz.

7. Bibliikus-keresztény ihletésű hagyományok és szokások

A Biblia a kereszténység felvétele után sok új hagyomány és szokás ihletője és elindítója lett. Nagy és széles mező tárul ki előttünk, éppen ezért csupán azokra az emlékekre kívánunk rámutatni, amelyekkel legkönnyebben találkozhatunk.

Első helyen jelentkeznek az Ószövetség teremtéstörténetével kapcsolatban keletkezett hagyományok. Ádám és Éva alakja népi vonást öltött magára, és a lakodalmakban a násznagyi és vőfélyi beszédekben gyakran szerepelnek. Bálint Sándor ismertet egy ilyen tipikus mondókát a népi hagyományokból¹⁵: „Ádámot az Isten mikor teremtette, / A szent házasságot még akkor szerzette. / Egy oldala csontját Ádámnak kivette, / Melyből Éva asszonyt mellé készítette. / Maga volt a vőfély az egek királya, / Amint ezt Mózes szent históriája / Böven előadja, bárki kivizsgálja, / S ezt minden értelem bámulva csodálja. / E szent rendelése az egek urának / Tetszett Ádám apánk sok maradékának, / Mind a pátriárkának, evangélistának, / Páratlan életet kevesen tartának.“ — Ehhez hasonlót találunk Szentábrahámon is, 1936-ból. A lakodalmi szokások között emlegetett találós kérdések között ilyeneket találunk:

— Hol ordított akkorát a számár, hogy az egész világ meghallotta?
— A Noé bárkájában.

— Ki ölte meg a világnak negyed részét? — Káin.

— Ki vágott az anyján fát? — Ádám, kit az Isten földből teremtett.

— Mikor beszélt az ember a számárral? — Bálám próféta idejében.

Sok vidéken ismerünk biblikus elnevezésű határrészeket, mint például Szentábrahámon: Zsidó hegy, Észek.

A néphagyomány rokonszenves alakja Noé. Ha valami nagyon régi, azt mondják ma is, hogy a Noé idejéből való. Neki tulajdonítják a szőlőművelés és a borkészítés¹⁶ ismeretét.

Nevezetes Illés alakja, amit egyebek mellett az Illés név elterjedése is mutat a többi bibliai nevek mellett (Mózes, Áron, Naftali, Ézsaiás, Jeremiás stb.). Illés napja júl. 20-ra esik, a máramarosi románok e napot a nálunk szokásos Űrnapjához hasonlóan ünneplik meg, mely a viharral, mennydörgéssel, villámlással kapcsolatos ünnep. Nálunk ezt a napot pünkösöd utáni csütörtökön tartják, szintén a viharral, villámlással áll kapcsolatban.

A népmesék egész sorában szerepel Jézus és Péter, kik faluról falura járnak. Péter az emberiség képviselője, aki magyarázatot keres sok, általa meg nem értett jelenségre. „Mikor Krisztus Urunk a földön járt“ — így kezdődnek a mesék is. Péter alakját úgy ismeri a nép, mint a mennyország kapujának őrét. A néphit szerint a Göncöl táján van az ég kapuja.

Érdekesnek tartjuk feljegyezni, hogy a Hegyi Beszéd mintájára született meg s általánosan Jézusnak tulajdonított tanítás: „Aki kövel dob meg, dobd vissza kenyérrel“. Erről sok Bibliát ismerő ember is kiáll vitatkozni, hogy ott van megírva, ahol az: „Aki arcul üt téged jobb felől, fordítsd a másik orcádat is“ (Mt, 5, 39). A népi hiedelem szerint a búzaszem egyik végén látható, érdekes jel (a száradás jele) nem más, mint Jézus képe.

A születésnél a gyermekágyból való felgyógyuláskor még tartják a hat hét utáni templomban való megjelenés és adományozás szokását pl. Siménfalván és Szentábrahámon¹⁷.

A mózesi tisztulási¹⁸ törvényt asszonyaink némely helyen (pl. Homoródkarácsonyfalván) úrvacsoravétel alkalmával ma is betartják.

8. Hagyomány és gyülekezeti élet

A hivek egyéni és gyülekezeti élete elválaszthatatlan a vallásos eredetű hagyományoktól és szokásoktól. Értékek ezek, melyek tiszteletet érdemelnek, mint mélyre nyúló gyökerek. Ezek őrzik jellegzetességeinket, de ugyanakkor összekötnek a közös múlton keresztül a világ hívő népeivel, akik hozzánk hasonlóan őrzik szokásaikat.

Az emberiség múltjába mutató hagyományok és szokások az idők folyamán szinkretizálódtak a kereszténység tanításával, de ezen túlmenően magát a vallást is befolyásolta a népi lélek képzeletvilága. Ezeknek az ötvözetéből, egymásra való kölcsönhatásából született meg, formálódott a sajátos népi vallás, szemben a hivatalos, intézményes vallással. A népi vallásosságnak nincs határozott teológiája, de vannak kiemelhető jellegzetességei, amelyek az egyházi vallásossággal kölcsönhatásban vannak. A népi vallásosságban elszíntelenednek a különböző

teológiai felfogások, elmosódnak a felekezeti jellegzetességek. Ezt a jelenséget a vegyes felekezeti közösségekben lehet jól szemlélni, ahol többnyire a külsőségek alapján különböztetik meg egyik felekezetet a másiktól. A népi vallás jellegzetességeiből lássunk néhányat közelebbről is.

a) A népi vallásban sok a naivitás. Ebből következik pl. az álomlátásnak tulajdonított fontosság. Vannak közismert álmok, melyből jósolnak, de még a régi „Álmoskönyveket“ is néhol használják. A naivítás abban is felmérhető, hogy van egyén, aki hiszi, miszerint minden imádságért ajándékot kap Istentől, és minden jóért jutalom jár, az elkövetett bűnért pedig nyomban jön a büntetés. „Jól imádkoztál, mert megsegített az Isten“, emlegetik komolyan.

Ha egy vallásos embert kár, betegség vagy szerencsétlenség ér, így szólanak: „...pedig vallásos ember volt“, s ha éppen egy lelkész kerül ilyen helyzetbe, az feltűnő, gyanús: Isten még őt sem segíti, biztosan titkos bűne lehet, s azért bünteti.

Gyakran azonnali jutalmat várnak az egyház javára adott adományokért: „Adok, mert ahányszor még adtam, mindig megsegített az Isten.“

A hiszékenységre jellemző a vihar, a villámláskor való imádkozás: „Jaj Istenem segíts meg“, s ha valahová beleüt a villám, ma is komolyan veszik, hogy „az Isten ítélete“ érte azt a helyet.

A népi hit értékét naivitásában is lehet becsülni, mert aki hisz valamiben, az a beteljesedés irányába halad. Azt tartják, hogy aki hisz a gyógyulásban, a gyógyszer hatásában, az könnyebben gyógyul.

b) A káros, rossz szokások jelentkezése. Ezek közül a torozásról kell megemlékeznünk, amely egyes helyeken ijesztő méreteket ölt. Pogány jellege miatt állandóan harcolt ellene a kereszténység. Aki ismeri a szokások erejét, hatalmát, akinek volt halottja, akit nagyon fájlalt s szeretett volna még érette valamit tenni, az sejti a torozás továbbélésének lelki rugóit. A torozást elsősorban anyagi szempontból kell károsnak tekinteni, mivel fölösleges kiadást okoz, amely a versenyszellem miatt egyre fenyegetőbb terheli a gyászoló családot. A társadalmi rang szimbóluma lesz egyre inkább a nagy tor, amelyben jó italozási alkalom is rejlik. Ez a tény pedig súlyosabban billenti a mérleget rossz oldalra, mert az anyagi kérdés erkölcsi vonatkozásai kerülnek felszínre a kérdésben, az italozás sok káros következményével együtt.

c) A népi vallásosság negatív jellemzői között beszélhetünk a káromkodásról és az átkozódásról. Nem tartjuk kizártnak, hogy mindezek a primitív mágiára vezethetők vissza. Isten nevének negatív formában való emlegetése sok vonatkozásban az ősi felfogást látszik tükrözni. Az átokról tudjuk, hogy az lehet imaforma is. Egyházunkban az átkozódó zsoltárok kihagyása énekeskönyvünkől Szentábrahámi Mihály püspök nevéhez fűződik.

A káromkodás, átkozódás ellen ma is van tennivalója a lelkésznek. Sajnos, általános jelenség, annyira, hogy sokszor még a lelkész jelenlétében is káromkodnak az emberek.

d) Leányszóktetés vagy leányrablás rossz irányú hagyománya ellen az egyház sokat küzdött, de eltörölni teljesen nem tudta.

e) A rendkívüliségek iránti fogékonyság is tipikus jellemzője a népi léleknek.

Egyszerű történeteket hamar kiszíneznék, amint a hír szájról szájra

jár, a képzelet működik és meghozza az eredményt. Ezért élnek a mesék, hordozván a mitologikus múlt nyomait. Gondolok itt különösen a mesék világára. „Az ősi iszonyatok azért maradtak meg, mert állandóan aktivizálódhattak, mindig újabb és újabb töltésűek lehettek. Ebben az újabb »töltésben« részes a történelem is, amely az emberre végeláthatatlan kegyetlenséget zúdított... és így az időtlen iszonyat tulajdonképpen mindig történelmileg konkrét iszonyattá változott.”¹⁹

A mesék világa azonban boldogító választ adhat az élet nagy kérdéseire. A borzalom csak háttér a boldog kifejléshez. Az ember a mesében elégtételt ad önmagának emberi és társadalmi síkon egyaránt, „mert noha borzalmas és kegyetlen világ veszi körül, az ember mégis urává válik önnön sorsának, és győzedelmeskedik a végzetesen ránehezedő kegyetlenségen is“, mert „bármilyen lehetséges a büszke és hatalmas embernek, hisz a végső győzelem mégsem a gonosz démonoké... hanem az emberé. A mesei optimizmus lényege ez a naiv hiedelem. Önáltatás? vagy inkább az életösztön burkolt formája? A népi lélek elviseli a tragikus életérzést, képes belenézni a lét mélységes szakadékaiba. De nem zuhan bele sohasem, és erre szüksége van, hogy tovább tudjon élni. Ez a hit, amely aktivizálja minden energiáját, hogy másnap újból felvéve a robotot, élni tudjon. Mert az élet szent kötelessége minden teremtménynek. A társadalmi számkivetettségben élő, önértékükben annyiszor megtiport embernek egyetlen lehetséges vigasza, credója, vallása.”²⁰

Ez az ősi optimizmus egybe esik az unitarizmussal. Ezt figyelni, híveinktől optimizmust tanulni az unitárius lelkész mindenkor feladata. f) A népi vallásosság antiklerikális színezete.

Az antiklerikális jellegzetesség a sámánizmusból eredhet, melyben a kultikus személy szellemek segítségével jót és rosszat egyaránt okozhatott. Ezért sokkal inkább félelmet, mint rokonszenvet vált ki. Ma is van egy olyan kíváncsi a lelkéssel szemben, hogy más legyen, mint hívei. S ha nem más, akkor is keresik benne a megkülönböztető jegyeket. Könnyen felfedezik gyarlóságait; valami különc alakot keresnek benne és egyben egy mások fölé magasodó varázslatos egyént.²¹

A lelkész testi adottságai is az érdeklődés középpontjában állanak. A testi szépség, természet, fizikai erőnlét előnye, a testi fogyatékoság hátránya nyilvánvalóan nagy figyelemre tartanak számot. Unitárius lelkészeink sorában nevezetesekek voltak: a csonka pap, vak pap, a sánta pap; Szentábrahámon ma is emlegetik a nyolc ujjú papot, aki állítólag Péterfi Sándor volt. Ezt a tényt is fent említett okokra lehet visszavezetni.

A lelkész személyével kapcsolatos kritikai magatartásnak társadalmi oka is van. A régi osztálytársadalomban a lelkész általában az uralkodó osztály oldalán állott társadalmi helyzeténél fogva, még akkor is, ha lelkileg népével együtt érzett.

A lelkész teljesen ma sem tud beleolvadni a népbe. Foglalkozásánál fogva értelmiségiek közé sorolják. „Nadrágos ember“, „pennás ember“ — mondják. Bár anyagi helyzete nem mindig ad lehetőséget rá, mégis a múlt kísérti a lelkészt, hogy jobban reprezentáljon, de kísérti a híveket is, akik elvárják, hogy lelkészükhöz ruházatban, a jólétet jelző anyagi javakban is több legyen. A lelkész egyben idegen is. Olyan ember, aki jött és valószínű, elmegy a faluközösségből. Elődei nincsenek, utódai bizonytalan, hogy ide gyökereznek: „jövevény“, aki, ha úgy

öltözik, mint a nép, csodálkoznak rajta, esetleg kinevetik; ha azzal foglalkozik szabad idejében, amivel ők, bizalmatlanul veszik, gyanakodnak szakismeretében. Gazdasági és hasonló ténykedésének sikerét vagy kudarcát rögtön kapcsolatba hozzák hivatásával. Ha pedig történetesen „törzsgyökeres“ a gyülekezetben, akkor még inkább nehéz a helyzete.

Ezért semmire sem kell jobban törekedni és semminek sem lehet jobban örüdeni, mint annak, ha a lelkész a fennálló akadályok ellenére a lehető legjobban azonosulhat a gyülekezete tagjaival, hogy ezáltal az egyházi és a népi vallásosság áldásos szintézisét megteremthesse. Ezen a téren komoly eredményeket értünk el. Megemlíjtük nagy ünnepeinket, azoknak népi eredetű szokásait. Templomainkban megjelent a karácsonyfa, a bethlehemesek hirdetik Jézus születését. Híveink szívesen fogadják, kik a kis Jézus születését hozzák hírül örvendezéssel. Nincs talán ház, ahol ne díszítenének karácsonyfát s mindenki ne kapna angyalfiát. Még él a regölés, néhol kántálás. Aprószentek napját is itt-ott megtartják.

Ugyanígy beszélhetünk a húsvétról is. Öntöző gyermekek és felnőttek járnak házról házra; hajnalozók éneke töri meg az éjszakai csendet; mindenütt piros tojást — hímes tojást festenek, és azt ajándékozzák mint az élet szimbólumát cserébe az öntözők fáradtságáért, akik azért jöttek, hogy harmatot öntsenek a „virágszál“-ra, hogy el ne hervadjon. Az utcákon a piros tojással „törköl“-nek a gyermekek, szólnak a harangok, örökéletről énekelnek a templomokban, s azt hirdeti a természet is. Egypár héttel később zöldágat, lehetőleg nyírfát tesznek a leányok kapujára a legények. Május elseje vagy pünkösd van ilyenkor. De zöldág díszíti a templomok kapuját, ajtaját, tornyát is a konfirmációkor, lakodalmakkor. Búzakoszorút fonnak s visznek a templomba az ún. fogadott ünnepeken, határkerüléskor. Nagy ünnepeinkhez kapcsolódnak a hagyományos ételek is: a lepény, a kalács, a sertésvágás, a húsvéti bárány, mely nélkül nem telhetik el az ünnep.²²

Megvan még az öltözködés hagyományának maradványa is az ünnepi alkalmakra, amit az egyház nem akar befolyásolni, de elvárja, mert az „illendőség úgy hozza magával, hogy az úrasztalához tisztán és rendezen felöltözve járuljunk“. Lelkész szerepe, hogy a meglévő népviseletet különösen nagy ünnepi alkalmakkor pártfogásba vegye. A templomi szertartás méltóságát csak fokozza az úrasztala előtt népviseletben álló férfiak, asszonyok csoportja, de különösen felemelő látvány a népviseletben konfirmáló csoport.

Templomaink nagy részében már rég helyet kapott a népművészet, a festészet, faragászat, textiliák formájában. Szakkönyvek beszélnek ezekről, és mint felbecsülhetetlen kincseket tartják nyilván. Védeni, gondozni, gyarapítani szintén lelkészi feladat, de ebben a törekvésben hívjuk segítségül a szaktekintélyeket, akik hozzáértéssel, jó ízléssel gazdagíthatják templomaink belsejét.

Mindezek a külső kerethez tartoznak általában, de sokak számára csupán ennyi az ünnep és a templom. Ezért a belső tartalomban is törekedni kell, sőt még állhatatosabban arra, hogy gyülekezetünk tagjaival minél szorosabb kapcsolatban legyünk. A vallás szinkrétizáló hajlandósága eddig is helyet adott, s ezután is fokozatosan helyet kell hogy adjon mindannak, ami népi jellegével közelebb hozza az Istenről való ismeret azokhoz, akiket szolgálni akarunk vele.

JEGYZETEK

- ¹ Nagy Olga: *Mit kutatunk, mit őrzünk?* A Hét 1980. jún. 6. XI. évf. 23. sz. 9.
² Kandra Kabos: *Magyar Mythologia*. Eger, 1897. 90—114.
³ Komjáth István: *Mondák könyve*. Bp., 1976, 392.
⁴ Kandra K. i.m. 201—207.
⁵ Gazda József: *Igy tudom, így mondom — A régi falu emlékezete*. Bukarest, 1980, 235—246.
⁶ Uo. 184.
⁷ Xántus János: *A természet kalendárium*. Bukarest, 451.
⁸ Uo. 504.
⁹ Uo. 507.
¹⁰ Uo. 96—97.
¹¹ Uo. 50—55.
¹² Uo. 188.
¹³ Dr. Kós Károly: *Eszköz, munka, néphagyomány*. Bukarest, 1979. 480.
¹⁴ Nagy O. i.m. 198.
¹⁵ Bálint Sándor: *Bibliai elemek a magyar néphagyományban* c. cikke a *Beszélgetések a Bibliáról* c. munkában. Bp., 1978. 271.
¹⁶ Uo. 275.
¹⁷ 3Móz 12, 4—8. Egyházunkban csirkét vagy tyúkot szoktak ajándékozni, ezt tanúsítják a régi anyakönyvi bejegyzések, így pl. Homoródújfalun a megjegyzés rovatban ezt olvashatjuk: „a tőrke megjött”.
¹⁸ 3Móz 12, 2 és 4.
¹⁹ Nagy O. i.m. 11.
²⁰ Uo. 12, 13 és 17—20.
²¹ Uo. 76, 77.
²² Gazda J. i.m. 330—341.

GAAL GYÖRGY

A KÉT GYERGYAI AZ EGYHÁZ ÉS A TUDOMÁNY SZOLGÁLATÁBAN

Centenáriumuk alkalmából

A Gyergyai család egyike a legrégebb és legismertebb unitárius családoknak. Múltja évszázadokon át összefonódik Erdély és az egyház történetével. A Kibédén lakó Gyergyai Mihály lófő székely nemességét 1652-ben II. Rákóczi György fejedelem erősítette meg. Gyergyai Mihály később Bözödre költözött. Három fia közül Péter — miután megsztoztak az atyai birtokon — házasság révén Kissolyosra telepedett. Innen a család előneve is. Fiát, Pált a kolozsvári Unitárius Kollégiumban taníttatta. Az iskola elvégzése után Gyergyai Pál rövid ideig Torockón tanítóskodott, majd — a családi hagyomány szerint — 1707-ben végleg Kolozsvárra költözött. Itt kétszer nősült, mindkét esetben gazdag özvegyt vett feleségül. Előbb Dersi Istvánné Eperjesi Sárát, majd Visováti Andrásné Rázmán Krisztinát. Az első házasságból öt, a másodikból két gyermeke született. Rövid idő alatt a város legtekintélyesebb polgárai közé küzdötte fel magát. Részt vett a város irányításában is: jegyző, generális praeceptor, majd városi tanácsos; országgyűlési követnek is

megválasztották. Mikor 1734-ben el kellett készíteni a város részletes latin nyelvű leírását, a városi tanács négy tagját bízta meg a munkával: Füzéri György jegyzőt, Páter Pál, Pataki István és Gyergyai Pál tanácsosokat. A három tanácsos egyben a város legfontosabb felekezeteinek érdekeit kellett hogy képviselje a munkálatok során, Páter katolikus, Pataki református, Gyergyai pedig unitárius volt. Így minden bizonnyal ő írta az unitárius vallás keletkezéséről, elterjedéséről és az unitárius iskoláról szóló fejezeteket. A városleírás magyarra fordítva 1944-ben jelent meg az Erdélyi Ritkaságok sorozat 18. köteteként.¹

Gyergyai Pál első házasságából származó egyik unokája, László² a XVIII. század második felében játszott szerepet Kolozsvár közigazgatásában, országgyűlési követ volt. Ennek Bara Krisztinával kötött házasságából született Ferenc fia (1799—1874) pedig a reformkori Kolozsvár egyik legismertebb személyisége³. Az Unitárius Kollégiumban tanul, majd az Akadémiai Líceumban jogot végez. A marosvásárhelyi Királyi Táblánál tölti gyakornoki éveit, ügyvédi vizsgát tesz, s 1823 tavaszától a kolozsvári tanácsnál felváltva iktató, al- és főjegyző, 1833-ban városi tanácsos, egy év múlva országgyűlési követ. A forradalom leverése után letartóztatják, meghurcolják. Kezesség ellenében engedik haza szülővárosába, de csak 1851-ben kerül be újra a városi tanácsba. 1861-ben főbírónak is megválasztják, de a kormány a választást nem hagyja jóvá, királybírói tisztséget kap, ezt viszont nem fogadja el, nyugalomba vonul. Sokkal fontosabb Gyergyai Ferencnek a város művelődési életében játszott szerepe. Híres zenebarát és énekes volt, Erkel Ferenchez is baráti szálak fűzték. Az 1820-as évek közepén fellépett a színház zenés előadásainak néhány tenor szerepében. Az ekkoriban alapított kolozsvári Zenekonzervatórium egyik legtevékenyebb tagja, magánénekese. Ő fordítja le németről és olaszról az előadásra kerülő művek (Haydn: *Teremtés*, *Évszakok*, Rossini: *Stabat Mater*, Mendelssohn—Bartholdy: *Paulus*) szövegét.⁴ Valószínűleg a fordítás során kezdett el a magyar nyelvészettel foglalkozni. 1861-ben kiadott *A magyar nyelv sajátosságairól* írott, Mikó Imrének ajánlott könyve főleg nyelvhelyességi kérdéseket tárgyal. A magyar nyelv eredetiségét, gazdagságát óvja az idegen szavak túlzott használata, illetve a viszonszók jelentésárnyalatainak nem ismerőivel szemben. Helyes elve, hogy az élő beszédből kell levonni a nyelvtani szabályokat, s nem a nyelvtan jármát rákényszeríteni a beszédre. A két kiadást megért *Magyaroson* (1871, 1892) című könyve kifejezetten a németes kifejezések ellen óvja nyelvünket, s Brassáival vitatkozik⁵. Gyergyai Ferenc egyházának is buzgó tagja volt, még életében becses könyvés kottagyűjteményét az Unitárius Kollégium könyvtárának adományozta⁶.

Gyergyai Pál második házasságából származó Mihály fia Kolozsvár talán leghíresebb XVIII. századi ötvösmestere volt. Fennmaradt kétkötetes mintajegyzékét Kelemen Lajos az Erdélyi Múzeum Egylet kéziratárának egyik legértékesebb, feldolgozásra váró szerzeményeként említi⁷. Remek kelyhei, ezüstmunkái még most is több unitárius templom felszerelésében megtalálhatók. Ő is kétszer házasodott. Első, 1777 nyarán kötött házasságából kilenc gyermeke született. Közülük megemlíjtük Krisztinát, aki Füzi János neves kollégiumi tanár, az egyházi főjegyző felesége volt⁸, Borbála lányukat Kriza János tanár, író és népköltészeti gyűjtő, későbbi unitárius püspök vette feleségül. Továbbá Ferencet, aki a már

említett Gyergyai László testvérének az unokáját, a nála húsz évvel fiatalabb Bartha Zsuzsannát⁹ vette nőül 1821-ben. E frigyből születettek közül a legfiatalabb lány, Anna Ferencz József, az apostoli kort megért unitárius püspök, Róza pedig Fejér Márton ügyvéd felesége lett¹⁰. A legidősebb, Borbála meg apja öccsével (Mihály legkisebb fiával), Gyergyai Sámuellel lépett házasságra.

Gyergyai Sámuel (1794—1851) kincstári titkár volt, hivatala Nagyszebenhez kötötte. Mivel részt vett az 1848-as forradalomban, elítélték, s Havasalföldön kellett bujdosnia, míg kegyelmet kapott. Alighogy hazatért Kolozsvárra, meghalt. Nála huszonhét évvel fiatalabb özvegye, miután három leányukat is eltemeti, egyetlen fiuk, Árpád nevelésére nagy gondot fordít¹¹. 1852-ben beiratja a helybeli Unitárius Kollégiumba, ahol 1863-ig tanul. Gyors felfogású, kítűnő diák, mindig osztályelső. Különösen az idegen nyelveket és a matézist kedvelte¹². 1863 őszén édesanyja kívánságára a Kolozsvárt újra megnyitott Jogakadémiára iratkozott be. Itt sokat olvasott, főleg francia szerzők természettudományi műveit, s maguk az előadások is megérlelték benne korábbi elhatározását, hogy orvos lesz. Kolozsvárt akkor csak egy alacsonyabb képesítést nyújtó Orvos-sebészeti Tanintézet működött, mely 1775-ben az Akadémiai Líceum egyik karaként létesült. Diplomái kizárólag Erdélyben voltak érvényesek. Így Gyergyai is az évszázadokon át kialakult hagyományok szerint 1864-ben a bécsi egyetemre iratkozott be. Szorgalma, vidám, elmés természete, segítőkészsége hamar közkedvelté tették. Az akkor még működő Bécsi Magyar Társaskör titkárává, majd elnökévé választották diák-társai. Sokoldalú tehetségére vall, hogy a szaktárgyak búvárlása mellett hamarosan tökéletesítette francia tudását, s megtanult angolul, spanyolul. Remekül rajzolt. Nyáron a Bécs környéki tájakról készített képet, de orvosi tanulmányaiban is hasznát vette e talentumának. Bölcsészeti előadásokra is el-eljárt. Leginkább azonban a vegytant és a körvegytant kedvelte. Különösen a híres Ernst Brücke professzor szövettani előadásait hallgatta nagy figyelemmel, részt vett kísérleteiben. Tanulmányai végén kezdett érdeklődni a sebészet iránt. Két híres, eltérő nézeteket valló sebészprofesszor klinikáján gyakorlatozott. Johann Friedrich Dumreicher báró a konzervatív sebkezelés legnagyobb szaktekintélye volt. Igen pontosan dolgozott, de a fertőtlenítést nem tartotta lényegesnek. Fiatalabb kollégája, Christian Theodor Billroth, akit a hasi sebészet úttörőjének tekintenek, éppen az antiszeptikus módszer alkalmazásával tudott „csodákat művelni“. E módszer itt kelthette fel először Gyergyai figyelmét.

Miután az 1870/71-es tanévben megszerzi sebészi és szülészmesteri képesítését, a fiatal Gyergyai hazatér Kolozsvárra, s itt kezd magán-gyakorlatot. 1871 őszén az Orvos-sebészeti Tanintézet sebészeti tanszékére Brandt mellé tanársegédnek nevezik ki. S így az intézet utolsó és az 1872-ben megnyitott Tudományegyetem első tanévében Brandt József mellett ő oktatja a sebészetet¹³. A Karolina kórházban kisebb műtéteket is végeznek.

Az 1873/74-es tanévben Plósz Pál, az élet- és körvegytan rendkívüli tanára, aki még a bécsi diákévek idejéből ismerhette Gyergyait, meghívja maga mellé tanársegédnek. Együtt kezdenek — hazai viszonylatban először — a vérmegalvadás és vérátömlesztés kérdésével foglalkozni. Mivel Plósz a tanév közepén távozik Kolozsvárról, Gyergyai egyedül folytatja kísérleteit¹⁴. Többek között megállapítja, hogy az emberbe csak embervért lehet átömlesztetni, s előnyösebb — az akkori feltételek

között — a direkt transzfúzió. Ezek a ma már közhelynek számító megállapításai akkor, amikor külföldön bárány- és kutyavért vezettek a súlyos állapotba került beteg ereibe, figyelemre méltóak. 1875 áprilisában külföldi tanulmányútra indul, hogy élettani és sebészeti ismereteit a legjobb európai szakemberek intézeteiben tökéletesítse.

Néhány hétig az antiszeptikus sebkezelést tanulmányozza Lipcsében a plasztikai sebészet atyjaként ismert Carl Thiersch professzor klinikáján, innen Párizsba utazik, s közel fél évet a világhírű Claude Bernard, a modern élettan megalapozója mellett dolgozik, részt vesz kísérleteiben. Az ottani kórházak sebészeti osztályát is gyakran felkeresi, de mivel Párizsban még nem sokan alkalmazták a német földön megismert új módszert, elhatározza, hogy felkeresi az antiszeptikus sebészet megalapítójának, a kor legnagyobb sebészének tekintett Sir Joseph Listeret. (Lister ekkor még az edinburghi klinikát vezette, csak pár év múlva, 1877-ben nevezték ki a londoni egyetemre, ahol világhírűvé vált.) Gyergyai több hónapon át hallgatja a professzor előadásait, részt vesz műtétein. Nem fogadja el a külföldi állás-ajánlatokat. 1876 elején visszatér Kolozsvárra, s mint Erdély egyik legképzettebb orvosa nyitja meg rendelőjét. Az év őszén az éppen befejezett kolozsvári vasútvonalnál pályatorvosi állást vállal, mely a városban és környékén lakó vasúti munkások és családjaik orvosi ellátására kötelezi. Ő Kolozsvár első vasúti orvosa.

Hosszas előkészületek után 1876-ban alakul meg Kolozsváron az Orvos-Természettudományi Társulat. A társulat célja olyan szakülések rendezése volt, ahol a tagok bemutathassák a gyógyító munkában elért eredményeiket. A társulati értesítő pedig nyomtatásban is hozhatta dolgozataikat. Miután 1875 októberében a minisztérium jóváhagyta a felterjesztett alapszabályokat, az év végére 120 tag iratkozott be. Az Orvos-Természettudományi Társulat 1876. január 8-án tartotta alakuló ülését. Elnöknek Abt Antalt, titkárnak Hőgyes Endrét választották meg. Két szakosztályt hoztak létre: a természettudományit és az orvosit. Mindegyiket egy választmány vezette, az utóbbi élére szakelnökként Genersich Antal, a kitűnő patológus professzor került, jegyzőnek Gyergyai Árpádot választották. Minden valószínűség szerint ekkor már Gyergyai Kolozsvárt volt, s részt is vett az alapító gyűlésen. Jegyzői tiszttségét haláláig megtartotta. Ő írt a szakülésekről beszámolókat, melyeket az Értesítőkb¹⁵ ki is nyomtattak. Az üléseken maga is gyakran szerepelt előadással, betegbemutatással. Különösen két felolvasása jelentős. Az egyik a sebkezelésről szól — 1877 áprilisában. A Lister-féle módszert ismerteti elsőként tájainkon. Gyergyai meghozatta Lister műszereit, fertőtlenítő berendezéseit is. Legtöbb betegbemutatása az antiszeptikus módszer „csodáit” szemlélteti¹⁶. Másik előadását egy hónappal a francia fiziológus halála után, 1878. február 10-én tartja *Claude Bernard élete és tudományos működése* címmel¹⁷. Ebben megállapítja: eddig „az élettan alapjait a bonctan képezte [...], Bernard az élő anyag élettani tulajdonságának felismerésére törekedett figyelmes észlelés, pontos kísérletek által, és az így nyert eredményt vezette vissza a szerv bonctanára“. Sorra ismerteti Bernard felfedezéseit, s kitér a vele kapcsolatos személyes élményeire.

Gyergyait az egész város orvosközössége megszerette, tisztelte tudásáért. Hamar megnyerte betegei bizalmát, egyformán küzdött azok egész-

ségéért, akár gazdagok, akár szegények voltak. Sürgette a város közegészségügyi viszonyainak javítását is. Két ízben folyamadott — sikertelenül — a városi főorvosi állás elnyeréséért. E tisztségben ugyanis alkalma nyilhatott volna külföldi tapasztalatait az egész város javára gyümölcöztetni. Egyik nagynénje, Fejér Mártonné Gyergyai Róza († 1919) az Unitárius Egyház alapításának 300. évfordulóján tartott tordai zsinaton 2000 forintos alapítványt tett férje emlékére azzal a céllal, hogy annak kamataiból egy „főiskolai kórházat“ hozzanak létre a kolozsvári kollégium mellett. Kisebb összegekkel többen is csatlakoztak az alapítványhoz, úgyhogy az 1873/74-es tanévben végre megnyílt a kezdetleges kis „kórház“ (betegszoba), s így csak a legsúlyosabb betegeket utalták be az Országos Karolina Kórházba. Az első tanévben tizenegy diákot kezeltek itt. A betegek orvosi ellátását elsősorban Gyergyai Árpád végezte „önfeláldozó buzgóság“—gal, „minden díj nélkül“¹⁸. Ugyancsak e tanévtől kezdve ingyen tanította a VI. osztályban az állattant, embertant és élettant. Külföldi útjáról visszatérve haláláig a kollégium „póttanára“ volt, és ellátta az iskolaorvosi teendőket¹⁹.

Gyergyai Kolozsvárt is állandóan képezte magát, a legjobb külföldi szakfolyóiratokat járatta. Magántanári habilitációjához benyújtandó *A sebészet fejlődésének története* című értekezésén²⁰ dolgozott már két éve, amikor 1881 januárjában városon kívül lakó vasutascsaládhoz hívták ki. Az úton megfázott, korábbi hülése kétoldali tüdőgyulladásba ment át, s egy hét alatt, 36 éves korában végzett a mások egészségéért magát feláldozó orvossal.

A korai, váratlan halál városszerte nagy részvétet keltett. Az Orvos-Természettudományi Értesítő gyászkeretben jelent meg, Nagy József több oldalas emlékbeszédének közlésével méltatta munkásságát, az Orvosi Hetilapba maga Hőgyes Endre írt nekrológot róla. A korabeli napilapok szerint rég nem volt Kolozsvárt az övénél nagyobb temetés²¹. Pályája a belgyógyász Purjesz Zsigmondéval párhuzamosan futott, valószínűleg Brandt utóda lehetett volna a tanszéken. Julius Pagel 1915-ben kiadott orvostörténeti traktátusa az öt leghíresebb magyar sebész közé sorolja²².

Gyergyai nem érthette meg egyetlen, szintén Árpádnak keresztelt fia megszületését 1881. április 27-én. Özvegyen maradt fiatal felesége, Wieland Ágnes (1856—1935) egész életét gyermekük nevelésére áldozta, de így sem tudott volna megküzdeni főleg az anyagi gondokkal, ha sógora, Éjszaki Károly (1818—1907) nem segíti. Éjszaki a századforduló idején Kolozsvár egyik köztisztviselőnek örvendő, érdekes egyénisége. Életpályája igen változatos: jogi és mérnöki diplomája megszerzése után 1848-ban állást vállalt a forradalmi minisztériumban, az 1860-as években vármegyei tisztviselő, majd a közlekedési minisztériumban főmérnök, utóbb államvasúti főfelügyelő. E minőségben részt vesz a nagyváradi—kolozsvári vasútvonal lefektetési munkálataiban, majd Kolozsvárra költözik, s elsőként épít villát Sztána állomáson, melynek festői szépségét ő fedezi fel. Nevét elsősorban színműíróként őrizte meg a köztudat. *A cydoni alma* című vígjátékát (1855) a magyar újromantikus irodalom út-törő alkotásának tartják. Részt vett a Petőfi Társaság megalapításában, annak alelnöke és tiszteletbeli tagja volt, az Erdélyi Irodalmi Társaság is tagjai sorába fogadta. Buzgó unitáriusként beválasztották az Egyházi Képviselő Tanácsba, egyházi gyűléseken pedig többször is tartott felolvasást. A 80-as évektől már nem foglalkozott szépirodalommal, de szí-

nes visszaemlékezéseit a régi irodalmi életről, történelmi eseményekről nagy érdeklődéssel hallgatták²³. Sok szempontból az apa szerepét vállalta Gyergyai nevelésében: fejlesztette tudásszomját, és az egyház iránti ragaszkodását is erősítette. Gyermekkorában sz tánai villájában nyaralt Gyergyai, aki annyira megkedvelte e vidéket, hogy házat vásárolt ott, s késő öregségéig Sztánára járt pihenni.

1891-től 1899-ig a fiatal Gyergyai az Unitárius Kollégium neveltje. I. gimnazista korától ösztöndíjat kap, tanév végén pedig pénz- és könyvjutalmat kiváló tanulmányi eredményeiért²⁴. Különösen az angol nyelv és a természettudományok vonzzák. Az önképzőkörben egy természetrajzi tétel kidolgozásáért kedvelt tanára — pár évig osztályfőnöke is —, dr. Nyiredi Géza külön jutalmazza. Még a régi épületben teszi le az érettségit. Utolsó osztályfőnöke Kanyaró Ferenc, a kiváló bölcész és irodalomtörténész. Tanárai közül kiemelkedik Benczédi Gergely (természettan), Gál Kelemen (német), valamint Péterfi Dénes (hittan). Negyven végzős közül Farkas Mózzessel, a későbbi bőriparossal együtt az elsők. Osztálytársai között van [Gyallay] Pap Domokos és Szentmártoni Kálmán, a későbbi író, illetve történész. Rajta kívül még ketten lesznek — jó nevű — orvosok: Kappel Izidor és Sárdi Elemér. Mert Gyergyai is apja hivatását választja, 1899 őszén beiratkozik a kolozsvári Tudományegyetem Orvosi Karára.

A századfordulón a kolozsvári egyetem már kiforrott, neves tanintézet volt, diákjainak európai színvonalú képzést nyújtott. Gyergyai élt is a tanulási lehetőségekkel. Már II. éves korában egy bonctani tétel kidolgozásával öt évre szóló ösztöndíjat szerzett. III. és IV. éven a kar meghirdette kórbonctani pályatételt a tüdőgyulladás különböző fajtáiról olyan jól dolgozta ki, hogy mindkét esetben dupla jutalomban részesítették. V. éves korában belgyógyászatból nyert pályatételt, s közben gyakornoki állást is vállalt a kórbonctani tanszéken. A következő tanévben az Orvosi Hetilapban közölt tanulmányával elnyerte a gyakornokoknak és tanársegédeknek kiírt Maizner-féle jutalmat²⁵. Miután kitüntetéssel teszi le a szigorlatokat, 14 évfolyamtársával együtt 1905-ben egyetemes orvosdoktorrá avatják. A kórbonctani intézet tanársegédi állását a következő tanévtől felcseréli az újonnan kinevezett sebészprofesszor, Makara Lajos melletti műtőnövendéki tisztséggel, s közben nekifog választott szakja, a fül-orr-gégegyógyászat tanulmányozásának²⁶.

A századfordulón a fül-orr-gégészet aránylag új orvosi diszciplína volt. Gyergyai mint sebészeti ágat közelítette meg a szakot, s 1907-től a „Sebészeti kóroda“ fül-orr-gégerendelését bízták rá. Ugyanez évben letette a sebésműtői és tisztiorvosi vizsgát, s az egyetemtől utazási ösztöndíjat kapott²⁷. Bécsben a kor legjobb fülgyógyásza, Adam Politzer, továbbá Gustav Alexander és a magyar származású Réthi Lajos klinikáin tanulta szakját, ekkor és a következő években tett tanulmányútjain felkeresi Berlin, Freiburg, Bazel, Párizs és London legjobb fül-orr-gégész professzorait, hallgatja előadásait, részt vesz műtéteiken. 1910-től tanársegéd, magántanári képesítése után, 1914-től adjunktusként dolgozik a Sebészeti klinikán, majd az ekkor megnyitott Fül-orr-gége klinika vezetésével is őt bízzák meg. 1916-ban rendkívüli tanári címet kap, s átmenetileg a sebészetet is vezeti. A világháború utolsó évében felterjesztik rendes tanári kinevezésre.

Gyergyai zökkenőmentes — az egyetemi évkönyvekben²⁸ jól követhető — haladása a felsőoktatási ranglétrán rendkívül kitartó, tudatos orvosi és kutató munkásságával magyarázható. 1904-ben lép be az Erdélyi Múzeum Egylet Orvos-Természettudományi szakosztályába, melynek alapítása körül édesapja is bábáskodott. 1907-től jelentkezik rendszeresen dolgozataival, betegbemutatókkal. A rutinos műtétek mellett szinte évről évre valamilyen új eljárást, új műszert is bemutat. 1910 februárjában számol be *Az orrgaratnak, a tubának és a hátsó orr-részeknek új direkt vizsgálásmódjáról*²⁹. Ehhez speciális műszert is szerkeszt. Újítását pár hónap múlva egy drezdai kongresszuson ismerteti, dolgozatát az Orvosi Hetilap és három német szakfolyóirat hozza. E dolgozata már a magyar és német szaklapok mellett angliai és franciaországi kiadványokban is megjelenik³⁰. Az elkövetkező években az orrgarat és a fülkürtnyílás egyes részeinek érzékenységéről, lokalizáló képességéről és reflex-ingerlékenységéről közölt feltűnést keltő tanulmányokat. A háborúval járó fokozott igénybevétel lelassítja, megszakítja kísérleteit.

1919-ben magánpraxist kezd, 1923-ban háza néhány helyiségébe kórtermet rendez be, s az állandó rendelés, nehéz műtétek mellett egyre kísérletezik. Valóságos szenvedéllyel jár minden nyáron a külföldi orvoscongresszusokra. Nyugat- és Közép-Európa legtöbb fővárosában előad, illetve megtanulja az ott bemutatott legújabb műtéti, kezelési eljárásokat. 1928-ban Koppenhágában rendezik meg az első nemzetközi fül-orr-gégészeti kongresszust. Itt és az elkövetkező nyári ülésszakokon előterjesztett dolgozataival válik európai hírű tudóssá. Gyergyay (1920-tól így írja nevét) lehetőséget talál arra, hogy az új egyetem kórbonctani intézetében kísérletezzék. Így kidolgozza *A hallószerv új boncolásmódját*³¹. Több mint százszori alkalmazás után eljárásáról a koppenhágai kongresszuson számol be. Ekkor már évek óta a fülkürt működése foglalkoztatja. Bonyolult segédeszközök segítségével diagrammot készít a beteg emberek fülkürt-működéséről. Ezzel kapcsolatos kutatási eredményeit 1931 júniusában a helsinki kongresszuson, majd az Erdélyi Múzeum Egylet orvoskongresszusán ismerteti, német szakfolyóiratokban közli³². Hosszas ellenőrző próbák után a 30-as évek végén újabb, ma is alkalmazott felfedezéséről számol be: *Az orrnak és melléküregeinek egységes vezetési érzéstelenítése*³³. Olyan eljárást dolgoz ki, mely egvetlen injekcióval a legbonyolultabb szájsebészeti beavatkozásokat is fájdalommentessé teszi. Az 1940-es években a hallásmechanizmust kutatja, egy új halláselmélet kidolgozására tesz kísérletet. Két, e témakörbe vágó dolgozata (*Hanghullámok hatásmódja a cigára* 1946, *Irányhallás, Távolsághallás, Térhallás* 1948) az alapvetést szolgálta. Mindkettőt először a Bolyai Tudományegyetem Orvosi karának 1946-ban, illetve 1948-ban tartott tudományos ülésén mutatta be Marosvásárhelyen, s kis füzetben is megjelentette.

A két világháború között is részt vett az Erdélyi Múzeum Egylet Orvostudományi Szakosztályának munkájában. Gyergyay gyakran tartott betegbemutatót, néhányszor előadást is a szaküléseken, hozzászólt mások dolgozatához. 1932-ben fülkürt-vizsgáló eljárásait ismertette a nagybányai kongresszuson.

1940-től ő lesz a Fül-orr-gégészeti klinika igazgató professzora, Miszkolczy Dezső, Berde Károly szakosztályi elnök és dékán, valamint Haynal Imre mellett az Orvosi kar legtekintélyesebb tagja. 1942-ben dé-

kánnak is megválasztják. A Bolyai Egyetem Orvosi karának Marosvásárhelyre költözése után újra magánygyakorlatot folytat, s fokozottabb mértékben a kutatásnak szenteli szabad idejét 1952. április 1-én bekövetkezett haláláig.

Gyergyayra betegek és tanítványai főleg mint kitűnő sebészre emlékeznek. A műtét kezdetekor végtelen nyugalom öntötte el, a felnyitott koponya előtt a legváratlanabb komplikációk esetén is mindig eltalálta a legjobb — talán egyedül jó — megoldást. 1930-as németországi tanulmányútja után kockázatos arcplasztikai műtéteket is végzett. Hírnevére jellemző, hogy mikor Ioan Brătianu miniszterelnök állapota válságosra fordult, a leghíresebb külföldi orvosokból összehívott konzílium a bonyolult gégeműtét elvégzésére — mint arról a napilapok 1927 novemberében hírt adtak³⁴ — Gyergyayt ajánlotta. Mire azonban Bukarestbe ért, a miniszterelnök meghalt. 1931 szeptemberében Gyergyay egy betegével készít interjút a Keleti Újság³⁵. Az illetőt több németországi professzor próbálta sikertelenül meggyógyítani, míg egy berlini orvostanár a fülkürt legjobb szakértőjének tartott kolozsvári orvoshoz küldte, aki elvégezte a műtétet, s pár hetes kezeléssel visszaadta betege hallását. Több ezer ember köszönheti neki hangját, hallását, egészségét. Egy 1979-ben megjelent hazai román nyelvű kézikönyv³⁶ elsősorban iskolaalapítóként tartja számon. A vezetése alatt álló klinikán, s magánrendelőjében is, állandóan oktatta a mellette dolgozókat. Nicolae Popoliță (1920-tól szaktárgya helyettes előadója a kolozsvári egyetemen), Vitályos András (a 40-es évek végén az endokrinológia előadótanára Kolozsvárt), Péterffy Pál (sebészfőorvos Marosvásárhelyen), Rednik Tamás (a világháborúban halt hősi halált), Vendég Vince (Gyergyay kolozsvári adjunktusa, majd a marosvásárhelyi főiskola professzora), Magyar Bertalan (volt tanársegéde, kolozsvári fül-orr-gégész) mesterüknek tartották. Munkásságának elismerését jelzi, hogy a román és magyar orvosi, fül-orr-gégészeti társaságokon kívül Európa tíz fővárosában székelő külföldi szakegyesületek választották tiszteletbeli vagy levelező tagjuknak.

Gyergyay magánélete szépen alakult. Orvoscsaládból nősült: 1910 októberében feleségül vette Engel Gábor nőgyógyász rendkívüli tanárnak, a Karolina kórház nagytekintélyű igazgatójának Kornélia nevű lányát (1891—1977). Felesége szintén unitárius volt, úgyhogy családjuk rövidesen az unitárius egyházi életben is szerephez jutott. 1912—1922 között öt gyermekük született, közülük három orvos (kettő éppen fül-orr-gégész) lett. Árpád fia (1919—1980) Kolozsvárt folytatta édesapja praxisát, Ferenc pedig a marosvásárhelyi főiskola nagy tudású kórbonctan professzora volt. Gyergyay néhányszor közérdekű egészségügyi vonatkozású előadást tartott az egyházi rendezvényeken³⁸. 1930-ban meg az Unitárius Közlöny Gyergyay arcképét hozza, s beszámol bázeli előadásának sikeréről. Ugyanaz évben legidősebb lánya már *Az erdélyi unitárius lányok problémáiról* tart vitaindítót. 1929. november 10-én az Egyházi Főtanács az Egyházi Képviselő Tanács tagjául választja³⁹. Két év múlva a dr. Váradi Aurél halálával megüresedett kolozsvári unitárius főgimnázium felügyelő gondnoki tisztségre is őt találják méltónak: „Gyergyay Árpádnak Európa-szerte ismert tudományos hírneve csak dicsőségére szolgálhat ősi kollégiumunknak“ — írja a Keresztény Magvető⁴⁰. Ősein kívül két fia is ott tanult. Gyergyay szerette a természetet,

sokat kirándult népes családjával együtt. Ezért az Erdélyi Kárpát Egye-
sület választmányi tagjául, 1933-tól a Fürdőügyi szakosztály elnökéül vá-
lasztotta⁴¹.

JEGYZETEK

¹ *Kolozsvár leírása 1734-ből*. Szerkesztették Páter Pál, idősb Pataki István, Gyergyai Pál tanácsosok és Füzéri György, a város főlesküdt jegyzője. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Márkos Albert. Minerva Rt. kiadása. Kolozsvár, 1944. 64 l. Erdélyi Ritkságok 18. A Gyergyai Pálra vonatkozó adatokat részint családi iratokból, részint Márkos Albert bevezetéséből vettük.

² Az Akadémiai Könyvtár kolozsvári fiókjának unitárius állagában (volt kol-
légiumi könyvtár) a Ms.U. 88 jelzetű kisformátumú kötet tábláján ez a cím ol-
vasható: *Gyergyai László jegyzetkönyve*. Főleg a családra, kiadásokra, cselédekre
vonatkozó kézírásos feljegyzések, valamint az adó kifizetését igazoló beírások talál-
hatók benne. A kötet magyar és latin nyelvű szövegét átvizsgálva megállapított-
uk, hogy az László apjának, Gyergyai Pálnak (Gyergyai Pál tanácsos és első fele-
sége, Eperjesi Sára fia) volt a jegyzetkönyve. 1748-ban kezdte írni, mikor második
házasságát kötötte, s a század végéig vezette, utána László fia örökölte, ő már
csak az adó befizetéséről írt elismervényeket vezetett bele. Ezek szerint Pál az
Óvárban, László az 1820-as években a Belső Közép utcában lakott. Itt két bejegy-
zést idézünk: „Anno 1748 die 18 Iunii. Mts. Komjátszegi János úr hajadon leányá-
val, Komjátszegi Hedviga asszonnyal másszori lakodalmi mennyegzőt tartottam. A
minden áldásnak kútfeje és megáldója, a' Szent Uristen ingyen való megszokott ke-
gyelméből legyen megszentelője mindaddig, míg szabados uraságának határa ki-
vánja!“, „1748. Néhai boldog és drága [...] emlékezetű feleségemtől, Székely Katá-
tól maradtott kisebbik leányom esztendőös korában csakhamar édesanyja után siet-
kedves tekintetű árvátskám Nb. Gyergyai Máriskóm 25 Iulii ártatlan élete el-
enyészvén.“ Felsorolja második házasságából született hat gyermeke pontos szü-
letési idejét, bejegyzi testvérei, sógorai halálát.

³ Vö. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. IV. kötet. Bp., 1894.
35—38. h.

⁴ Lakatos István: *Zenetörténeti írások*. Bukarest, 1971. 76., 131. l. és Lakatos
István: *A kolozsvári magyar zenés színpad (1792—1973)*. Bukarest, 1977. c. kötet
függeléke.

⁵ *A magyar nyelv sajtáságairól*. Írta Gyergyai Ferenc. Kolozsvártt. Az Evang.
Reform. Főtanoda betűivel. MDCCCLVI. 119 l.; *Magyarosan*. Írta Gyergyai Fe-
renc. A magyar nyelv sajtáságairól írt jegyzetekhez. Kolozsvárt, 1871. Stein János
Erd. Muz. Egl. könyvtárusnál. 212 l.; *Magyarosan* (A magyar nyelv sajtáságairól).
Írta Gyergyai Ferenc. Új kiadás. Kolozsvár, Stein János M. Kir. Egyetemi könyv-
kereskedése, 1892. (Változatlan lenyomat.) Vö. Miskolczi Gáspár: *Haladó hagyomá-
nyaink. Gyergyai Ferenc a magyar nyelv sajtáságairól*. Igazság, 1956. dec. 28.

⁶ *Necrológ*. Keresztény Magvető, 1874, 200. l. Valószínűleg ekkor került a
2. jegyzetben említett kötet is a könyvtárba. Sírkövének eredeti helyét nem ismer-
jük, most a két Gyergyai Árpád sírja között áll, felirata: „Itt nyugszik Gyergyai
Ferenc Kolozsvár városi nyugalmazott királybíró. Élt 75 évet. Meghalt 1874. Márcz.
20-án.“ Ferenc nővéreinek márványoszlopáról (az I. C parcella közepén) is tíz évvel
ezelőtt lejegyezhetjük a feliratot: „Szentábrahám / Lőrinczi Mihály / szül. 1795-
ben / megh. 1869. Febr. 11-én / és neje Lőrinczi Mihályné / kis-solymosi / Gyergyai
Rozália / szül. 1798-ban megh. 1867. Dec. 12-én / Nemes hamvaiknak hálálul / emelte
kegyes áldozataikért / az unitárius vallásközösség / és kolozsvári ekklezsia.“

⁷ *Emlékezzünk régiekről*. A házsongárdi temető nagy halottairól beszél Kele-
men Lajos, a kiváló történettudós. 4. közlemény. Ellenzék. 1940. ápr. 14. Kopersó
alakú töredezett sírköve az 1960-as évek elejéig közvetlenül Gyarmathi Sámuel
oszlopa mellett volt. A sír egy esőzés után beszakadt: téglaboltozatos kripta-féle
lehetett. Valószínűleg a család több tagját temették oda. Gyergyai Mihályra nézve
lásd még: Kelemen Lajos: *Gyergyai Mihály ötvöskönyvei*. In: Művészettörténeti
tanulmányok (Bukarest, 1977). 161—163. l.; *Gyergyai Mihály (1747—1828)*. In:
B. Nagy Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben* (Bukarest, 1970). 302. l. és úő:
Stilusok, művek, mesterek (Bukarest, 1977). 205. l.

⁸ Az Akadémiai Könyvtár unitárius állagában található ez a kis füzet: *Ima néhai unitárius tanár és egyházi főjegyző h. karácsonyfalvi Füzsi János özvegye Gyergyai Krisztina* (1790. febr. 10. — 1869. márc. 1.) *koporsója mellett*, Mondotta Kolozsvárt március 3-án 1869-ben Ferencz József helybeli unitárius pap és tanár. Gámán J. örökősei könyvny. Kolozsvárt. 8 l.

⁹ Ezer forint kepe-váltási összeget fizetett a kolozsvári eklézsiának, ötszáz forint alapítványt tett unitárius tanári nyugdíjakra. „Egyike volt a legtiszteltemeltebb és kiválóbb nőknek” — írták róla, mikor 83 éves korában meghalt. Vö. Keresztény Magvető, 1887. 431—432. l.

¹⁰ Vö. *Kilyéni Ferencz Józsefné szül. kissolymosi Gyergyai Anna (1839—1931)*. [Megemlékezés és Boros György temetési beszéde] Keresztény Magvető, 1931. 237—240. l.; Ürmösi Károlyné: *Emlékezés Ferencz Józsefné Gyergyai Annáról*, Keresztény Magvető, 1932. 74—80. l.; Fejér Márton (1812—1865) az Unitárius Kollégium első Magyar Olvasótársaságának egyik szervezője és jegyzője 1832-ben. Aranvosszék táblabírája, majd képviselője az 1848-as forradalmi országgyűlésen, az Egyházi Főtanács tagja, 1864-től iskolai felügyelő gondnok. Vö. Jakab Elek: *Fejér Márton életrajza*, Keresztény Magvető, III. kötet (1867). 1—37. l.

¹¹ Körülbelül kilenc évvel Gyergyai Sámuel halála után másodszor is férjhez ment dálnoki Árkosi Lajoshoz († 1869). E házasságból két gyermeke született. Mikor Árpád nevű unokája I. gimnazista volt, ő tett alapítványt az Unitárius Kollégiumban, hogy ösztöndíjat biztosítson neki. 1910-ben, 89 éves korában halt meg. fia, Árpád mellett nyugszik. „Finom lelkiéletű nő, kinek emléke áldott a családban, egyházban és társadalomban” — írták róla. *Árkosi Lajosné Gyergyai Borbára*. Keresztény Magvető, 1910. 353—354. l.

¹² Gyergyai Árpád ifjúságára, tanulmányaira, életrajzára vonatkozóan a következő forrásokat használtuk: *Biographisches Lexikon der Hervorragenden Aertzte aller Zeiten und Völker*. Unter specialredaction von Dr. E. Gurlt [...]. herausgegeben von Dr. August Hirsch [...]. VI. kötet. Wien und Leipzig, 1888. 836. l.; *Erdélyi Monografia*. Szerkesztették: Várady Aladár és Berey Géza. Satu Mare (1934). 160. h.; *Dr. Gyergyai Árpád*. Keresztény Magvető, 1881. 62—64. l.; Hőgyes Endre tr.: *Gyergyai Árpád tr.* Orvosi Hetilap, 1881. 130—131. l.; Dr. Nagy József: *Megemlékezés dr. Gyergyai Árpádról*. (Előadatott az 1881. évi február 19-i orvosi szakülésen.) Orvos-Természettudományi Értesítő, VI. évf. (1881) I. kötet [orvosi szak]. 1—8. l.

¹³ Vö. *A kolozsvári Orvos-sebészeti Tanintézet történeti vázlatja 1775—1872*. A kolozsvári tudományegyetem orvoskari tanári testülete megbízásából írta Dr. Maizner János egyet. ny. r. tanár. Kolozsvárt, 1890.

¹⁴ *Az élő állatbani vérmegvalvadás kérdéséhez*. A kolozsvári egyetem élet és körvegytani intézetéből. Plósz Pál tnr. és Gyergyai Árpád tr.-től. Orvosi Hetilap, 1874. 433—437., 453—455., 473—476. h.; *Tanulmányok a vér átömlesztéséről*. Gyergyai Árpád tr.-től. Orvosi Hetilap, 1875. 633—637., 654—659. h.

¹⁵ Értesítő a kolozsvári Orvos-Természettudományi Társulatnak az 1876. évben tartott orvosi, természettudományi szaküléseiről és népszerű természettudományi estélyeiről. A választmány megbízásából összeállította Hőgyes Endre titkár. Az első évfolyamok önálló értesítők gyűjteményei, 1879-től kezd folyóirat jellegűvé válni a kiadvány. Kisebb-nagyobb címváltozatokkal megszűnéséig, 1948-ig 63 évfolyama jelent meg. Az 1934-től XLV. évfolyammal újrainduló Értesítőt Koleszár László szerkeszti, utolsó szerkesztői Csögör Lajos és Miskolczi Dezső. (A további hivatkozásokban: Értesítő.) 1879-ben az Orvos-Természettudományi Társulat beolvadt az Erdélyi Múzeum Egyletbe, annak szakosztályaként működött tovább, 1906-ban pedig az orvosi szakosztály önállósult, különvált a természettudományitól.

¹⁶ Jellemző, hogy ekkoriban a Karolina kórháznak nem volt külön mütője, ha Brandt professzor néha műtetre szánta rá magát, egy-egy kórtermet kimeszeltetett, abban helyezte el a beteg ágyát és a műtőasztalt is. A seb teljes gyógyulásáig nem volt szabad a betegnek a helyiséget elhagynia. A műszereket karbolsavval fertőtlenítették, s ritkán fordult elő, hogy a seb „per primam” gyógyult.

¹⁷ Értesítő, III. évf. (1878. március 8-i szakülés) 3—5. l.

¹⁸ Benczédi Gergely: *A kolozsvári unitárius főgimnázium kórháza alapítása és első éve története*. Keresztény Magvető, 1874. 237—245. l.

¹⁹ Értesítő az Unitárius vallásközösség iskoláiról az 1880—81. tanévben. 48. l. és Gál Kelemen: *A kolozsvári Unitárius Kollégium története* (1568—1900). [Kolozsvár] 1935. II. kötet 573. l.

²⁰ E címre Nagy József utal emlékbeszédében, a Keresztény Magvető nekrológrója szerint *Az orvostan történelme* lett volna a készülő dolgozat címe. Gyergyai

halála előtt ennek egy fejezete meg is jelent: *Kritische Bemerkungen zur Geschichte de Lehre von den Brüchen*. Deutsches Archiv für Geschichte der Medicin und medicinische Geographie (Leipzig) III. kötet (1880) 321—331., 381—393. l. Magyarul 1880 decemberében olvasta fel a Társulat szakülésén, s csak halála után, a nekrológot követően hozta az Ertesítő (*A sérvkizárás tanának és gyógykezelésének történelme az ókorban*, 9—22. l.).

²¹ Halálózás. Magyar Polgár, 1881. febr. 1., *Végtisztesség*. Magyar Polgár, 1881. febr. 2. Lásd még a Kelet c. kolozsvári napilap e napokon kiadott számain, továbbá az Ellenzék 1881. január 31-i esti kiadását. A temetésen mondott beszéd külön is megjelent: *Ima kissolymosi Dr. Gyergyai Árpád felett*. Kolozsvárt, januárius 31-én 1881-ben mondotta Péterfi Dénes unitárius lelkész, Kolozsvárt, Nyomatott K. Papp Miklós örökösénél, 1881. 8 l.

²² Julius Laopold Pagel: *Einführung in die Geschichte der Medizin in 25 akademischen Vorlesungen*. Zweite Auflage, Berlin, 1915. 496. l.

²³ Éjszakira vonatkozóan lásd: Szinnyi József: *Magyar írók élete és munkái*. II. kötet. Bp., 1893. 1252—1253. h.; Péterfi Dénes: *Éjszaki Károly (1818—1907)*. Kezresztény Magvető, 1907. 43. l. és az Ellenzék 1907. jan. 28-i számát.

²⁴ Nagyanya, Árkosi Lajosné alapítványából havonta 4 forintot kapott. Szorgalmáért és jó magaviseletéért többször jutalmazták a Peielle István-alapból, az angol nyelv tanulásában elért eredményeiért pedig a Paget Oliver-alapítványból. Végzős korában a Meltz Hugó-adományból Berzeviczy *Itália* c. művét kapta. Vö. Ertesítő az Unitárius vallásközösség iskoláiról az 1888/89—1898/99-es tanévekre.

²⁵ Vö. Acta Reg. Scient. Universitatis Claudiopolitane Francisco Josephinae anni MCMII—II. Fasciculus II. 94—99. l.; *ua.* MCMII—III. Fasciculus III. 65—70. l.; *ua.* MCMIII—IV. Fasciculus III. 86—88. l. és *Jelentés a Maizner János dr. alapítványának kamataiból kiadandó pályadíjazat hirdetett pályázat eredményéről*. *Ua.* MCMIV—V. Fasciculus II. 27—32. l. Gyergyai Veress Elemér Reinhold Béla és Konrádi Dániel után a negyedik volt, aki ezt a jutalmat megkapta. Dolgozatának címe: *A rostonyas tüdőgyulladás histogenesisééről* (Bp., 1904 21 l. Különlenyomat az Orvosi Hetilap 1904. 44—46. számából. Közlemény a kolozsvári egyetem körbonctani intézetéből.). Gyergyai szociális gondolkodására némi fényt vet 1902/03-ban beküldött pályázatának jelígeje: Pallida mors equo pulsat pede pauperum tabernas reumque turres (A sápadt halál egyformán sújtja a szegények kunyhóit és a királyok kastélyait).

²⁶ Gyergyai életrajzi adataira nézve lásd: *Erdélyi Lexikon*. Szerkesztette dr. Osvát Kálmán. Oradea—Nagyvárad, 1928. 113—114. l.; *Erdélyi Monografia*. Szerkesztették Várady Aladár és Berey Géza. Satu Mare [1934], 163—164. h. Mindkét Gyergyai Árpád szerepel a Magyar Életrajzi Lexikon I. kötetében (Bp., 1967. 638. l.). Sírjaik a Házsongárdi temető „Kertek” jelzésű részében található, közel Ferencz József püspökéhez. Az 1960-as évek elején odavitték Éjszaki Károly kicsiny tábláját is.

²⁷ *Helyettesítési díjak, útiköltségek, jutalmak és segélyek az 1907—8. tanévben*. Acta universitatis litterarum regiae Hungaricae Francisco Josephinae Kolozsvariensis anni MCMVIII—IX. Fasciculus I. 77. l.

²⁸ A kolozsvári Tudományegyetem Almanachja és tanrendje az 1899/1900-ik tanév I. félévére, II. félévére és a további tanévekre 1919-ig.

²⁹ Ertesítő, 1910. 71. l.; *Az orrgaratnak és tubának és a hátulsó orr-részeknek új, közvetlen vizsgálómódja*. Különlenyomat az Orvosi Hetilap 1910. 9. számából (7 l.); ugyanaz németül: *Ein neues, direktes Untersuchungsverfahren des Nasenrachens, der Ohrtrumpete und der hinteren Nasenpartie*. Sonderabdruck aus der Deutschen Medizinischen Wochenschrift. 1910. No. 12 (6 l.).

³⁰ *Új eljárás a fülkürt egyenes úton való tágitására*. Ertesítő, 219—220. l. és különlenyomat az Orvosi Hetilapból. 1913. 17. szám (8 l.); németül: *Neues Verfahren zur direkten Erweiterung der Ohrtrumpete*. Sonderabdruck aus der Deutschen Medizinischen Wochenschrift. 1910. No. 25 (6 l.).

³¹ Különlenyomat a Magyar Orvosi Archivum 1930. XXXI. kötet 1. füzetéből (20 l.); németül: *Neues Sektionsverfahren des Gehörorgans*. I. Congres International d'oto-rhino-laryngologie. Copenhagen, 1928. 647—658. l.

³² *Új utak a fülkürt megismerésére*. Írta kissolymosi dr. Gyergyay Árpád v. egyet. ny. rk. tanár, Kolozsvár (12 ábrával). Bp., 1932. 24. l. *A fülkürt különböző új vizsgáló eljárásainak ismertetése*. Különlenyomat az FME Orvoskongresszusának Emlékkönyvéből. 1932. augusztus 25—28-án. 4 l.; németül: *Neue Wege zur Erkennung der Physiologie und Pathologie der Ohrtrumpete*. Sonderdruck aus Heft

7. 66. Jahgang (1932) der Monatschrift für Ohrenheilkunde und Laryngo-Rhinologie. 669—793. l.

³³ Különlenyomat az Orvostudományi Közlemények 1942. évi 23. számából (10 l.). Az Auslandsamt der Dozentenschaft meghívására 1942 nyarán Bécsben, Halléban, Jénában, Berlinben, Greifswaldban és Breslauban is bemutatta e felfedezését.

³⁴ *Beszélgetés Gyergyay professzorral, akit operációra hívtak Bukarestbe, de már a halálhír fogadta.* Keleti Újság, 1927. nov. 26.

³⁵ -f-y [Kristóf György]: *Lettországból Kolozsvárra jött meggyógyulni.* Gyergyay dr. érdekes betege, akit Eicken berlini orvostanár küldött fülbajával a híres kolozsvári fülgyógyászhoz. Keleti Újság, 1931. szept. 6.; *A garati fülkürtnyílás heges elzáródásának egy esete — Un caz de obstrucție cicatricială a orificiului faringian al trompei lui Eustache.* Clinica et laboratorium, III. évf. (1934) 4. sz. (Mindkét nyelven a folyóirat román, illetve magyar sorozatában és különlenyomatban.)

³⁶ P. Mișeșcu—C. I. Bercuş: *Din trecutul O.R.L. în România.* Editura Medicală, București, 1979.

³⁷ Két sógora, Engel Rudolf (1894—1945) és Engel Pál (1905—1943) is orvos lett, sógornője, Kauntzné Engel Ella (1890—1956) pedig az Unitárius Egyház egyik oszlopos tagja volt.

³⁸ *Gyergyay professzor az éneklő és beszélő hang helyes használatáról tartott előadást.* Keleti Újság, 1927. dec. 14.

³⁹ Keresztény Magvető, 1929. 273. l.

⁴⁰ *Új iskolai felügyelő gondnokok.* Keresztény Magvető, 1932. 46—47. l.

⁴¹ *Az EKE tisztikara 1933—35 évekre.* Erdély. Honismertető folyóirat. 1933. 19. l.

FERENCZI GÉZA

A SZÉKELYDERZSI ROVÁSÍRÁSOS TÉGLA KORA S FELIRATA*

Néhai Balázs András, a honfoglaláskori sírjáról is ismeretes Székelyderzs¹ unitárius esperese az eddig egyik legrégebb és kétségkívül hiteles rovásírási emléket mentette meg a pusztulástól. Látó szemmel felismerte a templom 1929. évi megújításakor előbukkant tégladarabokon látható jelek mivoltát. E jegyeket fölöttébb jelentősnek véelve, összeszedte a rovásjegyekkel ékeskedő téglakörművesek kidobta darabjait. Noha azóta tekintélyes számú cikket írtak a nevezetes emlékről, mégis még mindig bizonytalan mind kora, mind a szöveg olvasata. Korát tekintve a vele eddig meglehetősen egyoldalúan foglalkozók nem vették eléggé figyelembe a régészeti s építéstörténeti feltételeket, illetve hibás adatokra támaszkodtak. Az átírások mindenike, sajnos, még ma is vitatható².

Mindenekelőtt a téglakészítési idejét kell megállapítanunk. Mivel a szöveget közvetlenül kiégetése előtt, a még nedves agyagba karcolták; ha megállapítottuk a téglakorát, akkor egyúttal — nyilvánvalóan — meghatároztuk a felirat készítésének idejét is.

I. 1. A téglakészítési idejét a templomajtó délkeleti oldalfalának a diadalív támpfalától nyugat felé számított 2. és 3. támpillére közt, az oldalfalhoz a

* Dr. Ferenczi Sándor és Sándorné emlékének kegyelettel.

18. században toldott kis előcsarnoktól, bemenet nézve jobbra levő ablakocskából került elő. Minthogy hasonló ablakocská ugyanennek az oldalfalnak szintén a diadalív déli támfalától számított 4. és 5. támpillére közt, az említett előcsarnoktól balra is van még, ez a két kis ablak — nyilvánvalóan — a templom ma is látható legrégebbi részei közé tartozik. Nem véletlen ötletnek köszönheti létrejöttét, hanem szervesen belétartozik a templom alaprajzába. (A vastagon levakolt falban több hasonló ablakocská — s nem lehetetlen: további rovásírásos szöveget hordozó téglá is — lappanghat még!)

Az ablak faragott kerete vastagon lemeszelt. Emellett annyira minden kormeghatározásra alkalmasabb jellemvonást nélkülöző, kezdetleges munka, hogy szabatosan lehetetlen megjelölnünk készítése idejét. Főül az ablaknyílás nem a megszokott félkör- vagy csúcsívben, hanem a kettő között álló határozatlan idomban végződik. Talán akkor közelítjük meg legjobban a valóságot, ha hegyesebb tojáscsúcsot utánzónak mondjuk. A meglehetősen korai csúcsíves ablakok meg nem értett és egyszerű falusi kőfaragó alakította utánzatának tekinthetjük ezt az ablakzáródást. Más szóval csúcsíves ablakzáródást már látott, de szerkesztése mikéntjét még nem tudó kőfaragó munkája lehet. Ez egyszerűen a függőleges tengely magasba nyújtásával, azaz hegyesebb tojáscsúcs alakban faragta ki az újabb építészeti „divat“ megkövetelte keretet. Ha a most elmondottak helyesek és ha még hozzájuk vesszük, hogy az ablak-keret peremének tagozottsága valószínűleg csak két félköralakban kidomborodó s egymás mellett húzódó pálcátagból alkotódik³, úgy hisszük, abban az esetben tévedünk legkevesebbet, ha az ablakot a 13. század második felében készültnek tartjuk⁴.

Az ablakocskában két, más és más időből származó befalazást különböztethetünk meg. Az egyik, a szilárdabban végzett berakás még ma is benn van. Ez a régiebb, mert ennek mestere még számolt azzal, hogy nem egyszerűen fölőselegessé vált lyukat töm be, hanem a befalazásnak hozzá kell járulnia a fal terhe viseléséhez is. Az 1929. évi javításkor kiszedett (és a szóban forgó téglát is tartalmazó) másik tömés fiatalabb. Részben talán azért is, mert nem kellett oly nagyon számolni a fal teherbírásával, ez ui. hevenyészettebb, gondatlanabb rakású. Mégcsak nem is erősítették hozzá mészhabarccsal a régi töméshez, ill. ennek vakolatához! (Szakasztott ugyanígy két különböző időben falazták a másik említett ablakocskát is.)

A székelyderzsi unitárius templom építéstörténetével is foglalkozott Huszka József szerint a 16. század elején falazták be az ablakocskákat. Az építményt hálóboltozattal fedendő, az ezt tartó gyámkövek beillesztésekor tönkretették a régi falfestményeket, és egyidejűleg a déli oldal régi, apró ablakai helyébe új, hosszú csúcsíveseket törtek⁵.

Huszka leírása azonban hibás, ellentmond önmagának. *A délkeleti oldal tárgyalt ablakait 1419-re már befalazták, legalábbis belső felükben (ez a gondosabb első „tömés“), hiszen Ung[vár]i⁶ István fia Pál mesternek ebben az évben év- és névjelzett falfestmény-sorozata a falnak erre a részére is kiterjedt.*

Pillanatnyilag nem tudunk többet mondani az ablaknak erről a belső falazásáról. Valószínűnek látszik, a képsorozat elkészítését közvetlenül megelőzően tömték be, éppen az ehhez szükséges egységes és töretlen falfelület nyérése érdekében!

2. A templom hajója északi oldalán ábrázolt Szent László legenda képsora épen maradt, illetőleg megsemmisült részletei lehető legalapobb megfigyelése s tanulmányozása eredményének tanúsága értelmében az utóbbiak a hálóboltozatot tartó bordakötegeknek és gyámköveknek a berakásakor váltak az enyészet martalékává. Vagyis — tekintve, hogy Ung[vár]i István fia Pál mester 1419-ben festette a Szent László legenda képsorait is, és a hálóboltozat fiatalabb az 1419-i falfestményekkel valószínűleg egykorú átalakításból származó magas csücsíves ablakoknál — a hálóboltozat csakis ezután készülhetett. Mégpedig jelentékenyen később.

A hajóban nyolc egész- és három sarokba való gyámkő tartja a hálóboltozatot hordozó egész- vagy sarok-pillérkötegeket. A szentélyben szintén nyolc egész-, de csupán két sarokba való gyámkő teljesíti ugyanezt a feladatot.

Sorra megvizsgálva a gyámköveket, nagyon érdekes körülményre jövünk rá. Alighanem ez a megfejtés kulcsa.

A hajónak mind a tizenegy gyámköve nagyon gondosan faragott, sőt válogatott mintázatú. Nagy vonásokban ugyan egyezők, de mindannyian mégis más és más, hisz valójában mind fölülről lefelé, fokozatosan kisebbedő, hol domború, hol homorú, hol egyenes oldalú félkorongokból tevődnek össze.

Velük ellentétben a hasonló gondossággal alakított szentélybeli gyámkövek közt mindössze *egyetlen* ilyen találunk, mégpedig a diadalív déli végétől a szentélyzáródáson a diadalív északi végéig haladón a 3. gyámkőben⁷. Az összes többin viszont alakos ábrázolás szemléltető. Éspedig: 1) egészében kerek kehely (sarokban); 2) fonadék; 3) az említett, a hajóbelivel azonos; 4) XIV—XV. századbeli, ostyával fedett kerek csészéjű kehely, nyolcszögű egyenes-záródású talppal, szárgombja négy, eredetileg általában betűt hordozó, lekerekített sarkú, szögletes bütyökszerűen kiálló díszítménnyel; 5) keblét szaggató gödény (pelikán) pajzsban. Fölötte két vastag szálból csavart, kibomlott végű köteg. A gödény fészke alatt jobbra, csészécskéből (?) kinövő, jobbra hajló, ötszirmú virág; 6) pajzsban jobbra rézsútosan fölfelé állított faeke vascsoroszlyával és -ekepapuccsal; 7) fordítottan faragott székely (?) címer: jobbról balra könyöklő páncélos kar lefelé tartott karddal, jobbra lent ötágú csillag, ez alatt pedig szárvaival fölfelé álló félhold pajzsban; 8) kezével szemét elfedő, száját pedig széthúzó szakállas (férfi?) fej; 9) nyelvét öltő sima állú (női?) fej; 10) vas ekepapucs (sarokban)⁸.

A szentély gyámköveinek néhány (így az 1., 4—7. és 10.) tulajdonképpen nem „tisztá” gyámkő, hanem alatta kiképzett gyámkőre „ráillesztett” elem, bár valójában egyetlen tömbből faragottak. Noha magyarázni pillanatnyilag nem tudjuk, talán föl kell figyelnünk arra, hogy a „valódi” gyámkövek (azaz a 2—3. és 8—9.) egymással szemben helyezkednek el. Ügyszintén figyelemre méltó az is: a címereket hordozó pajzsos gyámkövek a XIV—XV. századi kehely-utánzattal együtt a főhelyre illesztettek. Az egyszerűbb (fonadék meg a hajóbeliekkel azonos) gyámkövekkel szemben a fősorolásban említett két (férfi [?] meg női [?]) fej található.

A pajzsban levő ekét ábrázoló kivételével ma vastag mészréteg borítja e gyámkövek mindenikét. Arról viszont nem távoli múltban vakar-

ták le a mész-bevonatot. Mintázatuk hangsúlyozottan domboritott, és köcsipkézetre emlékeztető áttörések figyelhetők meg.

Jelképes értelmű taglalása fölösleges, mert nekünk csak az jelentős most: az 5. gyámkő cimerpajzsán levő, keblét szaggató és kicsinyeit tápláló gödény a *Petki család címere*. Ha ezek után arra gondolunk, hogy — tégláik különböző méretei alapján következtetve — a hajó- s szentélyboltozat bizonyára nem épült egyszerre, akkor szinte önmagától értetődik az alábbi viszonylagos kormeghatározás.

Mivel a Petkiek eredetileg a Székelyderzssel határos Petek faluban⁹ élő, nevét is onnan író előkelő család, Székelyderzsbe pedig csak később kerültek s lettek e helység földesuraivá kb. másfél évszázadon át, mivel továbbá a Petkiek címere a hajó gyám- és zárókövein sehol se, hanem *csupán a szentélyben, ott viszont más alakosok társaságában főhelyen, a középen* található meg, arra következtethetünk, hogy a *Petkiek a hajóboltozat építési költségeihez még nem járultak hozzá, ellenben a szentélyéhez már igen*. Azaz a hajó hálóboltozata a Petkieknek Székelyderzsbe kerülése előtt, a szentély viszont a családnak a faluba kerülése után épült.

Megbízhatatlan családtörténeti műveink nem emlékeznek meg oly mértékben a Petki család tagjairól, hogy kormeghatározásunkban nyugodtan rájuk támaszkodhatnánk. Adataikkal ezért nem is foglalkozunk, hanem újabban előkerültek révén kíséreljük meg vázolni a számunkra szükséges mértékben a család itteni kezdetét.

György volt a Székelyderzsből fölemlített első Petki. Mátyás király az 1478. május 6-án Budán kelt parancslevelében¹⁰ *királyi megbízottként* először *Johannes de Pethky, aut Georgius Pethky de Ders*-et nevezi meg. Az oklevél szövegéből kitűnően ez a Petki György már Székelyderzsben lakott. De csak ő, mert János nevű testvére még mindig a névadó jószágon, a határos (Petek) faluban élt. Székelyderzsbe való áttelepülését valószínűleg 1470 utánra kell tennünk. A *Dominicus Pethk* feleségétől, *Anna de Saldorf*-tól a maga s fiai, *Georgius* és *Johannes de Pethk* javára *apai testvérei, Petrus* és *Laurentius de Voszöd* ellenében kieszközölt osztálylevelében ui. még a „derzsi“ megkülönböztető jelző nélkül említődik¹¹.

Ezek után egészen magától értetődően csak azt mondhatjuk, hogy *a templom hálós boltozata az 1470—1478 közötti nyolc évet megelőzőleg épült, a szentélyé viszont 1478 körül: kevéssel előbb vagy inkább valamivel utóbb. Azaz eddigi eredményeink alapján a téglá az 1478 körüli évek valamelyikében készült.*

A Petki György neve melletti *de Ders* jelző használatát nem tartjuk véletlenségnek. Igaz ugyan, hogy nem minden esetben találjuk György neve mellett kiegészítésként, viszont 1493—1496 közt többször is¹², és 1505. augusztus 26-án¹³ határozottan ezzel az előnévvel szerepel.

E Györgynek — föltehetőleg — lelki adottságai is meglehettek a templom bővítésére való áldozathozatalra. Mert, ha el is tekintünk a Mátyás király kora alatti hatalmas gazdasági, ill. az ebből következő építészeti föllendüléstől, amikor a királyt utánozva a jobbágyfalvak földesurai majdnem versengve alakították, bővítették a birtokaikon levő templomokat, a közelben lakó s a Petkiekkel rokon Thobiásiaktól már ebből a korból eredő műemlék is maradt fenn, de meg egy századdal később

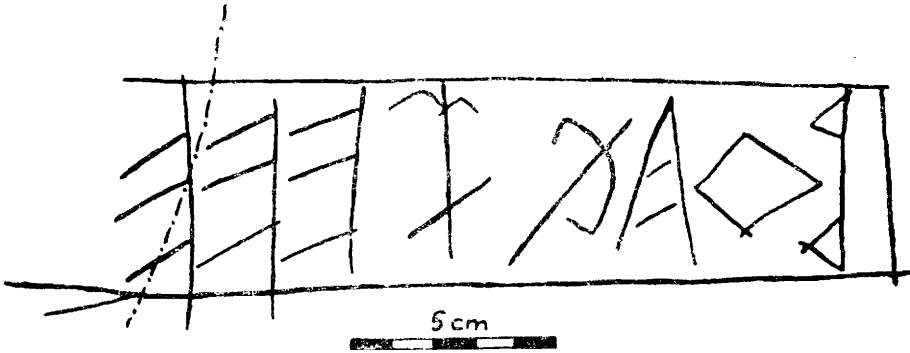
is, a Peteken és Páloson egyaránt birtokos Petki Miklós névadó falujában, 1587. november 11-én kelt végrendeletében „az zentegj haz epitesere Negy ökröt“ hagyott¹⁴.

A székelyderzsi templomnak 1605-ben Rácz György ostromakor szenvedett rongálódásait pedig ismét Petki, a Bocskai István erdélyi fejedelem mellett kancellárkodó Petki János javíttatta ki¹⁵.

Petki Györgynek valószínűleg vagyoni viszonyai is voltak annyira kedvezők, hogy adományozhatott a „szent egyház“ építésére. Sok adat ugyan nem maradt fenn, de már a korábban felsoroltakból is kiviláglón meglehetősen előkelő, vagyonos család volt.

Az elétártak alapján tehát még azt lehet és kell hozzáfűznünk a szentélyboltozat, illetőleg a téglák kormeghatározásához, hogy — amint a kiindulásul vett gyámkövön levő címer is mutatja — a szentély 1478 körüli átalakításának költségeihez a Petkiek közül (elsősorban?) Petki Domokos és Saldorf Anna fia: derzsi Petki György járul hozzá. Ha talán nem is egyedül ő viselte az átépítéssel kapcsolatos összes kiadást, mégis a falubeliek bármelyikénél többet adhatott, minthogy csak az ő családjának címere került gyámköre, méltó megemlékezéséppen... (Ha ugyan a közvetlenül utána következő, szintén főhelyen látható pajzs ekéje is nem valamelyik helybeli módos, javításra másoknál ugyancsak [sokkal] többet áldozó, ma még ismeretlen, nem azonosított család címere. Fel-tűnő ui., hogy mindössze három pajzsos ábrázolás van. Közülük kettőnek — a Petki s a fordítottan álló székely [?] címer — címervolta vitathatatlan. Az ekének éppen pajzsban és szintén főhelyen való jelentkezése kényszerít címervoltának föltételezésére. E vélekedésünk nemhogy ellenezné, hanem inkább támogatja Petki Györggyel kapcsolatban írottainkat.)

II. 1. A kezünkbe fogott, lehető legalaposabban megvizsgált feliratos téglák mai hossza 250, szélessége 165, vastagsága pedig 47—48 mm. (Eredeti hossza s szélessége ismeretlen. A felfedezésekor megőrzése érdekében készített, de a téglánál kisebb méretűre sikeredett ládikóba tételkor ui. néhány mm-t lecsiszoltak belőlük.) (Összehasonlításként és tájékoztatásként ismertetjük a kései csúcsíves építésű karzattól 1980 őszén végzett javításkor kiszedett egész téglák méreteit: 240×140×45 mm.) A rovásírásos oldal többé-kevésbé gondosan elsimított és közepe felé kissé bemélyed. Többi oldala mind durvább alakítású (így hátlapján búzaszalma-szár fej felőli részének a lenyomata maradt fenn), kivéve a mellső keskeny oldallapot. Ezt az alsó pereme mentén, még lágy állapotban késsel vágták egyenesre. Jó, tiszta agyagból¹⁶ készült. Kavicsszem csak elvétve akad benne. Élénkvörös színűre égetett; csengése acélos. (A fenti jellegzetességek szinte azonosak a napjainkban előkerült tégláival! Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy e két, de a többi beépített téglák is egykorú vagy majdnem egyidejű. Ez pedig ugyancsak korábbi kormeghatározásunkat támogatja.) Oldalain mézshabarcs-nyomok látszanak. A téglát tehát nem külön üregbe helyezték el, hanem a többi kitöltő anyaggal együtt falazták be. Arra azonban ügyeltek, hogy feliratos felszínét ne fedjék be mézshabarccsal. Minthogy a téglák töredékeinek felületén határozottan megállapítható a méz nyoma, bizonyosnak kell tartanunk azt, hogy legkésőbb betevésekor, a helyére erőltetésekor repedt meg. (Ha a törések újak volnának, nem lehetne méz-beszívargás és -lerakódás a repedések felületén.)

2. A következőkben vizsgáljuk meg a felirat jegyeinek a készítési módját és igyekezzünk kibetűzni a ránk örökített rovásszöveg értelmét. A szöveg betűit hegyezett fapálcikával (faággal) vagy szeg-heggyel karcolhatták be a még puha téglatestbe. Mégpedig közvetlenül a mintázó keretből való kivétel után és a szárítást, égetést megelőzően. A felirat az (egyébként nem évégett) gondosabban elsimitott nagyobbik oldallapjuk elég arányosan beosztott, kb. harmadnyi szélességű hosszanti sávját foglalja el. Bekarcolója a téglalapjának a jobb oldalán, elég szorosan a szélén, a felirat keretétől alkalmazott vonalak meghúzásával, bemélyítésével fogott neki a műveletnek. Először a felső s alsó hosszú vonalakat húzta meg, majd a jobb oldali rövid függőleget. A baloldalon azonban nem zárta le előre. Valószínűleg mert nem tudta, hogy szövege hol fog végződni. Utólag viszont meg elfeledte lezárni a téglalap alakú keretet, mert onnét hiányzik a függőleges keretvonal. A felirat keretének hossza 185, szélessége jobb oldalon 48, baloldalt pedig 57 mm. A keret vonalai szabad kézzel ugyan, de eléggé szabályosan, lendülettel húzott egyenesek. Az elméleti egyenestől való eltérés oka egyéb mellett bizonyára a nem mindenütt egyenletes eldolgozású, puhaságú téglanyag is: a helyenként keményebb anyag eltérítette a karcoló eszköz hegyét.

A keret és a felirat vonalai mind gondosan, élesen bekarcoltak. Írásban gyakorlott kézzől vallanak. Határozottan elütnek a különböző, mélyebb-sekélyebb, *véletlen* karcolásoktól. Közülük csupán a felirat utolsó rovásjegyen szintén keresztül haladó, mások olvasási kísérletekor a jegy meghatározását erősen megzavaró karcolt vonalat említjük. Ez a téglafelső részén kezdődve az alsó keretvonalon alólig tart. Igaz, hogy metszi a felirat mezejét, ámde *szembeötlően sekélyebb és határozatlan irányú* miatt mégis feltétlenül véletlen karcolásnak kell tartanunk. *Semmi esetre se tartozik a felirathoz, és annak megfejtésében semmi szerepe nincs.* Jellemző azonban, hogy — bár ez a vonal a felső vízszintes keretvonal meghúzása után és az alsó keretvonal, valamint a *p* rovásjegy bemélyítése előtt került a simított felületre — mégsem egyengették el, hanem meghagyták. A vonalak szélei feltarajozódnak és egyúttal láthatók a vonalak mélyítésekor jobbra vagy balra sodrott agyagrészecskék.

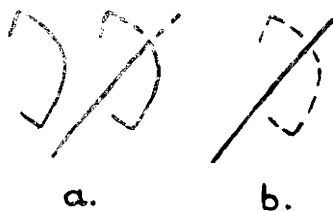
3. Többen is megkísérelték megfejteni a feliratot (1. kép és 1. ábra). Valamennyien azonban csupán jobb vagy rosszabb minőségű fénykép alapján kísérleteztek, maga az emlék — a helyzetből adódón — azonban, Ferenczi Sándortól eltekintve, egyikőjüknek se forgott a kezében.

Márpedig enélkül sok apró, de lényeges, sőt döntőnek mondható részlet elsikkadhat, miként át is siklottak fölöttük! Az emlék fényképmásolatával először foglalkozó Jakubovich Emil sorra vette s értékelte a lehetőségeket: *Mⁱklós zsidó p^ap*, Németh Gyula *Mⁱklós d^e[r] zsi p^ap* értelme feloldását, Pais Dezső *Mⁱklós [és] D^e[r]zs^a p^ap^ap* jelentésű átírását. Figyelembe vette a *Mⁱklós Anti p^ap* eshetőséget is. (Az Anti szó keresztnev és jelzős helynév értelemben is szerepel nála, de mindkettőről az a véleménye: „nehéz vonatkozásba hozni e legalábbis XVI. századeleji derzsi téglával.“) Fenntartásokkal ugyan, de egyébként mindenik ismeretett megfejtés elfogadható. Jónéhány évtizeddel később viszont Csallány Dezső a következő eredményre jutott: *Mⁱklós k^{ántor} pap^atya*¹⁷. Ezt

azonban tagadhatatlanul, habozás nélkül el kell utasítanunk, mivel Csallány nem létező jegyeket alakított ki „javításával“, és eme önkényesen módosított szövegre alapozta megfejtését.

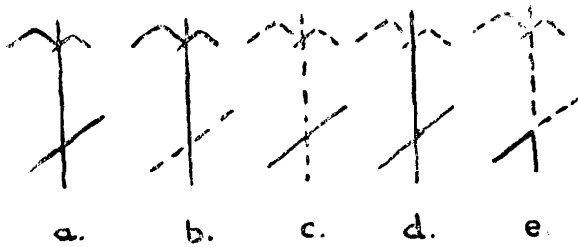
4. Fölsorolásunkból láthatóan az emlék első szavát azonosan betűzte ki mindenik vele foglalkozó. Ezért nincs is miért időznünk e kérdésnél. Egyelőre kételkedés nélkül elfogadható *Mⁱklós*-ként való feloldása¹⁸.

Utolsó betűjénél azonban mégis meg kell állanunk. E jegy vitathatatlanul betűösszevonás: az *o* és (Csallány szerint meghosszabbított szárú¹⁹) *s* jelét foglalja magába (2. a. ábra).

Szerintünk azonban további betűt, mégpedig az *sz* hang jegyét is megtaláljuk benne (2. b. ábra). Az *o* jegy ívét metszi az (addig *s* jelét kialakító) balról jobbra fölfelé haladó egyenes (ez a rész Csallány *s*-ének a „meghosszabbított“ szára!). A nagyon gondos vizsgálat határozott eredményeként azonban *ezt a vonalszakaszt* semmiképpen se tekinthetjük az emléken található más, tagadhatatlanul „gondatlanságból“ vagy merő véletlenségből eredő egyenesként. Nem egyszerű lendület vitte tovább a karcoló eszközt, hanem egyúttal az *sz* jegyét is kialakítani akarás (?)²⁰.

A következő jegy újabb összevonás (3. a. ábra). Első részében (3. b. ábra) a nikolsburgi, azután a Marsigli ránk örökölte, valamint Telegdi-, (az ebből származó) Kájoni-féle újabb és Dési-féle ábécéből ismert *nt*, *nt* jelét láthatjuk. De föllelhetjük (?) benne a *gy* jegyét is. Följogosítana ennek a föltételezésére az *nt* függőleges szárát az alsó rézsútos vonalka fölött ugyancsak metsző, az összevont betű alapvonala felső részén levő jobb oldali egyeneske jobbról balra lefelé haladó *s a függőleges metszése után is folytatódó* (bár kétségtelenül *rövidke*, az eddig közölt fényképeken *láthatatlan*) szakasza (3. c. ábra). E két rézsútos vonalka

önmagában is, de az alapvonallal együtt is rovásábécéink mindenikéből lényegében azonosan jelentkező *gy* jegyét alakítja ki. Megtaláljuk azonban betűösszevonásunkban a *d* hang írásjelét is (3. d. ábra). Sőt ez utóbbi az *i* betűt is alakítja²¹ (3. e. ábra).

Írottaink értelmében tehát ennek az összevont jegynek feloldásával *nt^egy^edi* megfejtéshez jutnánk. Ehhez hozzáadva a *Miklós* szó utolsó, összevont betűjéből kiolvasott *sz-et*, megfejtésül *sz^ent^egy^edi* (helységnevből alkotott) jelzöt kapnók. Hangsúlyoznunk kell az eddigi leírásokkal szemben azt, hogy az „első“ s „második“ szó közt *nincs* betűnyi hézag! (Ez csak látási tévedés, csalódás.) Még az egyetlen függőleges (vagy dőlt) vonalkából álló, legkisebb teret foglaló *sz* jegye is csak nehezen volna oda beszorítható! Az emlék írója ezzel az elhelyezéssel viszont igen egyszerűen és nagyon ötletesen oldhatta (vagy oldotta?) meg szavai jegyeinek az összevonását.

Az ezt a betűösszevonást követő tagadhatatlanul három *p* átírása vagy *p^ap^ap*, amiképpen Pais olvasta vagy („helyesírási hibát“ tételezve föl) *p^ap^ap*, miként Sebesy Ákos vélte megfejtteni. Mi azonban nem Sebesy családnévet jelölő *Papp* értelemben gondolunk e szóra, hanem foglalkozásra utaló *pap* jelentést vélnénk kiérezni belőle. A „helyesírási hiba“ azonban nagyon kérdéses: egyetlen ilyen se leltünk szakirodalmunk bő anyagában²². Befejezetlen szóként sem igen tekinthetjük, noha erre is gondolnunk kell. Megkísérelt változataiból se lehet értelmet nyerni, a ragozott *pappal* alak kivételével. Ennek elfogadhatóságát azonban nyelvtörténeti érvek akadályozzák. (Hátrébb még visszatérünk ilyen jellegű, befejezetlen szóként tekintett megfejtésünk itt nem tárgyalt változatára.)

Furcsának tűnhet Székelyderzsben a tőle messze, a Mezőség nyugati szélén fekvő, Székkel, Kispulyonnal és a gr. Wass család egyik ágának előnevet adó Cegével határos (Vasas) Szentegyed neve²³ itteni jelentkezésének föltételezése. De talán mégsem annyira meghökkentő, ha fölemlítjük a következőket. A szóban forgó téglá korának meghatározásakor láttuk volt, hogy *derzsi Petki György* valószínűleg jelentős anyagi áldozatokkal járult hozzá a szentély építéséhez. *Néhai* jelzővel megtöltött neve 1529-ben tűnik föl *Szentegyeden*. Özvegye, Dorothea, lányának, Annának két (Székely, Török) jobbágytelket adományozott itten²⁴. Elképzelhető tehát, hogy a székelyderzsi templom szentélyének boltozásakor egyelőre igazolhatatlan, éppen innét elszármazott, a kor szokása szerint egyházi tevékenységét Petki György kérésére vagy utasítására (mellette) Szentegyeden folytató Miklós nevű pap vagy (nyelvemlékből szintén bizonyíthatatlan) *apa-pap* (= esperes) tartózkodott a helységben,

szülőfalujában (?), és ő karcolta a téglába a rovásbetűket. Vagy más szentegyhédi (származású, ill. ott tevékenykedő) pap cselekedte volna ezt a földesúr névadó birtokára éppen ebben az időben jövetelekor. De ez még kevésbé valószínű. Mindezek, természetesen, pillanatnyilag csupán egyszerű föltételezések.

Az eddigiek alapján rovásemlékünk megfejtése *Miklós szentegyhédi apa-pap* vagy *papp* lenne. Részben oklevelekkel is igazolható föltételezésünket valószínűsíti az a tény, hogy a téglába karcolt jegyek erőltetés nélkül oldhatók föl ezzel az értelemmel. Mindkét megfejtéssel azonosan, az utolsó szó marad kétséges. Mindenesetre úgy tűnik, hogy, bár támogatni semmivel se lehet azon kívül, hogy más olvasat nemigen lehet, Paisnak igaza volt: létezhett az esperes *apa-pap* változata.

5. Figyelembe kell vennünk a következő lehetőséget is: tárgyalt jegyünk *ant*-nak olvasását, noha Jakubovich, mint láttuk, nagyon valószínűtlennek tartotta ezt az eshetőséget. Az alábbiak miatt mégis kötelességünknek érezzük ezzel a lehetőséggel is foglalkozni. 1525. december 25-e előtt Bögözben kelt oklevél értesít arról, hogy vargyasi Dane Péter homoródszentpáli halastavát tíz forintért zálogba veti Kornis Miklósnak, mégpedig *Antal székelyszerzi plébános és közjegyző előtt*²⁵. A két évszám (ti. 1478 körüli évek és 1525.) közti viszonylag nagyobb időköz ez esetben is tagadhatatlanul vitathatóvá teszi föltételezésünket, sőt mi több, 1525-ben „csak“ plébánosként szerepel. Mivel azonban az *apa-pap* (= esperes) nem jelenti föltétlenül az író személy valós tisztségét, ezért gondolhatunk arra, hogy még fiatal pap korában (?) egyházi pályafutásról valló ifjú vágyakozását örököltette esetleg ránk az *apa-pap* (= esperes) szó bekarcolásával. „Játékos“ megnyilvánulásáról vallana, s így támogatná gondolatunkat, nevének *Anti* becéző alakban jelentkezése²⁶. (A szóban forgó betűösszevonás elemekre bontásakor említettük, hogy nehézség nélkül elfogadható az alapjegy *ent* átírása mellett az *ant* feloldás is.) Az utolsó szó így is mindkét változatban olvasható.

E feloldás esetében az első, a *Miklós* szó keltene zavart. Vagy esetleg az említett személy (akkor már terjedőben levő²⁷) kételemű nevéből lenne szó? Ez egyelőre ugyancsak megválaszolhatatlan kérdés. Az viszont természetes, hogy csakis további kutatások dönthetik el feltételezésünk helyességét vagy helytelen voltát.

E második megfejtés szerint szövegünk *Miklós Anti pap* vagy *pp* lenne.

6. Gondolhatunk még az alábbi megfejtésre is *Miklós Anti papp*, azaz *Miklós ellenpápa*. Ismeretes, hogy V. Miklós (1447—1455) az 1449-ben lemondott V. Felix pápával szemben III. Frigyes német-római király támogatásával lett a r. kat. egyház feje. Nem is túl idős nemzedék még emlékezhetett az 1478 körüli években a tudományok és művészetek e pártfogójára s művelőjére, a pápai udvarba a mifelénk is akkor terjedő humanista szellemet bevívó s az azonos vonatkozásban rendkívül kiemelkedő Mátyás királlyal is kapcsolatot tartó pápára. (Itt emlékeztünk derzsi Petki Györgynek jelentős közéleti-politikai szerepére s éppen Mátyás királytól kapott különleges, a király bizalmát kifejező megbízatásaira!) Szövegünk szerzője esetleg az ő emlékét örököltette ránk? Ma még ugyancsak válasz nélkül maradó kérdés, bár a tőlünk most fel-

ajánlott és ismertetett három megfejtési kísérlet közül a legvalószínűtlenebbnak mutató föltételezés.

E megfejtés esetében a *pápa* szó *pappa* alakja gördít akadályt elfogadása elé. De nem feledkezhetünk meg arról, hogy a latin eredetű *papa* 'atya' valójában a görög $\pi\alpha\pi(\pi)\alpha\zeta$ 'atya' megszólító alakjának, a $\pi\alpha\pi\alpha!$ 'atya' átvétele. Esetleg ez a görög alak jelentkeznék *pappan*ak is olvasható szavunkban? Valószínűtlen. Annál is inkább az, mivel ezzel az alakkal nem találkoztunk a rendelkezésünkre álló rendkívül szegényes irodalomban²⁸. Szóba jöhet még a görög szóval azonos latin *pappas* 'atya' alak, utolsó betűjének feltételezett elmaradásával. A betűösszevonás *anti* jelentéséhez kapcsolva szövegünk értelmetlen. Annál inkább értelmessé válnék első megfejtési kísérletünk *szentegyedi* feloldásához fűzve: *Miklós szentegyedi pappas(s)* azaz *Miklós szentegyedi atya*. Tagadhatatlan: mindegyik megfejtési kísérlet igazolhatatlan ugyan, de nem elképzelhetetlen.

7. Összegezve irottainkat: a rovásírást hordozó székelyderzsi téglakészítési s egyúttal az emlék keletkezési ideje a bemutatott megfigyelések és érvek alapján az 1478 körüli, valószínűleg inkább utáni évekre tehető. Rovásszövegünk mind írás-, mind művelődéstörténeti tekintetben vitathatatlanul az eredetiben fennmaradt hiteles emlékeink legrégebbieinek egyike. Talán csak a nikolsburgi rovásbetűsor előző időben. Megfejtési kísérleteink beleilleszkednek a jelzett időszakba. Az ezeket úgyahogy támogató oklevelek pedig erősíteni látszanak a téglakészítési s vele együtt az emlék más oldalról meghatározott keletkezési idejét.

A székelyderzsi unitárius templom egyik ékeként tekinthető rovásírási emlékünk eddigi négy elfogadható s egy ismeretlen megfejtéséhez magunk most, oklevelekkel is kismértékben ugyan, de mégiscsak erősített. Újabb hármat vagy négyet csatoltunk. Hogy az immár hétre vagy nyolcra emelkedett átírás közül végül is melyik állja ki a több oldalról is fakadó bírálatot és marad kétségbevonhatatlan megfejtésként, azt majd a jövő dönti el. Könnyen meglehet, hogy eddig még meg nem lelt nyolcadik-kilencedik bizonyul valónak. Éppen ezért ismételten hangsúlyozzuk, hogy a valóságnak megfelelő jegyek vizsgálatára épített föltevéseinket csupáncsak meglehetősen ingó talajon álló *megfejtési kísérletként* tekintjük. Nem merészkedünk most többet mondani, hisz tág tere nyílik a bizonytalan és esetleg tévútra vezető találgatásnak. Sajnos, nagyon is hiányos okleveles adatokkal igyekeztünk ugyan valószínűsíteni egyiket is, másikat is, ámde mégse sikerült megnyugtató eredményt elérnünk. Középkori okleveles anyagunk számottevő részének századok folyamán való megsemmisülése miatt ezen csöppet sincs miért csodálkozunk. Reméljük azonban: a jövő előbb-utóbb csak megtermi e tekintetben is a magagyümölcsét.

JEGYZETEK

* Ferenczi Sándor azonos című, hiányosan megmaradt kéziratában rendkívüli alaposággal foglalkozott a két különböző, de összetartozó kérdéssel. Mint látni fogjuk, az eredményhez (mindenképpen közelebb) vezető egyetlen, másoktól teljesen elhanyagolt és eltérő utat követett: többoldalú *helyszíni* régészeti, művészeti és építészettörténeti megfigyelésekre meg okleveles adatokra támaszkodott. Eredményeit könyvalakban készült közzétenni. Nyomatott felhívásában olvassuk: „Az

összegyűjtött régészeti adatokkal meghatározható az az évtized, amelyben a feliratos téglá készült, az egybeválogatott okleveles anyag alapján viszont megállapítható a feliratot bekarcolók családja". (Ferenczi Sándor, *Az énlaki rovásírásos felirat*. Cluj, 1936. című könyve külön lapra nyomtatott melléklete.) Anyagiak hiánya, érdektelenség meg egyéb természetű nehézségek miatt, sajnos, jelzett tanulmánya nem jelent meg, kézirata pedig a következő háborús eseményekkor megcsonkult. Többek között aprólékosan fölmérte a templomot és elkészítette igen részletes alaprajzát. Azonkívül kézbe fogva, vonalról vonalra elemezte az oly rendkívül nevezetes téglán olvasható betűket. A részben hiányossá vált értekezéséből éppen a bizonytalan átírású jegyek megfejtéséhez fűződő levezetése semmisült meg. A következőkben előbb a téglá korával kapcsolatos fejtegetéseit vesszük át rövidítve, szükség esetében helyesbítve s kiegészítve a magunk észrevételeivel, majd a téglá szövege tőlünk való megfejtésének több változatát közöljük. Sajnos, nem tudjuk: kibetűzési kísérleteink valamelyike azonos-e a Ferenczi Sándoréval, avagy az övétől eltérő átírást ajánlunk-e föl.

¹ Ferenczi Sándor, *A székelyderzsi honfoglaláskori sir*. Székelység III(1933). 100—106.

² Utolsó ismertetését teljes irodalommal ld.: Ferenczi Géza—Ferenczi István, *Magyar rovásírásos emlékekről*. Művelődéstörténeti Tanulmányok. (Csetri Elek—Jakó Zsigmond—Tonk Sándor szerk.) Bukarest 1979. 15—18. és 16—19. jz. — Itt is föl hívjuk a figyelmet a sajnálatosan becsúszott több sajtóhibára. Kettejük éppen a székelyderzsi téglá ismertetésében található: a 17. lapon levő, ábrára utalásunk 5. számjegye helyett 2., a 2. ábra magyarázó szövege helyett pedig „A székelyderzsi rovásfelirat másolata“ olvasandó.

³ Debreczeni Lászlónak Ferenczi Sándor részére átengedett rajzai szerint a szucsáki s az uzdiszentpéteri ref. templom késő-Árpádok-korabeli ajtó- s ablakkereteknek van ehhez hasonló, közvetlenül egymás mellett elhelyezett két domború pálcatagból alakított tagoltsága. Templomunk ablakocskáival egykorú, majdnem azonos méretűeket Boroskrakkóból, Sárdról, Kiskapusról, Mérából, Ördöngösfüzesről és másunnét ismerünk.

⁴ Templomunk legkorábbi részeit más kutatók is a 13. századból keltezik. Vö. Ferenczi Géza, *Néhány kora középkori székely falu keletkezési idejéről*. Korunk XXXVII(1978). 951. és 29. jz. — Neve első ízben (*sacerdos*) de Ers alakban a pápai tizedjegyzék 1334. évi rovatában szerepel (Ld.: *Documente privind istoria României. Veacul XIV. C. Transilvania*. III. București 1954. 200. és 18. jz.)

⁵ *A derzsi (Údvarhely m) falképek*. Archeologiai Értesítő 8. [1888] 50.

⁶ Mihalik József közölte (*Hazai őtvöscéhek pecsétjei a XVII. és XVIII. századból*, Archaeologiai Értesítő U.f. XII(1892). 431.), amennyiben a rajz hiteles. hibás átírásban, a kétségtelenül ungvári aranyművesek 1666-ban kiadott oklevélre illesztett, talán 1564-ből (ha ugyan nem téves olvasás 1640 (?) helyett) származó pecsétjét. Ungvár neve ezen (*de*) Vng alakban jelentkezik. A székelyderzsi falkép felirata festőjének *de Vng* neve tehát kiegészíthető a valóban létező helységet jelölő *de Vng[var]ra*, azaz *Ungvárira*. Ferenczi Sándor cédulája.

⁷ Lehetséges, hogy ez a gyámkő tulajdonképpen nem is ide készült, hanem a hajóból való. Eredetileg talán a hajó déli falának legnyugatibb gyámköve lehetett vagy legalábbis annak szánták. A délnyugati sarokban épített, a karratra fölvezető csigalépcső készítésekor vagy kiszedték, vagy amiatt már be se helyezték. Csupán a csigalépcső falának kibontása után tisztázhatnók ezt a kérdést. Bennünket azonban nem érint, hiszen elegendő azt hangsúlyoznunk, hogy a szentélyben azért van ez az egyetlen nem alakos, hanem egyszerűen tagozott gyámkő, mivel az nem ide készült, hanem már meglévőt használtak föl. Ferenczi Sándor jegyzete.

⁸ Elhelyezését vizsgálva talán az se véletlen és nem hagyható figyelmen kívül, hogy a „csúfolódást“ kifejező férfi (?) s női (?) fej „semmitmondó“ két gyámkővel: az első a hajóéval azonos, a második pedig a fonadékkal van szemben. — A „csúfolódás“ természetére nézve ld.: László Gyula, *Varázslat egy középkori falusi templomunkban*. Kolozsvár 1947. Újraközölve: uő., *Régészeti tanulmányok*. Budapest 1977. 186—210. és 470—475. (jz.-ek), gazdag irodalommal. Ez utóbbiból nyújtjuk a következőket. A szerző e tanulmányában a XIII. századból keltezett Kolozs megyei szentpáli pillérfő faragványának jelentését taglalta. A kőfaragó a minden bizonnyal a diadalív bal oldali ívtorkolatánál elhelyezett pillér fejére a hívőknek a tomporát mutató meztelen női alakot faragott. A vele egykorú díszítőszokásokat ismerve, elég valószínű az is, hogy durva faragását vékony és kifertett habarcsréteg borította. Színezett, sima teste még csak kirívóbbá tette becsületlen mozdulatát. László fölveti a kérdést: „hogyan tűrhette az egyház és a hívő

nép, hogy a templom legszembevetőbb helyére, a szentély diadalivére, az oltáriszentség közvetlen szomszédságába ilyen pokoli fintort, ilyen riasztó szemérmertelenséget faragjanak? Alapos a gyanunk, hogy ez a kérdés ilyenképpen fel sem merülhetett a középkori gondolkodásban, s azt, amiben mi, átszellemült templomi áhítathoz szokott voltunk ocsmányoságot lát, akkoriban másként ítélték meg. Ha a középkori ember világképét figyelő műveket olvassuk, sejtésünk bizonyossá válik: életszemléletük, erkölcsük és hiedelemviláguk merőben más volt, mint a miénk.“ László tallózásszerű adatai „két dolgot jeleznek. Elsőben azt, hogy a [...] szentpáli asszony varázslómozdulata, úgy látszik, a földkerekség minden népénél s minden korban használatos volt. Nyilván olyan dologról van szó, ami embervoltunkkal szinte egyidős. [...] Másodjára az derül ki [...], hogy ez a mozdulat egyaránt alkalmas rontó és elhárító, szerencsétlenséget s üdvöt hozó szertartásra. [...] Ez a két művelet csak látszatra ellentéte egymásnak, valójában ugyanannak a magatartásnak színe és visszaja. [...] A templomokon soha nem látott sokaságban öröködni a kifaragott szörnyetegek, a kölombok bozótjában vigyorgó alvilági lények kapaszkodnak meg, hogy tükröt tartsanak önmaguk eleven képviselőinek, hogy elűzzék a rontás ezernyi formáját. A legnagyobb veszély a templom testébe zárt szent ostyát, az oltáriszentséget fenyegeti, a köréje gyülekező alvilági had a Megváltó testét és vérét akarja megsemmisíteni. [...] Az oltáriszentség helye a XIII. század előtti időkből az oltár felett volt, de éppen a magyarszentpáli templom építése táján jött divatba, hogy a szentély északi falába szentségtartó fülkét építettek, vagy díszes szekrényben tartották ezen a falon. Ezzel érthetjük meg igazában, hogy miért került a szentélyt záró diadalív bal oldali pillérére, az északi fal elé a [...] szentpáli varázslóasszony képe. Szinte eltakarta a hívők elől a védeni való szentséget.“ És ezek ismertetése után jusson eszünkbe: a székelyderzsi unitárius templom két „csúfalkodó“ feje közére esőn, de alább helyezkedett el a szentségtartó fülke ...

⁹ Vö. Pálmay József, *Udvarhely vármegye nemes családai*. Székelyudvarhely 1900. 189—190.; Biás István, *Adatok Ders Udvarhelymegyei község történetéhez*. Kézirat az Allami Levéltár Hargita megyei Fiókjában. Jelzete: Fond nr. 249. Colectia Muzeului din Odorheiu Secuiesc. Varia, Nr. 1370.

¹⁰ *Székely Oklevéltár*, I. 224—225. CLXXXII. sz.

¹¹ Gr. Kemény József említi a *Miscellanea* című kézirata XIV. kötete 7a. lapján, meg a *Regestra archivorum* című kézirata I. kötet. 53. lapján szabatosabb keltezés stb. nélkül. Eredetije — mindkét helye szerint — a kolozsmonostori apátság levéltárában, a Fehér megyei fiókban, 26. sz. alatt volt található. Minthogy ez a levéltár azóta elpusztult, ennél bővebben nem adhatók az oklevél ide vonatkozó részei, s nem vizsgálható meg hitelessége se! Ferenczi Sándor jegyzete.

¹² gr. Kemény J., *i. m.*, I. 59.

¹³ *Székely Oklevéltár*. V. 36—37. 920. sz.

¹⁴ *Székely Oklevéltár*. IV. 100. 725. sz.

¹⁵ Orbán Balázs, *A Székelyföld leírása...* I. Pest 1868. 179. és 11. jz.; Pálmay J., *i. m.*, 190.

¹⁶ A derzsiek a helységből Székelymuzsna felé vezető út mentén, a falu s a kápolna hídjá közötti részben levő agyagrétegekből vetették téglájukat és ott is égették ki. Valószínűleg ez a téglá is ott készült, ámde vegyi s másfajta vizsgálatok hiánya miatt ez nem állítható biztosan. Ferenczi Sándor jegyzete.

¹⁷ Jakubovich Emil, *A székelyderzsi rovásírástól téglá*. Magyar Nyelv XXVIII(1932). 264—274.; Pais Dezső, „*Derzs apa-pap*“. Magyar Nyelv XXVIII(1932). 274—277.; Németh Gyula, *A magyar rovásírás*. A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve. II/2. Budapest 1934. 4—6.; Ferenczi Sándor, *A székelyderzsi rovásírástól téglá kora s felirata*. Csonka kézirat; Cs. Sebestyén Károly—Pais Dezső, *A székelyderzsi rovásírástól téglá kora*. Magyar Nyelv XLVIII(1952). 86—89.; Csallány Dezső, *A székely-magyar rovásírás emlékei*. A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve III. 1960. (Megj. 1963.) 51—54.; uő., *Székely rovásírástól szövegek megfejtése*. Korunk XXIX(1970). 607—608.; Ferenczi G.—Ferenczi I., *i. m.*, 15—18. és 16—19. jz.

¹⁸ A betűk alapos elemzése eredményeként Ferenczi Sándor is egyetértett e szó *Míklós* olvasatával. Megcsonkult kézirata — sajnos — éppen ezzel végződik

¹⁹ E Csallány alkotta jegy és a szöveg jelei feloldásának bírálatát ld. Ferenczi G.—Ferenczi I., *i. m.*, 16—19.

²⁰ Az sz (vagy bármely más betűnek az „előírástól“ való eldőlése nehézség nélkül elfogadható. Nagyszámában található emlékeinkben, ezért nem utalunk külön rájuk.

²¹ Az *i* lehetőségéről Németh ezt írta: „A derzsi felirat az *a* és *i* hangokat nem jelöli [...] *d^erzsi p^ap* (az *i* mint szóvégi hang jelölendő *s* az illető ligatúrába beolvasható).“ Vö.: *Magyar rovásírás... 17.* Tudomásunk szerint senki se kifogásolta ezt a megállapítást. Jelenléte tehát megfajtési kísérletünkben is elfogadható. Ugyancsak Németh veti föl azonban azt is, hogy „az *i*-t a (*d*-t alkotó — FG.) keresztvonás vagy annak bal szára a függőleges vonás alatta levő részével együtt alkotja. [...] A szóvégi *i* mindenesetre jelölve van.“ (*i.m.*, 5.)

²² Szamota István—Zolnai Gyula, *Magyar oklevélszótár.* Budapest 1902—1906. 745. hasáb *pap* címszó; *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.* III. (Benkő Loránd szerk.) Budapest 1976. 89. *pap* címszó.

²³ A nevezett település nevének változataival kapcsolatban (szerepel *Vascul-teleke* = Vászolytelke néven is) l. Suciú, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania.* II. București 1968. 134.

²⁴ Kádár József, *Szolnok-Doboka vármegye monographiája. VI. A vármegye községeinek részletes története.* Deésen 1903. 332. — Megjegyezzük, hogy az (számunkra elérhetetlen) adatok hiánya miatt vitatható az 1478-ban feltűnő derzsi Petki György és az itt jelentkező derzsi Petki György személyének azonossága. De ez most nem is lényeges. Kérdésünk tekintetében az sokatmondó, hogy a derzsi Petkiek, házasság révén (Vasas)Szentegyeden is birtokosok voltak. Esetleg a derzsi Petki család még nem Petki nevet viselő korai más tagját és ennek utódját vélhetjük föl találni a Szentegyeden 1450-től comes-ként (ispánként) oklevelekben szereplő szentegyedi *Székely István*ban és 1500-ig követhető leszármazottaiban? Csak további sikeres családtörténeti kutatásból nyert adatok dönthetik el ezt a kérdést. Az mindenesetre szembeötlő, hogy *Székely* nevű család nem szerepel Szentegyeden 1500 után, jelentkezik viszont a *Petkiek derzsi* ága. Szentegyed közeléből, Noszolyról származik a Székelyderzsben és Kányádon meghonosodó, a Petkikkel is rokonságba kerülő Cseffei család. Vö. Kállay Ferentz, *Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben.* Nagy-Enyeden 1829. 276. Figyelmeztetnünk kell arra azonban, hogy a XV. század második feléből kapcsolat ma még nem mutatható ki. Volt Udvarhely széki szereplésük első említése 1571-ből való: *Székely Oklevéltár.* III. 335. 647. sz.

²⁵ *Székely Oklevéltár.* VIII. 269—270. 152. sz.

²⁶ Úgy véljük, hogy egy-egy feliratban nem kell és nem is mindig szabad föltétlenül „komoly“ tartalmat keresnünk. Gondoljunk csak főképpen fiataloktól (de korosoktól is!) írt, komolynak igazán nem mondható, a (közel)múltból származó vagy éppen mai eredetű szövegekre. Vö. még: Ferenczi Sándor, *A tászoktetői székely (?) rovásírásos sziklakarcolat.* Kézirat (1935) és Herepei János, *A Tordai-hasadék legrégibbi névszerint ísmert természetjárója.* Erdélyi Múzeum XLIX(1944). 126—127.

²⁷ Vö. Szabó T. Attila, *Hogyan alakultak ki személynéveink? Uő., Nép és nyelv. Válogatott tanulmányok, cikkek.* IV. Bukarest 1980, 24—36., főképpen 29—30.

²⁸ Calepinus, Ambrosius, *Dictionarium vndecim lingvarum... Basileae* (1598 [?], 1605 [?]). 1020—1021.; Pápai Páriz Ferenc, *Dictionarium Latino-Hungaricum.* Leutschoviae M DCC VIII. 415.; Bartal Antal, *A magyarországi latinság szótára.* Budapest 1901. 468.; Szamota I.—Zolnai Gy., *i.m.*, 745. hasáb; *TESz* III. Budapest 1976. 90. Megjegyezzük, hogy (jelentésük miatt) nem vehetjük figyelembe a több szótárban is előforduló, számunkra rendkívül kedvező *pappa, pappi* szavakat.

SZABÓ ZOLTÁN

KÖBE VÉSETT TÖRTÉNELEM

A reformáció országunkban három protestáns felekezetet hozott létre: az evangélikust, a reformátust és az unitáriust. Ezeknek a felekezeteknek az elnevezése a XVI. században még nem tisztázódott véglegesen. Dávid Ferenc radikális reformációját a következő körülírásokkal jelölték: „Egyet értő ecléziák“, „Az egy értelmű levő erdélyi eclé-

zsiák“, „Isten egyháza“ stb. A fehérvári második hitvitán Dávid Ferencet és követőit „evangélikusok“-nak nevezték. Az ellenfél az unitáriusok ellen gyakran használt kisebbítő elnevezést is, mint pl. ariánus, servertiánus, blandratista stb. Enyedi György az 1597-ben megjelent *Explicationes* című művében az „Egy Atya Istent valló ecléziák“ püspökének nevezi magát. Az első hivatalos közirat, amelyben az „unitaria“ elnevezést használták, az 1600-as lécfalvi országgyűlés határozata volt.

Kőbe vésett feliraton az unitárius elnevezéssel először a várfalvi (Kolozs megye, a Kolozs-Tordai Egyházkör) templom falába beépített, 1613-ból származó kőtáblán találkozunk, melyen az alábbi latin szöveg olvasható:

HOC OPVS RENOVATVM EST A.O.
D. 1613. 29 MAY PAROCHO EXI
STENTE IOHANE NEMAI UNITARI
REGNANTE PRINCIPE GABRIELE BATO
RI AVTORE PETRO LAPICIDA RAKOSIENSI

A szöveg magyar fordítása: „Ezen mű megújított az Úrnak 1613-ik évében, május 29-én, Némái János jelenlegi unitárius lelkész, Bátori Gábor uralkodó fejedelem, a munka elvégzője Rákosi Péter kőfaragó.“

A kőtáblát az 1613-as templomjavítás alkalmával helyezték el a toronyajtó felső szemöldökén, amint arról Uzoni Fosztó István tudósít (Hist. Unit. Trans. II. 294). A tábla ma a templom bejáratától jobbra a portikus és az első faltámasztó pillér között az ablak alatt található. Valószínű, hogy az 1908-as javítás alkalmával helyezték át erre a helyre. Az 1977–78-as javítás alkalmával a felirat betűit újrafestették.

A várfalvi emléktábla a szó igazi értelmében „kőbe vésett történelem“.

Ebben a rovatunkban templomaink történelmi értékű emléktábláinak és feliratainak a szövegeit mutatjuk be. Köszönettel vesszük olvasóink segítségét olyan adatok közreadásával, amelyek eddig elkerültek a figyelmet.

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

SIMÉN DOMOKOS

BIZONYSÁGOT

Jn 5, 33—36

Életünkben a hit nem szegődött, hanem ösztönös útítársunk. Elkísér a bölcsőtől, egyesek szerint a sírig, mások szerint a síron túl is. Ott van gyermekeink szemében, ifjaink jövőlátásában, a felnőttek lelki-szellemi alapállásában s öregeink zsörtölődő megnyugvásában. Ez emberségünk született közös ajándéka, joga és diplomája. Nem szabad összetéveszteni a hitvallással.

Az ösztönös hit akkor válik tudatossá, ha bizonyrágon alapszik; ha az ész vagy a szív alátámasztja, igazolja, bizonyrágot szerez neki. Annál erősebb a hite valakinek, minél több a bizonyrága; s annál kicsinyhitűbb valaki, minél kevessebbet tudott a bizonyrág forrásához közel jutni. A kicsinyhitűség semmilyen felfogásban sem tagadása a hitnek. Az erős bizonyrágon alapult hit, ha az értelem és érzelem részaránya kiegyensúlyozott, az igaz hit. Ezért vágyott az ember — egyénként és közösségben is — mindig a bizonyrágra. A történelem szélmalmának vitorláit, hogy évezedeket örölt le, a bizonyrág szele hajtotta és hajtja.

Jézus koráig a bizonyrágok hordozói egyes kivételek voltak, akik kisajátították maguknak a jogot a bizonyrágtevéésre. A bizonyrág égi csatornáinak vallották magukat s úgynevezett csodákkal igazolták nem közönségesnek hirdetett kiváltságukat; ez volt a bizonyráguk. Jézus hitetlennek nevezi kortársait, mert ha csodákat nem látnak, nem hisznek.

A felolvasott bibliai részből világosan kitűnik Jézus újszerű felfogása a bizonyrágtevéstről. Kora a lélek, a szellem és a társadalmi áthangolás időszaka volt. Mindenki, akinek küldetésében fogant szava volt, aki valami újat mondott, annak bizonyítania kellett. Ezt várták Keresztelő Jánostól is. Mivel a János bizonyrága — mondanivalója újszerűsége — csak részleges volt, Jézus „embertől nyert bizonyrágtételnek“ nevezi. Égő és fénylő szövétneknek nevezi Jánost, akinek világosságában — részmeqlátásában — csak egy ideig tudnak „örvendezni“, megújulni és megigazíttatni. Isten örömezenetét, az egytetemes emberit, Jézus hirdette. Vallotta, hogy neki megbízása van elhivatottságában arra, hogy tisztázza Isten, ember és a világ viszonyát. Ezt kérték számon tőle lépten-nyomon. A tanítványok elhívásából nagypénteki tragédiájáig — szóban, cselekedetben, gondolkozásban bizonyrágot tett arról, hogy nem a maga hasznára él és cselekszik. Nincs bezárva az önérdék zárt körébe. Evangéliuma egytetemes kilátó. Annyira meg van győződve mindarról, amiről szól — annak igazságáról —, hogy érzi: Isten mondatja, cselekedtetit vele beszédeit, életét. Amikor ennek a bizonyosságot kéri tőle — hitünk s a felolvasott szöveg szerint —, nem a csodák fogantyújához nyúl, hanem a bizonyrágtevéssnek egészen újszerű — és mindig időszerű — meghatározását adja: azok a dolgok, amelyeket rám bíztak, hogy elvégezzem, s azok, amelyeket cselekszem, azok tesznek bizonyrágot rólam, hogy az Atya küldötte vagyok. Isten is bizonyrágot tesz rólam akkor, amikor megsegít. E bizonyrág nem ideig való; örökkévaló, mint az, akiről bizonyrágot tesz. Ebben tud csak összhangba jönni a hit és a cselekedet. Mintha ezt mondaná: az én bizonyrágom, bizonyrágtevésem örökkévaló és igaz, mert Istenig és emberig ér.

Nemcsak Jézus idejében, hanem utána is a bizonyrágkérés és bizonyrágtevés az emberi hit igazságának a naponkénti faggatója. Tettek már bizonyrágot a történelem folyamán fegyverrel; önmagukat istennek vagy prófétának kinevező csallással és hamissággal; lopással és gyilkossággal; mindent túlharsogó szilaj szóval és szerény némasággal. A bizonyrágtevés értékét az adja meg, hogy kiről tesszük

és hogyan tesszük azt. Minden bizonyásznak annyi az értéke, amennyire az embert szolgálja. Ez Isten akarata.

Minden embernek annyi az értéke, amennyit bizonyítani tud arról, hogy a reábizottakat elvégzi, megőrzi. Bizonyásgtevők, bizonyásghordozók vagyunk, mint egy pecsét.

Mondják, hogy a mohi csatából Béla király ruhát cserélve menekült meg. A rendeleteit hitelesítő királyi pecsétje a csatatéren maradt. A tatárok sehogy sem tudták előcsalni az embereket az erdőből és barlangokból, hogy learassák a gabonát. A tatárokhoz átpártoltak közül futárokat menesztettek szerteszét, s a csatamezőn megtalált királyi pecséttel hitelesített iraton — amit a király nevében írtak — hazahívták a rejtőző embereket. A hívó szónak nem hittek a megrettentek, de a pecsét bizonyosságának hittek. Aratás után a tatárok legyilkolták mindazokat, akiket már nem hurcoltak el. Ilyen hitelét veszített bizonyás, látszat-bizonyás-életű ember sok van a földön; akik megtagadják embervoltuk, vagy nem töltik be ember-hivatásuk.

A bizonyás eligazító is. Olvasom Sütő András tollából, hogy egy külföldi tanulmányútra indult atyánkfia itthon, Erdélyben hallotta, hogy anyni magyarul beszélő él Bécsben, hogy lépten-nyomon beléjük ütközik a vándor. Kíváncsi lett, s a több mint kétszáz éves napló vallomása szerint, egy-két „közönséges emberen kívül“ nem hallott hazai szót. Gondolta: a temető nem hazudhat. Odaindult. Sok magyar nevet látott a sírfeliratokon, de azok szövege idegen nyelven íródott. A németek németül, a csehek cseh nyelven, a lengyelek lengyelül írták a sírfeliratokat. A magyarok németül vagy latinul, de nem anyanyelven. Nem lehettek bizonyásai így annak a hiedelemnek, hogy Bécsben is őrzik a szülőföld hagyományait s az anyanyelvet.

A földi mértékkel mért bizonyások időről időre megcsalhatnak, mert emberi mértékkel méretnek, emberek számára. Isten bizonyásai nem csálnak meg. Istennek bizonyása az, hogy a rózsának mindig rózsaszállata van és nem szegfű. hogy a fügefa csak fügét teremhet és nem bojtortjánt, hogy a „jó gólyamadár“ őszre fordulva a másik hazájába vándorol. A rigó csak rigóul, a kakukk csak kakukk nyelven „beszél“. Az izzó égítetek világítanak és melegítenek; a vizek csak lefelé folynak. Az egész teremtett világban Isten tesz bizonyásot magáról.

Ilyen léteszakadtá válik az a gyermek, aki nem tud bizonyásot tenni arról, hogy szereti szüleit. Az a szülő, aki megtagadja gyermekét. Megszűnt a család, ha tagjai nem tudnak bizonyásot tenni a „családiasságról“. Bizonyásgtevés nélkül nincs barátság, testvériség, de nincs bizalom, békesség, ragaszkodás és hűség sem. Cselekedetünkkel bizonyítunk, mint a rózsa, mint a fügefa, mint a napok s a vizek; mint édesanyánk, vagy mint Jézus maga.

Bizonyásgtevésed naponta számon kéri valaki vagy valami. Bizonyítanod kell munkáddal, hogy szakmádnak jó ismerője, becsületes munkása vagy. Bizonyítanod kell az emberek előtt azt, hogy életed minden helyzetében-fordulatában ember: érett és igaz ember vagy. Egyházadban is cselekedetteddel kell bizonyítanod, hogy tudod, mi az egyház, hogy annak megtartó és jézusi értékeket vigyázó hivatás-teljesítésében te is részt veszel. Egyesek és közösségek várják, tégy bizonyásot arról, hogy éltető étellel tudsz élni. Ebben az értelemben a tegnapi cselekedetnek — ha nincs folytatása a mában — már kevés az értéke. A bizonyítás naponkénti pecsétje hiányzik életiratodról. Holnapi jószándékod talán már késő lesz. Mindig ma kell bizonyítanod azokról, amik reád bíztak. A szó csak gyenge szándék. Ma több kell. Bizonyíts magadról, cselekedj Isten szándékában, az emberek hasznára, közösségek előmenetelére úgy, hogy minden nap te is előbbre juss a bizonyásgtevő kereszténység útján — Isten országa felé! Amen.

SIMÉN DOMOKOS

ISTEN SZÁNTÓFÖLDJE VAGYUNK

1Kor 3, 9/b

Elődeink szerették és ismerték a földet; dolgozták és védték; tisztelték és megbecsülték, mert kenyeret, megélhetést, holnapot és biztonságot adott s haláluk után csendes pihenést. Azonosították magukat vele.

Ebből a földközelségből jöhetett az Oszövetség eredet-megfogalmazása is: por-

ból lettünk... Világosabban fogalmazza meg e gondolatot Pál apostol: Isten szántóföldje vagytok. Szántóföldek, egy maroknyi, életnyi lehetőségek arra, hogy itt, életünk pergése alatt használhassunk, teremhessünk igazi emberi életet. Szántóföldek abban az értelemben is, hogy életünk jókedvtől bokrétás ünnep napjai s „bús hétköznapijai“ mint az eke a földet szántja lelkünket, hasítja nyugalmunkat. Megdolgoz — szánt, vet, boronál, kapál, gyomlál bennünk — úgy, hogy a lélek mindig készen legyen a mag befogadására. Mert ahogy a szántóföldet állandóan dolgozni kell — nem egyszer, de egy emberöltőn keresztül —, úgy lelkünk is állandóan művelés alatt van. Nemcsak egyszer szánt-vet benne édesanyánk és édesapánk, lelkészünk és tanítónk, barátunk és ismerősünk. A bölcsőtől a koporsóig szüntelen e munka s szüntelen a termés. Mindennap más mag, mindennap más termés van a lélek szántóföldjén. Lelkünk szántóiának nagy gazdája, Isten gondoskodik nemcsak mindennapi testi kenyerünkről, hanem lelkünk szántásáról-vetéséről is. Van magja bőven. Szüleink gondossága, gyermekeink ragaszkodása vagy fölünk való elrugaszkodása; embertársaink hűsége vagy hűtlensége; az élet s a halál naponkénti példája; a természet s az emberi tudás világa; a háború és a béke; mind érzés-gondolatmagok számunkra. S mi termünk szüntelen: hálát és örömet, vigasztalódást és elkeseredést, imádságot és káromkodást, jóságot és alávalóságot; egyszóval békés nyugalmat, vagy hitetlen bizonytalanságot.

Jézus tanítása már kétezer éve azt szolgálja, hogy istenfiakat teremjen a föld. Ehelyett gyakran elkorcsosul bennünk a tiszta vetés áldott magjának termése. Panasz, könny, keserűség, gyűlölség, széthúzás és kicsinyesség a lélekparcellák termése. Embert kellene teremni, s sokan még félembert sem tudnak. Mi az oka? De a mag hull szüntelen, a termés nő megállíthatatlanul. Jézusnak a magvetőről szóló példázata alapján a mag mindig jó, lelkünk Urától való. Az unitárius gondolat szerint termésünket magunk neveljük; aszerint, milyen lelkünk talaja: gazdagon termővé, vagy léhásfejű cselekedetké.

A földmunka mindig felelősségteljes volt, s ma is az. Így a lélek-parcella megmunkálása, terméshozása is a cselekedetekben: felelősségteljes munka. Nem Isten, nem Jézus a hibás, csak egyedül mi. Mindnyájan lélekfelelősök vagyunk. Önmagunknak és másoknak is „határpásztorai“. Közös termésünk az élet: közösségi életünk nyugalma, békessége, a holnap szépsége s Istenországa is ettől függ.

Van-e titka ennek? Van. A föld titka. Egy termékeny, csendes óra kellett Gárdonyinak rácsodálkozni erre s felkiáltani: Istenem, milyen csodálatos gazdagság és hűség ez a kosáryi föld! Amit vetnek belé, azt termi. Visszaadja a búzaszemből a kalászt, az almamagból az érett almát. De adja a rózsza illatát, színiét, a nefelejcs kékjét, a fa nagyságát. Benne van a múlt s a holnap álma. Ha csalánt tesznek bele vagy gyomot, akkor azt adja vissza. Milyen gazdagon fizet, milyen hűséges. Egy kosáryi lehetőség, a bele került életmegtől függ, hogy áldás vagy átok legyen...

Gyakran olvassuk, látjuk vagy halljuk, hogy az egyes vizes területeket lecsapolják, a gyengén termőket fáradságosan feljavítják, egyszóval: alkalmassá teszik a jó termésre. Lélek-parcelláink is csak úgy lesznek alkalmassá gazdag termésre, ha feljavítjuk azokat. Ezt csak a hit tudja adni. Gondoltunk-e arra, hogy sok panaszunk, könnyes keserűségünk és hiábavalóságunk oka a kicsinyhűség? Gyenge a hit-talajod, Nem az az oka, hogy te úgy születtél. Isten határában azon a határrészen, parcellán, ahol csak jégkönyvek, köves érzések, tövises szeretet vagy gyűlölség terem. Lehet, hogy alaptermészeted miatt ilyen termést hozol önmagadnak, és mindenkinek, mert elvadul benned az isteni mag. Lehet, de ne hidd, hogy elvesztél ahhoz, hogy te is nyugalmat és békességet, szeretetet és megbocsátást, hűséget és megértést teremhess. A lehetőség ajándéka a tiéd, hogy lecsapolhasd könnyeidet, követlenítsd lelked talaját s emberré, egész értékű emberré műveld magad. Javítsd meg lelked földjét: hittel, ezzel a kétkarú áldással, mely Isten és ember fölé egyformán ölel. S aztán teremj boldogságot aratásodban Istennek, a minden földek Urának; embertársaidnak, a minden földek lakójának s magadnak. Lásd meg, hogy Isten minden lelkek szántóföldjére egyformán ad esőt, nem tesz kivételt. Ha mégis vannak jótermő, igaz lelkű emberek, dicsérd az Istent, hogy milyen hatalmat adott az embernek: teremhet Isten akarata szerint, mint Isten szántóföldje; kisebb vagy nagyobb a parcellája, de teremhet, hogy szebb legyen a föld, s boldog ég alatt, gazdag föld felett boldog legyen Isten fia, az ember. Amen.

Pünkösdkor figyelmünk a tanítványok felé fordul. Megszokták, hogy amíg Jézus velük volt, kétségeikkel, versengéseikkel, minden kérdéseikkel hozzá fordultak: „Mester, mit cselekedjünk?“ Nem szakadtak el a szülőföldjüktől — az bennük élt —, ismerőseiktől, népüktől, az élet ezernyi apró, de árnyékában nagyra nőtt bajától, — nem jártak a jövő fellegében. Nem szakadtak el, de mindent másként láttak Jézus láttatásán, tanításán keresztül. Tudták, ha összebogozódnak bennük az élet szálai, ott van Jézus, aki mindig eligazít; kezügyben, lélekközelben van. Bátrak és boldogok voltak, mint akinek van édesanyja. Másként lett nagypéntek után. Árvák lettek. Már csak emlékezetben élt velük Jézus; találgatták, hogy mit mondana, mit tenne, miként ítélne az élet hirtelen adódó alkalmai között. Szétszakadtak, elkeveredtek az életben, s bennük is elkeveredett a hétköznap a jézusi-val; úgy érezték sokszor, mintha más földrészen lettek volna, mintha más időben élének. A következetes hétköznapok meggyőzték őket, hogy az „itt és most“ örök földhözköttöttségével, időszerűségével mérjenek. Az adott helyzethez mérték magukat, s árva-gyengének, határozatlannak, bizonytalannak értelenedett el bennük mindaz, ami Jézus mellett olyan egyszerűnek, magától értetődőnek látszott.

Hogy közelebb hozzam hozzátok ezt a lelkiállapotot, engedjétek meg nekem, hogy egy hivem vallomását idézzem: Anyám volt az utolsó szál, ami még szülőfalumhoz kötött. A mesterségemnek otthon nem tudtam élni, nem volt rá lehetőség, a kenyér szűköskének ígérkezett. Mikor anyám temetéséről hazamentem, elhatároztam, hogy elköltözöm. Mikor elárvult házunk ablakát beszegeztem, mintha szegény apám koporsójába vertem volna szeget, úgy kopogott a kalapács. Aztán idegen emberek közé kerültem, kik — úgy éreztem — nem fogadtak be. Másként köszöntek; más volt a vallásuk, szokásuk, a lelkük. Esténként felsírt bennem az árvaság az otthoni rokonok, ismerősök után. Bárcsak a sírjaimhoz kimehetnék, bárcsak az otthoni templomban imádkozhatnék! Otthon mindent elviselnék, megnyugodnék: boldog lennék! Aztán egy nap, amikor elhatároztam, hogy inkább hazamegyek szegény embernek, ha kell, koldusnak is, vagy más városba költözöm: bejött egy falumbeli, és sirva mondta el mindazt, amit én megfogalmaztam, amit éreztem. Rádöbbentem, hogy mindenki így van. Rájöttem arra, hogy emberi sorsunk az, hogy itt, ahol vagyunk, s most, a jelen időben kell élnünk. Azzal kell élnem, ami az enyém. — Attól kezdve nyugodt ember lettem, mert itt és bennem élt apám szava, anyám szeretete, falum vallása, barátaim ragaszkodása; itt is otthon voltam.

A tanítványok ezzel az „itt és most“ belső eligazító szabállyal áldozócsü-törtökön ismerkedtek meg. Káténk szerint „öntudatra ébredtek“. Pünkösdig érett bennük — belső feljegyzetlen vívódásaikban, a „helyzettudat“ változásain át — az a vágy, hogy tanítványokból apostolokká legyenek. Leszűrődött bennük a felismerés: ha hiányzik mellőlük Jézus, nekik most, amíg élnek és tehetnek, addig kell, most kell, hogy önmagukhoz felnőjenek. Rádöbbentek arra, hogy nem mehetnek egy más világba, tájra, nekik itt kell szolgálniok, megvallaniok, hirdetniök a jézusi örökséget. Ebből az „itt és most“ felismeréséből, vállalásából született meg pünkösöd. Bátran előálltak, fennszóval — és mindenki számára érthetően — hirdették a rájuk hagyott szép világot, Istenországát s az emberi lélek mindenkori boldogságát. Bizonyosságot tettek arról, hogy a belső világot, a lelket nem lehet megtagadni büntetlenül — a költő szerint: lelket nem lehet cserélni —, s hogy helyüket, hivatásukat be kell tölteniük. De bizonyosságot tett Isten is magáról. Káténk szerint: értelmüket megvilágította, szívüket megtisztította, akaratukat megerősítette.

Az emberi lélek mindhárom „dimenzióját“ — értelmet, érzelmet és akaratot — beépítette a pünkösdi nagy tett. Úgy a tanítványok, mint az a háromezer megkeresztelkedett ember meggyőződött Jézus igazságáról, szerették és akarták azt, akkor és ott. A pünkösdi megnyilatkozás és vallástétel örök, aláhúzott igazsága annak, hogy az élet nagy, fontos dolgait csak három dimenziósan: ismerve, szeretve, akarva — csak így — lehet megvalósítani, elérni. Hogy mikor? Ha pünkösdre kérdezel, hallod: a mindenkori itt és mostban! Időben nem válogatva, és nem válo-

gatva térben sem. Mi itt és most élünk. Nekünk itt és most kell hitünket, emberségünket, hovatartozásunkat, belső, lelki eszményeinket megmutatnunk, megvallanunk! Ha nehéz az élet, ha könnyű; ha dagadt vitorlával, ha szegény reményekkel járunk is az életben; ez az idő, ez a föld, ez a helyzet, ez a kereszt vagy örömcsozor a miénk. Nekünk más nem adatott. A mi korunk kérdéseit mi kell hogy megoldjuk, nem menekülhetünk a múltba s nem takarózzhatunk a jövőendő ígéretével sem. Mentségünk sincs semmi. Borbáth Károly, 49 évesen elhunyt történészünk utolsó levelének igazsága markol belém: „A mi dolgunk helyettünk senki sem végzi el.“ Ebből következik az is, hogy a mi helytállásunk, hűségünk, becsületességünk, jószándékunk és cselekedetünk senki sem adhatja helyettünk. Csak mi. A mi helyünket mi kell hogy betöltsük; nem igaz az, hogy mások helyettünk is elvégzik a mi kötelességünket! Nem, csak mi, mert másként egy hely a helytállásban, egy jócselekedet a megvalósulásban, egy hűség, egy becsület az életben hiányozni fog. A költő mondja: aki jogot ad fel, az jogtalan marad. Így, aki hitet ad fel, hitetlen; aki lelket ad fel, lelketlen; aki becsületet ad fel, becstelen; aki emberséget, embertelen marad. Életünk zsinórmértéke, cselekedeteink mérlege az „itt és most“, tudjuk, nehéz kötelesség. Nehéz, mert lehet, hogy — mint az apostolokat — bennünket is kinevetnek, kicsúfolnak, elkerülnek, megjegyznek, ha szívünk, lelkünk szerint teszünk. Az élet és egyéni, anyagi érdekeink is sokszor eltérnek ettől.

Gondoljátok, hogy a pünkösdi tanítványok másként voltak? Nem. De életük fontos kérdései között ez volt a legfontosabb, a nyugtalanítók közt a leggyötrőbb. Miután ésszel megértették, szívvel ezt kívánták, megmozdult az akarat is bennük s — tettek. Nem csodát, csak azt, amit tenniük kellett ahhoz, hogy egy életen át ne járjanak félszeg lélekkel, nehéz sóhajjal, keserű szájjal és vádló lelkiismerettel. Tulajdonképpen nem csoda történt, csak egypár ember emberré nőtt; nem félt tenni azt, ami lelke nyugalmanak az alapja s életének értelme-lényege volt. Nem gondolkodtak azon, amikor kikacagták, kicsúfolták őket, hogy időszerűen cselekednek-e. Nem gondoltak arra, hogy talán elmenekíthetnék szorongásaikat a szomszéd városba, tartományba vagy országba, s ott bátrabbak lennének. Tudták, hogy mi a legdrágább, legfontosabb, legföltettebb — szívük közepében érezték a vágyat, s mertek és tettek!

Előtökbe állítottam az apostolokat — mérjétek hozzájuk magatokat! Nektek is van legföltettebbetek, legdrágábbatok; vannak álmaitok, ti is tartoztok valahová. Családhoz, egyházhoz, néphez, baráti körhöz; tőletek is mindenki vár valamit. Tudtok-e különbséget tenni, hogy melyik a legfontosabb? Melyik nélkül vesz el minden, melyik tart meg mindent? Nem szóvirág, nem frázis, hanem az itt és most legegetőbb kérdése! Mindannyiunk legközösebb, legbensőbb, legtitkosabb vágya, amit csak itt és most lehet megérteni, tárgyalni és megoldani. Szóval, tenni érte mindennap, a bölcsőtől a koporsóig.

A pünkösdi tanulás az, hogy mindenkinek akarni kell: „...mindnyájan együtt voltak ugyanazon a helyen“ (ApCsel 2, 1). Egy akarattal. Egy sem hiányzott, nem kerestek mentséget, kibúvót, más tájat, más időjárást; mindnyájuk közös akaratából nőtt ki a megtartás, a pünkösdi diadal!

Szép történet a pünkösdi története, megnyugszik az ember lelke rajta, s hálával telik meg a szív és az ész is. Úgy szeretné az ember, ha akkor ott lehetett volna. Biztos a háromezer közé számláltatott volna! Ha így van, akkor ne akarj örökké „itt és mást“, hanem „itt és most“ akard azt, amit tenned kell. Ne kérdezz tétován: Mit tegyek, atyámfia, testvérem?! Térj meg. És ha nem érzed elég erősnek magad, bízd Istenre feltett dolgaidat, a rád bízottakat, mint az első tanítványok! Meglásd, ha ügyed igaz, ha igazán szereted a rád bízottakat: Isten is megsegíti! Szentlelkével megerősít, megnyugtat és áldott, diadalmas pünkösddökkel boldogít, itt és most is! „Mert tiétek ez az ígéret és gyermekeiteké, sőt mindazoké is, akik távol vannak, akiket csak elhív magának az Úr, a mi Istenünk.“

Ámen.

A LÁTHATATLAN ERŐ HATALMA

1Kor 4, 20

Ez alkalommal nem kívánok arról elmélkedni, hogy az Istenországa megvalósulásában milyen helyet foglal el a beszéd és a cselekedet.

Felfogásom szerint a beszéd az ember egyik legértékesebb kultúrkinccse, s meg vagyok győződve, hogy a felolvasott bibliai vers sem a beszédet általában, hanem az üres, képmutatással teljes, cselekedet nélküli beszédet kifogásolja.

Szó nélkül nem volna közlés, következésképp nem léteznék az értelmes élet sem. Gondoljuk csak el, hogy mi minden belefér egy-egy szóba, milyen gazdagságot jelent a beszéd. Mit jelent az első szó, mely elhangzik a gyermek ajkán; vagy amikor édesanyánk iránt érzett szeretetünket megpróbáljuk szavakba önteni; ha nagy örömről vagy fájdalmas panaszunkat nemcsak önmagunknak sírjuk el, de kibeszélhetjük, elpanaszolhatjuk megértő lelki jóbarátainknak is, hogy velünk örvendezzenek vagy velünk érezzenek.

A beszéd szolgálhat arra is, hogy kitarjunk általa a lelkünket valaki előtt, vagy hogy elrejtjük gondolatainkat. Ilyen a képmutató beszéd. Beszéddel lehet vigasztalni, de lehet bántani; lehet lelkesíteni, de lehet gyűlöletet szítani; lehet simogatni, de lehet vágni; lehet könnyet törölni, de lehet könnyet fakasztani; lehet építeni, de lehet rombolni is. Egyetlen szó földindulást válthat ki, melynek nyomában romba dől virágzó élet és kultúra; de köthet békét egyének, népek és nemzetek között s elindítója lehet egy olyan életnek, mely Istenországhoz vezet. De még ebben az esetben sem Istenországa maga a beszéd, legfennebb eszköz annak megvalósításában. S hogy mennyire nem volt az a korinthusi gyülekezet esetében, ahol az üres beszéd, a felfuvalkodottság és gőg uralkodott, bizonyosság Pál apostol komoly figyelmeztetése: „Nem beszédben áll az Istennek országa, hanem erőben.”

Pál apostol mondása régen elhangzott. Azóta sok tanítás hangzott el, sokan és sokat tanítottak Istenországról, de az ő figyelmeztetését csaknem mind figyelmen kívül hagyták. S akár meghatározni, akár megvalósítani próbálták ezt az országot, megfeledeztek Jézus feltételéről is, melyet a farizeusoknak adott: „Az Istenországa nem szemmel láthatólag jó el. Sem azt nem mondják: imé itt, vagy imé amott van; mert imé az Istenországa tibennetek van.”

Jézus vallása nem egyéb, mint egy szellemi erő, melynek fejlődése csak a lélek mélységébe való elmerüléstől várható. A hívő ember is csak azáltal juthat közelebb Istenországhoz, ha többet törődik ezzel a lélekkel, s tekintetét befelé irányítja.

A szó, az elmélet azonban építhet is. Annak megélése s a gyakorlati életre való alkalmazása a mi közös feladatunk. A tiéd és az enyém! Itt dől el, hogy az életre vezető szoros és keskeny ösvényt választjuk-e vagy a romlásba vivő, széles és kényelmes utat. Itt nyer értelmet Jézus komoly figyelmeztetése: „Nem minden, aki ezt mondja nékem: Uram! Uram! megyen be a mennyek országába; hanem aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát.”

Isten akaratá pedig az, testvéreim, hogy napról napra jobbak, igazabbak, becsületesebbek, Őt és az embert önzetlenül szolgálók legyünk, s ugyanakkor igyekezzünk gyermekeivé válni, vele kapcsolatot teremteni s országa megvalósításán lankadatlan akarattal munkálkodni. Istenországa erő, mely mibennünk van. Olyan erő, mely állandóan munkál láthatatlanul, s szüntelen arra sarkall és figyelmeztet, hogy az életben felemelő célok lobognak, komoly elhatározások, nemes erők izzanak. E célokat elérni, az elhatározásokat megvalósítani, az erőket felszabaduláshoz és kibontakozáshoz segíteni legszentebb emberi kötelességünk. Istenországaért dolgozni kell. Istenországa akarni és szeretni kell. — „Mert nem beszédben áll az Istenországa, hanem erőben.”

Az ember kezdettől fogva erőre törekszik, mert a gyengeség nagy nyomorúság. Miért tanul a tudatlan? Miért akar nagy lenni a gyermek, erős a gyenge, fiatal az öreg? Miért akar meggyógyulni a beteg? Miért keres társakat, ki egyedül van? Mert mind-mind erőre törekszünk. Az emberi elme évezredek alkotásai kézzel foghatóan és szemmel láthatóan bizonyítja ezt a soha meg nem szűnő törekvést. Milyen nagy ma az ember, de még a gyermek is, s mégis mintha valami hiányoznék az életünkből. Sokszor azt hisszük és úgy látjuk, hogy nincs és nem is lehet benne Istenországa a mi életünkben. Elfelejtjük, hogy az nem szemmel lát-

hatólag jő el, hogy nem beszéd, hanem erő az. Mert kérdezem én, hogy nagyra nőhetne-e a gyermek a szülői szeretet ereje nélkül? Meggyógyulhatna-e a beteg a hűséges, gondoskodó lelki ápolás nélkül, még akkor is, ha a világ legjobb orvosa írja elő számára az orvosságokat? Mi értelme volna mindennek, „ha minden gondolat alján” nem lenne ott Isten mint a gondolkodás végső határa s mint láthatatlanul, de állandóan működő és ható erő, mely felemeli a lecsüggedt fejeket, munkába lendíti a lankadó karokat, megegyenesíti a meghajlott életeket s mely újra és újra imádságra, hálaadásra hívja a fásult lelkeket?

„Mert nem beszédben áll az Istennek országa, hanem erőben” — tanítja Pál apostol. De vajon minden erőben benne van-e Istenországa? Hiszen az erő az ember életében nemegyszer mint pusztító, romboló tényező jelentkezett, akárcsak a szó. Gondoljunk csak azokra a hatalmas erőkre, melyek a háború idején jelentkeztek. Gondoljunk az erős és gyenge harcára, a technika és tudomány legújabb vívmányaira, az atom és társaira, melyek a fejlődés szolgálatába állítva áldásosak lehetnének, de amelyek ma még rettegésben tartják az egész világot. Hát ezekben áll az Istenországa? Nem. Az az erő, melyre Pál apostol hivatkozik, tartalmában, természetében és hatásában egyaránt különbözik a fentiektől. Vele csak építeni, gyógyítani és simogatni lehet. Leírni, megfogalmazni éppen olyan nehéz, mint helyesen fogni fel Istenét és az Ő országát. De benne van az emberben, lénye legmélyén, mint szunnyadó parázs vagy mint alig lobogó fáklyaláng, hogy célt és értelmet adjon küzdelmének. Látni nem lehet, és mégis létezik; megfoghatatlan, de maga megragad, foglyul ejt embermilliókat. Mi ez az erő? Muraközi Gyulának van egy verse, mely megkapóan adja meg erre a feleletet. A gyermek, tisztázni akarván önmaga számára az erő és az erős ember fogalmát, kérdések sorozatát teszi fel édesapjának. A tragikus tapasztalatból fakadó választ így lehet összegezni: A nyers erő, a hősiesség, a hatalom fölé nő az áldozatot vállaló és hordozó édesanyai szeretet, mint a legnagyobb erő.

Ez csak egy példa, de elég arra, hogy meggyőzzön minket a szeretet minden akadályt ledöntő, gyűlöletet elhallgattató, bánatot megvigasztaló csodálatos erejéről. Ebben áll az Istennek országa. A beszéd megindíthat tömegeket, lázba hozhat embereket, de ha nincs meg benne az a mély isteni erő, mely cselekedetre, segítségre, gyógyításra sarkall, csak beszéd marad örökre.

Ha elgondoljuk, hogy Korinthus milyen fontos pontja volt az akkori világnak; ha figyelembe vesszük, hogy mint Nyugat és Kelet egyik találkozási pontján megalakult keresztény gyülekezet milyen jelentőséggel bírt, megértjük a nagy misszionárius aggodalommal tele figyelmeztetését: vigyázatok korinthusiak, „mert nem beszédben áll az Istennek országa, hanem erőben”.

Vajon tudod-e, akárcsak Korinthus a Pál idejében, hogy te is központja vagy ma a kereszténységnek? Hogy rajtad is áll vagy bukik az eszme, mit ez a közösség képvisel? Él-e benned az a csodálatos életerő, mely a szenvedések és megpróbáltatások kereszttüzeiben is szüntelen hirdeti, hogy van értelme és célja életednek? Fakadnak-e lelkedben nemes gondolatok és elhatározások, hogy cselekvő polgára leszel Istenországának: a szeretet, jóság, békesség és gyógyulás evangéliumának? Ha igen, akkor benned is, a te jóra igyekvő szándékaidban, gondolataidat, terveidet és céljaidat irányító erőben ott van az Istenországa. Csak arra vigyázz, hogy míg magad körül a fizikai világot és a benne működő erőt növekedni látod, önmagában is állandóan éleszd az isteni szikrát, hogy annak birtokában emberibb életet varázzolj a földre. Ugye, tudod, hogy milyen rossz érzés, ha azt tapasztalod, hogy fogynak erőd? Ha betegség, fájdalom, szenvedés vesz körül? De mindennél rosszabb érzés, ha a lelked erejét veszíted el. Vigyázz hát lelked szereteterejére, mert ma is ebben áll az Istenországa. Ámen.

TÖRÖK ÁRON

A BOLDOG HÁZASSÁG TITKA

Józs 1, 8b

Midőn megállok előttetek, hogy egyházi megáldásban részesítsek, úgy érzem, hogy igen komoly feladat vár reám. Nézlek titeket, s az örök családra gondolok, mely a történelem folyamán, a társadalom sejtjeként, érdekes úton és módon jutott el kezdetleges állapotától mai formájáig, hogy kultúrtörténeti ténye-

zövé válva a fejlődés útján, minden nemes emberi értéknek megteremtője és hordozója legyen. Meggyőződésem, hogy a családot egy mély emberi igény, egy elkerülhetetlen társadalmi szükségszerűség hozta létre, hogy boldog örömek születésének, de egyben felelősségteljes feladatok vállalásának és betöltésének színhelye legyen az ember számára.

A fiatalok, kik vágyak és álmok útján egymásra találnak, a házasságnak, a családalapításnak rendszerint csak a könnyebb, ígéretesebb, szebb és vonzóbb részét látják. A folytonosság azonban nem szakad meg soha! A régiek helyett jönnek, jól megfontolt szándékkal vagy könnyelmű elhatározással, önként vagy kényszerűségből, de szüntelenül születnek az új családok, hogy aztán az egyik szerencsés és boldog, a másik szerencsétlen és boldogtalan legyen.

Ennek a családörtörténeti folytonosságnak kívántok továbbvivői lenni ti is, amidőn megálltok Isten és a gyülekezet színe előtt ebben az ősi templomban, s útravalót várva készültök elmondani életreszólóan a hűségesküt, a házassági fogadalmat. Mögöttetek pár éves múlt, lángoló szerelem, érdekes fordulatokkal és próbára tevő történésekkel, de valahol a lelketek mélyén mégis komoly elszántsággal, erős elhatározással. Ó, bárcsak a jelen boldogsága beragyoghatná életeteket, hűségesen őrizné meg a múltat és szépnek ígérné a jövőndőt.

A családi életet írott és íratlan törvények kormányozzák. Aki ezt nem veszi figyelembe, nem tud vagy nem akar számolni vele, annak jobb, ha nem is indul el ezen az úton. Senki sem tud egyik napról a másikra eszményi élettársá válni. Mindazoknak az erkölcsi, magatartásbeli tulajdonságoknak a kialakítását, amelyek képessé teszik az egyént a házastársi szerepre, az egymás iránti felelősség vállalására, a szülővé alakulásra, az anyaság és az apaság megbecsülésére, — nem lehet játékszerűen, egyből elvégezni. Ez olyan komoly kötelesség, mely egész szívet és egész lelket, egész életet s annak rendjén erős szándékú önnevelést igényel, ha azt akarjuk, hogy ne csalódott, kiábrándult, életunt emberekké váljunk, de teljesebben menjen, valósággá legyen az ifjú álmok, tervek és remények szép, eszményi világa. Eppen ezért hirdetem nektek, hogy egy igazi élettársnak állhatatosnak, alkalmazkodónak, önzetlenül jónak és egyeneslelkűnek kell lennie. Mind ezek olyan tulajdonságok, melyekre a boldog családi élet épül, mert megteremtik a légkört, hogy az ily módon formálódó családban senki se érezze magát feleslegesnek, de nélkülözhetetlennek se, arra gondolva, hogy csak ő képviseli az értéket. Egyben természetes legyen mindenki számára az a hely, mit el kell foglalnia, és az a szerep, mit be kell töltenie.

Hol a helye és mi a szerepe a férjnek? A számotokra most alakuló családi életben ott a te helyed, ahol a holnap becsületes munkát, határozottságot, helytállást, tiszta vonalmat és nemes lelket kíván. Ne feledd azonban, hogy a faluközösség további megbecsülését, szüleid áldozatos ragaszkodását, leendő feleséged töretlen vonalmát csak úgy tarthatod meg és érdemelheted ki ezután is, ha az maradsz, aki voltál: erős, bátor, szerető, józan gondolkodású férfi. Természetes, hogy mátlól kezdve mindig, de különösen a sorsdöntő fordulónál, a te élettársad kell legyen az első, aki pártfogódat élvezni fogja. De akkor emelkedsz az átlag fölé, ha úgy tudsz viselkedni, hogy ezt az elsőbbséget csak érzi mindenki, de vitázni miatta sohasem kell azokkal, kiknek tanácsa, féltő szeretete és aggodalma készítgette a te jövőndöt és munkálta áldozattal a te emberrévalásodat. Ez a te szereped, és ott a te helyed, ahol ezt a magatartást a legtöbbre becsülik s ahol azért hozzád a legodaadóbban ragaszkodnak majd.

Hol a helye és mi a szerepe a feleségnek? Leányéletem célhoz ért a mai napon. Ma mindenki téged néz, mindenki reád kíváncsi, szép vagy-e, boldognak látszol-e? De az élet, melyre vállalkoztál, több ennél az ünnepi alkalomnál. Nemsokára a felelősség falai közé kerülsz. Atlépsz egy küszöböt, melyen belül új időszámítás kezdődik számotokra. Legalább felerészben te vagy a felelős azért, hogy kettőtök otthonában az együttélés boldogsága vagy annak boldogtalansága rak-e fészket. A meleg, hangulatos családi légkör megteremtése és megtartása nehéz, de szép feladat, s elsősorban a te feladatod. Felelős vagy minden elmulasztott mosolyért. Tudnod kell, hogy ha az ember arcához semmit sem ad a mosoly, lehet az bármily bájos, egyébként közömbös marad. Felelős vagy a családi otthon minden értelmű tisztaságáért. Vállalod, hogy tisztességgel fogod betölteni élettársi s ha Isten úgy akarja majd, anyai hivatásodat. Nem könnyű az, amire vállalkozol. Minden bizonytalanságnal is fogsz, olykor a küszöbön belül és kívül egyaránt. A könnyek nemesítik, tisztítják a női lelket, s az élet apró örömeinek megbecsülésére képesítik Erre a képességre pedig nélkülözhetetlen szükség lesz az évek

során, mert az élet — még az egymást szerető és megértő lelkek esetében is — sokszor nehéz.

Nem az a fontos, hogy miként vélekednek az emberek a ti házasságotokról, hanem az, hogy ti mit éreztek szívetekben, mennyire vagytok ti lelki közelségben és közösségben egymással. Minden esküvő alkalmával véleményt nyilvánítanak az emberek. S amikor ezt teszik, a szép házat, az anyagi javakat, a jó állást, a délceg vőlegényt, a jó hozományt és a szép menyaszonyt nézik. Az élet azonban azt igazolja, hogy ezek egymagukban nem biztosítják a házasság boldogságát. Azok a szerencsés és boldog házasságok, ahol a fiatalok egymásban szerető szívre és együttérző lélekre találhatnak. Ahol egy dallamra „összhangzón és vidáman“ zeng a zsolttár, ott egy akarattal, jókedvvel, könnyen megy a munka, és egy érzéssel száll az imádság az élet Istenéhez.

A családi élet az ígérőt földje, mely hívogat, és ösztönöz. Egyesek könnyedén, mások csak áldozatok árán jutnak el oda. Nem az odavezető út és a megérkezés a fontos. Hányan vannak, kik meg se találják, ami ígérve van. S hányan, akik megtalálják ugyan, de nem tudják értékelni, megbecsülni és megtartani, mit készen, ajándékba ad nekik az Isten. Ezért van annyi szerencsétlen és boldogtalan házaselet a földön.

Titeket ott szeretnénk látni azok között, akik imádságos istenhittel, szorgalmas és becsületes munkával, szívüknek hűséges szeretetével és lelküknek őszinte jószággával, megérdemelten birtokolják ezt a földet értékeivel, és zúgolódás, panasz nélkül hordozzák terheit nehézségeivel.

Megtaláljátok egymást, de ne nyugodjatok, keressétek egymást tovább szüntelen! Szeretet, egyetértés, derű, jókedv, bizalom és megbecsülés kísérje további életeteket, hogy megnyugodjon mindazoknak lelke, kik szeretnek titeket, és dicsőséget nyerjen az Isten, s a boldog házasság nyomán szép legyen, jó legyen, áldott legyen családi életetek és körülöttek minden! Amen.

ZSIGMOND CSABA ATTILA

BOLDOG, AKI A KÍSÉRTÉSBEN KITART

Mt 4, 1—11

A megkísértés a legismertebb bibliai történetek egyike. Közismert, és mindig időszzerű. Sokszor nasznált, de mégsem elnyűtt. Benne nem két személy — Jézus és a Sátán — narcárolni van szó, hanem az embernek önmagával vívott küzdeleméről. Ezt a harcot minden embernek meg kell vívnia. A léleképítés küzdelme ez, s önmagával való tusakodása rendjén az ember egyedül van. Ezt érzékelteti Jézus elvonulása a pusztába. Az igent vagy a nemet az ember saját maga mondja ki. Melyik utat választjuk: a lelki rabság, vagy az Istenben feloldódó lelki szabadság útját? Az igaz és hamis értékek küzdelme, a mulandó és maradandó értékek harca ez, amelyet kikerülni nem lehet. Ebbe bele kell menni, s mint minden harcba, itt is csak nyerni vagy veszíteni lehet. Jézus bizonyította: nyerni is lehet.

Sokszor cseréljük el az élet maradandó értékeit apró, futó örömkért. A megkísértés történetében Jézus áll elénk, és megtanít arra, hogy rossz cserébe ne menjünk bele, hisz e küzdelemben az igaz élet, az örökélet a tét. Ez pedig pótolhatatlan kincs. Tulajdonképpen a „mindent“ tesszük fel, kockáztatjuk a „semmiért“! Mindnyájan valamilyen közösségnek a tagjai vagyunk, s valamilyen hivatalt töltünk be. Minden hivatalt — a legkisebb és a legnagyobb — egész embert követel. Igaz életünk, egész emberségünk és helytállásunk nagy próbája az, hogy a három kísértésnek hogyan tudunk ellenállni.

Az első kísértés: az éhség. A történelem híven szemlélteti és tanúsítja, hogy mi mindenre vetemedett az ember, amikor éhes volt. Ölt, gyilkolt, fosztogatott. Megette embertársát, sőt még gyermekét is. A leírás szerint Jézus negyven napig böjtölt, amikor jött a kísértő, s ezt mondta neki: ha Isten fia vagy, mondd, hogy ezek a kövek váljanak kenyérré. Ő így válaszolt: meg van írva: nem csak kenyérről él az ember, hanem minden igével, amely Isten szájából jön. — Jézus tudta: nincs reménytelen pillanat; Isten csak megpróbál, de nem veszejt el. Éppen ezért az ember kötelessége önmaga erősítése. Az ember többre hivatott a jólla-

kásnál. Nem vegetáló, hanem dinamikusan teremtő lény. Lelki értékek termelője. Többről van szó. Mégpedig: győz-e bennem a hűség és szeretet, mikor az éhséget már nem bírom? Mikor a kísértések ellenállok, akkor elnyomom magamban a feltörő rosszat, megszépítem embérségemet. Jobbá teszem magam s magam körül a világot. Jézus tudta, hogy e világnak nem lesz soha oly fehér kenyere, amiért istent és embertársát megtagadná.

A „nemcsak” szóban benne van, hogy: kenyérrel is él az ember, de nem csak kenyérrel, és élete sem korlátozódhatik csak a kenyér utáni hajszára.

Mit mond a második kísértés? Jézust Jeruzsálembe viszi és a templom párkányára — szédítő mélység fölé állítja a kísértő, majd ezt sugallja neki: ved le magad, mert meg van írva: angyalainak parancsot ad, és azok tenyerükön hordoznak téged, hogy meg ne üsd lábadat a kőbe. — Jézus ezt válaszolta: Visszont meg van írva: ne kísérsd az Urat, a te Istenedet! Az ember élete nem játékszer. Azért kapta, hogy szolgáljon vele s nem azért, hogy vakmerő, kilátástalan kockázatoknak tegye ki. Isten mindent megtehet, amit akar, de törvényeivel ellenkezőt nem cselekszik. A világmindenség rendjét nem borítja fel egyetlen, még legjobb, lekedvesebb gyermeke kedvéért sem. Ezt jól tudta Jézus — és ellenállt. Az embert sokszor csábítja a lehetetlen. Hányszor vonz a mélység, ha magas épületről vagy hidról tekintünk le; szédít a mélység, hogy levessük magunkat, de úgy, hogy ép bőrrel ússzuk meg a dolgot.

Jézus az Ószövetségből, Mózes könyvéből vette válaszát. Ismerte az Ószövetség írásait, népének történetét. Ott Isten a zsidó népnek ígért országot, de csak akkor, ha a kísértéseknek ellenáll. A nép negyven évig vándorolt a pusztában, a lelki sivatagban, amíg méltóvá nem vált az ígéret földjére. Jézus nekünk is ígért egy országot, a lelkek Istenországát, de oda csak úgy mehetünk be, ha a kísértéseknek ellenállunk. Jézust Isten jelenvalóságának tudata és istenismerete erősítette meg helytállásában.

A harmadzori megkísértés a történet záró része. Itt a harc már el is dőlt. Az első és harmadik kísértés ugyanis kapcsolatban van egymással az éhség és hatalom kapcsán. Aki vissza tudta utasítani a — mondhatni életet jelentő — kenyeret, azt már nem csábítja a hatalom. Itt már a megbékélt, győzedelmes lélek szólal meg: „Távozz tőlem, sátn, mert meg van írva: Az Urat, a te Istenedet imádd, és csak neki szolgálj!” Az evangélista azért tartotta fontosnak a kísértéstörténetnek ezt a mozzanatát, mert tudta, hogy az embert milyen könnyen meg ejti a hatalom, mily könnyen elvakítja és megszállja a hatalmi mámor. Kodolányi János így kérdez az *Égő csipkebokor* című regényében: „Van-e részegítőbb ital a hatalomnál? Az állattal azt teheted, amit akarsz. Már ez is csodálatos érzés. De mennyivel csodálatosabb, ha az emberrel teheted? Az emberrel, aki olyan, amilyen te vagy: beszél, imádkozik, énekel, sir, nevet, születése-halála ugyanaz, ami a tiéd... s mégis hatalmadban van. Istenét is megtagadathatod vele, ha akarod! Kényszerítheted, hogy megcsókolja a kezedet, amivel ütöd. Mondathatod vele, hogy ez az ő igazi szabadsága. És mondja.”

A hatalmat nem birtokolni, hanem gyakorolni kell, az emberek javára. Jézus hatalmát embertársai felemelésére használta. Ő nem hatalommal, hanem szeretettel akart igazságot tenni, ezért utasította el magától a politikai messiásságot, a külső, a világi hatalmat. Az Atya szeretetében akarta megváltoztatni — megváltani — az egész emberiséget. „Az Urat, a te Istenedet imádd, és csak neki szolgálj!” Erre az egyedül meg nem alázó szolgálatra kötelezte el magát Jézus. Nagyon szépen írja le Thomas Mann a *József és testvérei* című regényében — Abrahám elmékedése rendjén —, hogy az ember méltóságához hozzátartozik a legmagasabbnak a szolgálata, csak ez felel meg az ember méltóságának.

A kísértéstörténet záró sorai megkapó szépséggel ábrázolják a győzedelmes lélek hangulatát, boldogságát... „és ime, angyalok mentek oda, és szolgáltak neki.” A kísértéseket legyőző lelket békesség járja át, boldogság tölti be, és az ember úgy érzi, hogy minden érte van e világon, minden őt szolgálja. Jakab apostol így fogalmazza meg mindezt: „Boldog ember az, aki a kísértés idején kitart, mert miután kiállta a próbát, elnyeri az élet koronáját, amelyet az Úr megígért az őt szeretőknak.”

Mindenki saját maga tudja, mennyire tudott ellenállni a kísértéseknek. A legjobb már az elsőnek ellenállni, de ha nem sikerül, akkor egy tévedést, egy elbukást nem szabad sovésszá rögzíteni. A jézusi példa járható utat jelöl minden keresztény ember számára. Isten és az ember szolgálatának útján járj tántoríthatatlanul. Győzd le a kísértéseket és érezni fogod: a próbát kiálló, győztes lélek áldásait, boldogságát. Az Úr is az ilyeneknek ígerte az élet koronáját. Amen.

EGYMÁSRA VIGYÁZNI

1Móz 4, 9

A kérdés létjogosult; a káini őstörténettől napjainkig időszerű: vajon tudnak-e az emberek egymásra vigyázni? Tudott-e Káin vigyázni Abelre, az ő testvérére? Nem, és nem is akart, pedig egymásra voltak utalva. Életük csak együtt lehetett teljes. Dávid király tudott-e vigyázni Uriásra, aki annyi dicsőséget szerzett neki mint hű alattvaló és bátor katona? Nem tudott vigyázni rá, és nem is akart.

Közelebb is jöhetünk napjainkhoz. Sokakban elevenen él még a második világháború szörnyű emléke. Tizenkétfélmillió embert öltek meg a légerekben. Ennyi ártatlanul megölt ember emléke — köztük gázkamrákban elhamvasztott, ártatlan kisgyermek —, vádló tekintete teszi fel újból és újból a kérdést: tud-e az ember vigyázni embertársára?! És ha tud, miért nem vigyáz? Azért, mert nem akar? Azért, mert gyáva, mert önző, mert meg akarja tartani az ő életét és nem veszi észre, hogy elveszíti azt?

A közelmúltban egy lengyel filmet mutatott be a televízió. A főszereplő egy lengyel író, aki átélte a világháború légereinek borzalmaikat. A hatvanas években meghívták az Egyesült Államokba egy háborús bűnös náci nő ellen indított perre, hogy mint túlélő és szemtanú tegyen terhelő vallomást. A per hét éve tartott. Az egykor átélt borzalmak emlékének felidézése, újraélése idegileg megtörte az írónőt. Már-már az volt az érzése, hogy tulajdonképpen ő a vádlott, akit el akarnak ítélni az elkövetett szörnyűségekért... Megmaradt türelme határán belesikolt a világ lelkiismeretébe: megtörtént-e valaha is a történelem folyamán, hogy egy ártatlan embert hét évig védjen egy bíróság, s annyi pénzt költsenek védelmére, mint amennyit e háborús bűnös nőre pazaroltak? Nem! De ártatlan emberek millióit ítélték el és gyilkolták meg nemegyszer törvényes eljárás és percnyi késelelem nélkül.

És ismét a „bolygó“ kérdés: tudnak-e vigyázni egymásra az emberek? Hány vetülete van még életünkben e kérdésnek, a rá adható válasznak? A napilapokból, a rádióból és televízióból értesülünk arról is, hogy napjainkban 40 millió ember hal meg évente gyengéttápláltság miatt. Dél-Amerikában 60 millió gyermek éhezik. A világ más tájain pedig eldobott élelmiszerekkel vannak tele a szemétkosarak! Tudnak-e egymásra vigyázni az emberek?

Lehet még szűkebbre is vonni a kört. Eldobott öreg szülők és jólétben dözsölő gyermekek. Elhagyott gyermekek és könnyelmű, felelőtlen életet élő szülők. És mennyi családott élettárs, akik szintén nem tudtak — mert nem akartak — vigyázni egymásra.

A bemutatott kép lehangoló. Vajon az emberek valóban nem tudnak vigyázni egymásra? Mi unitáriusok, akik hiszünk az ember fejlődésében, nagyrahitottságában, nem tudjuk elfogadni ezt. Az emberek tudnak vigyázni is egymásra, ha akarnak. Ezt mondja — és erre tanít — Jézus is a könyörülő szamaritánus példázatában. Megmutatja az élet árnyoldalait is: a példázatbeli pap és lévita — bár kötelességük lett volna — nem vigyáztak az embertársra, cserbenhagyták őt. De követésre méltó példaként előnkbe állítja az eszményi ember, az igazi felebarát típusát is a könyörülő szamaritánus személyében. Ő bizonyosságot tett arról, hogy az ember igenis tud vigyázni embertársára, ha akar.

Isten egymásra bízott bennünket, hogy vigyázzunk egymásra. Az isteni számonkérés — „Hol van a testvéred?“ — nemcsak az őstörténet hajnalán hangzott el. Szól ma is minden emberhez. Isten számonkéri vigyázásunkat. Vigyázzunk hát egymásra mint igaz testvérek, akiknek egy Atyjuk van, aki mindenkit egyformán szeret! Ámen.

MAGÁRÓL AD SZÁMOT AZ EMBER

Róm 14, 10; 12—13

Ember és ember között sok bántó ellentét feszül, de a legszomorúbbak közé tartoznak azok, amelyek „szeretetlen ítélgetésből“ fakadnak. Mégis gyakran megszóljuk, megítéljük egymást, kit ezért, kit azért. Van, akinek hajviseletét vagy ruháját kifogásoljuk. Mások után meg éppenséggel azért fordítjuk hátra fejünket, mert választékosan öltözködnek és nem lehet nem észrevenni vagy megjegyzést tenni rájuk. De megszóljuk mi a mellettünk elhaladó nevetgélőt is: mitől van, miért is van jókedve? Megítéljük a mellettünk élő, hogy miért nem abban az időpontban kel reggel és fekszik este, mint mi; hogy miért azt eszi, amit eszik és miért nem egyebet; hogy miért épp azzal barátkozik, akivel, és miért nem mással. S mert annyiszor megszólunk-ítélünk másokat, végül nem marad időnk — vagy egyszerűen elfelejtjük — megszólni saját magunkat.

A közösségi élet sok nehézséggel jár. Minden közösség egyénekből áll, és az emberek nem egyformák. Minden ember más. Minden ember sajátosan egyéni, külön világ, aki a maga, egyedi tulajdonságait, jellemzőit, gondolatait, érzelmeit, azok szokásait viszi be a közösségbe, ahol az más egyének tulajdonságaival, gondolataival, érzelmeivel, szokásaival találkozik. Néha vegyül, máskor ütközik.

Bár a legtöbben nemcsak tudjuk, de hangoztatjuk is, hogy nem szép, nem erkölcsös dolog megszólítani a másik embert — csak azért, mert másképpen gondolkodik, érez és él, mint mi —, mégis, a legtöbbször igen könnyedén, felelőtlen felületességgel alkotunk s mondunk elhamarkodott véleményt, nemegyszer ítéletet egymásról. Úgy tűnik, hogy mindenről ítéletet akarunk mondani, de a legtöbbször rossz a nézőpontunk. Meg akarjuk ítélni önmagunkat, de túlságosan közel esünk hozzá; meg akarjuk ítélni a többiekét, de túlságosan távol esünk tőlük (Fontenelle). Van természetünkben valami, ami a görög mitológia szerencsétlen sorsú hőisére, Nárácsra emlékeztet. Arra, aki addig nézte vonásait a víz tükreben, míg önmagában való tetszésgése olthatatlan szerelemre, beteges önimádatra lobbantotta. Ez lett a veszte. — Mi is hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy csak a mi életszemléletünk a helyes, a mi életvitelünk a jó és egyedül igaz. Oktalan önteltségünkben a magunk képmására formálnánk a világot, s a magunk elképzelése szerint alkotnánk meg az embereket is, de mivel nem tehetjük, legalább megszóljuk őket. Más szemében a szálkát is meglátva, magunkéban a gerendát is feledve lenézzük, megszóljuk, vagy kárhoztatjuk mindazt, ami más, ami eltér, különbözik a mi felfogásunktól, a mi életvitelünktől, a mi szokásainktól.

Ilyenkor látszik, hogy nem a szeretet szellemében járunk el. Ha másokat akarunk megítélni: túlságosan távol esünk tőlük, s nincs bennünk elég szeretet tárgyilagos véleményalkotáshoz. Aki szeret, az mindent megért. Aki nem szeret, az semmit és senkit sem akar megérteni.

Nem új dolog ez a nap alatt. Régi, mint az ember, és beláthatatlanul sok bajunk, kellemetlenségünk származik belőle. Ezért int óva Jézus is a szeretetlen ítélkezéstől: mit nézed a szálkát felebarátod szemében, a magad szemében pedig nem veszed észre a gerendát? Hogy mondhatod felebarátodnak: testvér, hadd vegyem ki a szemedből a szálkát!, holott tulajdon szemedben nem látod meg a gerendát. Képmutató! Vesd ki előbb a magad szeméből a gerendát és „csak aztán törődjél azzal, hogy kivedd a szálkát felebarátod szeméből“ (Lk 6, 41—42). És hozzáteszi: „Ne ítéljete, hogy meg ne ítéljenek. El ne ítéljete senkit, hogy titeket se ítéljenek el“ (Lk 6, 37). — Pál apostol egyenesen „menthetetlennek“ tart ezen vétünkért: „Nincs mentés számodra, bárki légy is, te ember, aki másokat megítélsz. Mikor ugyanis mást megítélsz, önmagadat kárhoztatod, hiszen ugyanazt teszed, te ítélkező. Isten ítélete igazságosan sújt azokra, akik ilyesmit tesznek. Azt hiszed talán, te ember, aki megítéled azokat; akik ilyesmit tesznek, de magad ugyanazt teszed, hogy kibújhatsz Isten ítélete alól? Vagy semmibe veszed Isten végtelen jóságát, türelmét és elnézését? ... Ő megfizet kinek-kinek tettei szerint“ (Róm 2, 1—4, 6).

Az apostol által alapított gyülekezetekben gyakoriak voltak a nézetkülönbségek s az ebből fakadó ellentétek. A vegyes összetételű gyülekezetek tagjai — gazdagok és szegények, szabadok és rabszolgák; a különböző nemzetiségű és különféle vallások követői közül kivált s kereszténnyé lett hívek gyakran megszólták,

kárhoztatták egymást, egymás szokásait. Ki vagy te, hogy más fölött ítélkezel? — kérdi figyelmeztetőn az apostol (Róm 14, 4). — Miért ítéled hát el testvéredet? Miért veded meg felebarátodat? (Róm 14, 10) — S ellentmondást nem tűrő határozottsággal utasítja el ezt az emberi kapcsolatokat megrontó s a gyülekezet egységét romboló, keresztényietlen magatartást: kövesse minden keresztény szabadon saját lelkiismeretének meggyőződését. — A gyülekezet tagjainak szeretetlen ítélkezései nyomán felmerült kérdésekre adott nagyszerű választást olyan egyetemes érvényű szabállyá teljesíti ki az Isten előtti egyéni felelősség gondolatával, amely az embertárs megszólását és kárhoztatását minden téren és vonatkozásban elítéli. „... mindegyikünk magáról ad számot Istennek. Ezentúl tehát ne ítéljük el egymást, hanem inkább arra törekedjétek, hogy ne okozzatok a testvérek megütközését vagy botránkozást.“

Mindnyájan „szabadságra vagyunk ítélve“ (Sartre). Mindenkinek szüntelen választania kell jó és rossz, helyes és helytelen között. Ezen választásáért mindenki önmaga hivatott felelni, személy szerint is számot adni Istennek. Senki más.

Vizsgálja meg mindenki saját tetteit (Gal 6, 4). Isten előtti felelősségünk tudatában pedig némuljon el lelkünkben s ajkunkon az embertársat megszóló vagy elítélő kárhoztatás, mert mindenki magáról ad számot Istennek. Ámen.

KOVÁCS ISTVÁN

SZÜLŐK ÉS GYERMEKEK

Ef 6, 1—4

A felnőttek és ifjak közötti viszonyt — a szülő és gyermek kapcsolatát — nem mindig sikerül zökkenőmentesen megoldani. Ennek egyik tünete az is, hogy a mai idősebb nemzedék oly keményen vélekedik és gyakran ítél az ifjúságról. Gondoljunk csak arra, hányszor halljuk — a nemzedéki ellentétek egy-egy kirívó esete kapcsán — megrovólag elhangzani a közismert általánosítást: „Ez a mai fiatalság!“ És viszont hányszor lehetünk tanúi az idősebb korosztállyal szemben elkövetett meggondolatlan gorombaságoknak.

Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy valami új jelenséggel — kortűnettel — van dolgunk. De a történelem azt mutatja, hogy minden hosszabban tartó békés, építő korban lázongott az ifjúság az öregebbek ellen, még az antik világ felnőttje sem tudta gyermekeihez való viszonyát maradéktalanul megoldani, zökkenőmentesen rendezni. A korabeli történész (Carcopino) a római császárságról szóló leírásában jellemzi a két korosztály közötti viszonyt: „Az apák lemondanak arról, hogy vezessék gyermekeiket; engedik, hogy ők uralkodjanak fölöttük, és elhítetik magukkal, hogy teljesítették kötelességüket, ha utolsó csepp vérüket is feláldozák a fiatalok kényelméért, tetszéséért.“

A Szentírásban is találunk utalásokat ez áldatlan állapotokra. Ézsaiás próféta szörnyű képet Jeruzsálem nyomorúságáról az ítélet idején, amelyről így szól látomásában: „Ifjakat teszek vezéreiké, és sihederek uralkodnak rajtuk. Sanyargatja a nép között ember az embertársát, egyik ember a másikat. Rátámad az ifjú a vénre, a hitvány a tekintélyesre... Bizony, elbukik Jeruzsálem, és elesik Juda“ (Ézs 3, 4—5, 8).

A nemzedéki ellentétek felszínre kerülése ez, amire Jézus is utal (Mt 10, 35—36), s aminek keresztény szellemben történő föloldását Pál apostol is szorgalmazza gyülekezetében. Bizonylat meg volt rá az oka.

Ami mindenképpen figyelmet érdemel: Pál apostol nem áll sem a szülők, sem a gyermekek oldalára; nem foglal állást egyik „fél“ mellett sem. Ez arra enged következtetni, hogy tisztán lát a kérdésben. A nemzedéki ellentéteket föloldani orvosolni akaró intelmei nem is hagynak kétséget az iránt, hogy mindkét felet hibásnak látja. Ezért szól a szülőkhöz éppúgy, mint a gyermekekhez.

„Gyermekek! Fogadjatok szót szüleiteknek...“ És az 5. parancsolatra hivatkozik (2Móz 20, 12).

„Atyák! — fordul a szülőkhöz — Ne keserítsétek gyermekeiteket, hanem neveljétek őket az Úr fegyelmében és intelmeivel.“

Az apostol „mindkét fél“ — úgy a szülők, mint az ifjak — figyelmébe Jézus példájának követését ajánlja. Érthető, ha ez a komoly igény a felnőttekhez szól elsősorban.

A szülőknek Jézus példáját kell követniük gyermekeikhez való viszonyukban. Jézus áldozatkészséggel és szeretettel gyakorolta hatalmát. A szeretetnek és áldozatkészségnek hatalma van a hívő ember életében is.

Amit sokan tévesen értelmeznek: sokszor épp ez az áldozatkészség és a szeretet. Életükben megvan az áldozatkészség s a szeretet is gyermekeik iránt, hatalmuk mégsincs felettük. Sőt a gyermek uralkodik felettük!

Ha az áldozatkészség hamis célokat követ, a szeretet „vak“, nem okos szeretet. Az okos szeretet és a helyes célokat szolgáló áldozatkészség nem kényeztet, de meggyőző erejével és szolgáló hatalmával a jézusi eszmények szellemében neveli a gyermeket.

Ez megóv a másik végtől is, amikor a felnőtt zsarnoki hatalmaskodással „keseíri gyermekeit“. A keresztény ember méltósága nem az önkényes parancsolgatásban nyilvánul meg.

A jézusi példa szellemében nevelt gyermek tiszteli és szereti szüleit, és szót fogad nekik: szeretetből fakadó engedelmségben.

Szülők és gyermekek, idősek és ifjak: éljetez az apostol intelmében! Ámen.

EGYHÁZI ÉLET — HÍREK

Egyházi Képviseelő Tanács

E. K. Tanács jún. 18-án tartotta meg második évnegyedi ülését dr. Kovács Lajos püspök és dr. Barabássy László főgondnok elnöklete alatt. Tárgysorozatán szerepeltek az elnökileg elintézett fontosabb adminisztratív és gazdasági-pénzügyi ügyekről szóló jelentések, a különböző szakbizottságok jegyzőkönyvei, a Zsinati Főtanács leiratai, az esperesi vizsgálószék jegyzőkönyvei, valamint a petrozsényi egyházközség lelkészi lakása elcserélésének ügye.

Lelkészi értekezletek

Az I. évnegyedi közérdekű és teológiai lelkészi értekezletet az egyházkörmökben ápr. 7—10. napjain tartották meg. A közérdekű előadás tárgya: „Románia Szocialista Köztársaság jogrendjének tisztelgetben tartása minden honpolgár hazafias kötelessége. A lelkész társadalmi magatartásának példaadása a hívek előtt”; a teológiai előadás tárgya „Az Isten létele” volt. A székelykeresztúr—udvarhelyi egyházkörmben Jakab Dénes szentábrahámi lelkész Mózes első könyvéből, a kolozs—tordai egyházkörmben dr. Lőrinczi Mihály szindi lelkész Ámos prófétáról tartott előadást.

Lelkésznevelés

A Protestáns Teológiai Intézetben jún. 1—26 között tartották a II. félévi vizsgákat. Hallgatóink nagy része eredményesen tette le vizsgáit. Jún. 28-án tartott évváró istentiszteleten dr. Kovács Lajos püspök prédikált. Ugyanaz nap tartott évváró ünnepélyen dr. Erdő János rektor ismertette a tanév történetét, ezt követte a pályadíjak és jutalmak kiosztása.

A húsvéti és pünkösti ünnepeken II—IV. éves hallgatók különböző egyházközségekben végeztek legátusi szolgálatot. A legáció jelentős mértékben szolgált a hallgatók gyakorlati lelkészképzését.

Személyi változások

Kinevezések: Fekete Dezső felsőrákosi lelkész máj. 1-től kinevezést nyert az árkosi egyházközségbe. Isten áldása legyen szolgálatán.

Felekezeti teológiai konferencia

Kiemelkedő egyházi esemény volt a június 10—11. napjain Nagyszebenben tartott XXXVII-ik felekezeti teológiai konferencia, melyen részt vettek a hazai egyházak püspökei, püspöki vikáriusok, a bukaresti, nagyszebeni, kolozsvár—napocai és gyulafehérvári teológiai intézetek tanárai, egyházi tanácsosok, teológiai szemi-

náriumok igazgatói, egyházi folyóiratok szerkesztői, doktorjelöltek és más meghívottak. A konferencia tárgyát a 381-ben tartott konstantinápolyi II-ik egyetemes zsinat 1600 éves jubileuma képezte. A jelentős évfordulóval három előadás foglalkozott. Az első előadást *A nicea-konstantinápolyi hitvallás ökumenikus értéke* címen Aurel Jivi, a szebeni Ortodox Teológiai Intézet lektora tartotta. A másodikat, *A nicea-konstantinápolyi hitvallás — az egyház dogmatikai tanításának szintézise*, dr. Juhász István, a kolozsvár-napocai Protestáns Teológiai Intézet tanára terjesztette elő. A harmadik előadást *A nicea-konstantinápolyi hitvallás az egyház életében és szellemiségében* címen Ioan Caraza, a bukaresti Ortodox Teológiai Intézet asszisztense tartotta.

Az előadásokat részletes megbeszélés követte. A konferencia pozitívan értékelt a konstantinápolyi II-ik egyetemes zsinatot, amely kiegészítette a 325. évi niceai I. egyetemes zsinat által szerkesztett hitvallást, elsősorban a Szent Lélekre vonatkozó tanítással. A konferencia résztvevőinek általános megállapítása volt, hogy a hazai ökumenikus párbeszéd folytatása újabb lépést jelent a keresztény egység, a béke, a testvériség, Isten- és emberszolgálat útján Istenországa felé. A konferencia konklúzióit a rektorok és prorektorok bizottsága foglalta össze.

Június 11-én a konferencia résztvevői meghallgatták Ovidiu Popescu földművelésügyi minisztériumi igazgatónak „*Az agrárforradalom szükségessége és megvalósításának irányelvei Románia 1981—1985 éves tervében*” című előadását.

Dr. Kovács Lajos püspök meghívás alapján ápr. 13—16. napjain részt vett az Angliai Unitárius Egyház New-Castle-ban tartott évi rendes közgyűlésén.

A Magyarországi Református Egyház küldöttsége D. dr. Bartha Tibor püspök vezetésével látogatást tett a romániai egyházaknál. Máj. 23-án a küldöttség a Protestáns Teológiai Intézetbe látogatott el. Az ökumenikus találkozón egyházunkat dr. Kovács Lajos püspök és dr. Gyarmathy Árpád főgondnok képviselte.

Környezetvédelmi Világnap. A Természetvédelmi Világnap felmérése szerint napjainkban 276 emlős-, 345 madár-, 187 kétlábú- és hüllő-, valamint 96 halfajtat és mintegy 20 000 növényfajt fenyeget a kihalás veszélye bolygónkon. Csupán századunk folyamán 160 gerinces állatfajta hal ki a Földön. Az utóbbi 30 évben lényegesen növekedett a környezetszennyezés. Jacques Cousteau mondotta: „Ha a tengerek szennyeződése továbbra is a jelenlegi ütemben folytatódik, fél évszázad elmúltával teljesen kipusztul az óceánok élővilága!” A tényadatok, a nemzetközi tekintélyű tudósok intelmei és a nemzetközi, illetve nemzeti tudományos szimpozionok ellenére, a talaj, a víz és levegő tisztasága egyre romlik, a környezetszennyeződés aggasztó méreteket ölt. Nyilvánvaló, hogy csakis egységes nemzetközi összefogással és együttműködéssel lehet gátat vetni az emberiség jövőjét és létét veszélyeztető környezetszennyezésnek.

HALOTTAINK

Márkos Albert zeneszerző, ny. főiskolai tanár, a Főtanács tagja, jún. 11-én, 67 éves korában elhunyt. 1914. okt. 17-én született Székelykeresztúron. Tanulmányait a kolozsvári Zenekonzervatóriumban végezte. 1950-tól a kolozsvári „Gh. Dima” Zeneművészeti Főiskola professzora, majd dékánja volt. Gazdag zeneszerzői és zenepedagógiai munkásságot fejtett ki. Egyházi énekkultúránk lelkes munkása volt énekes-könyvünk zenei átdolgozásával. Mint a Lekészsképzítő Bizottság tagja hatékonyan járult hozzá a gyakorlati lelkészképzéshez.

Okt. 15-én helyezték örök nyugalomra a Házsongárdi temetőben. A temetési szertartást dr. Kovács Lajos végezte, az egyetemes egyház nevében dr. Erdő János főjegyző búcsúztatta.

Emléke legyen áldott!

Előfizetőink figyelmébe

A Keresztény Magvető előfizetési díja az 1981. évben belföldön és a szocialista országokban évi 70 lej, amelyet belföldön a lelkészi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 Cluj-Napoca, Lenin út 9) lehet kifizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda külföldi előfizetési osztálya — Budapest, VII. Lövöldé tér — 7. sz. fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból az ILEXIM — Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box — 136—137 — telex: 11226, București, str. 13 decembrie nr. 3 címre kell fizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 150 lej, mely összeg ugyancsak az ILEXIM — Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—137 — Telex: 11226, București, str. 13 decembrie nr. 3 címre fizetendő.

Dávid Ferenc breviárium. Unitárius Egyház kiadása, Bp 1980. 72 l.

Újabb értékes kiadvánnyal örvendeztette meg híveit a Magyarországi Unitárius Egyház. A könyv része — második kötete — annak az értékeinket átmentő szándékú, maradandó értékű vállalkozásnak, amely Dávid Ferenc halála 400. évfordulójának tiszteletére több kiadvány megjelentetését vette tervbe.

A sorozat első kötetéhez hasonlóan (Dávid Ferenc és az unitárius vallás, Bp 1979), ez a mű is Dávid Ferenc-központú munka. Amint címe — és a kötetet útjára indító *Előszó* írója, dr. Ferencz József is — utal rá: elsődleges célja az, hogy szemelvényeket mutasson be Dávid Ferenc magyar és latin nyelvű munkáiból, az utóbbiakat természetesen fordításban közölve. Az *Unitárius Élet* c. egyházi lapban korábban már folyamatosan bemutatott ezen szemelvények egy kötetbe való összegyűjtése mindenképpen indokolt volt, és csak helyeselhető. Elegendő talán csak arra hivatkozni itt, hogy gyorsan távolodó múltunk ezen értékei sokak számára elérhetetlen — vagy a nyelvi nehézségek miatt nehezen érthető — szövegek voltak eddig. Jelen válogatás megkönnyíti az érdeklődő olvasó dolgát, mert közérthető, szép magyar nyelven mutatja be egyházalapító püspökünknek az egy Istenről, Jézusról, a szentlélekről, az emberről, a Bibliáról, a reformációról, a hitről, a hitbéli vitatkozások értékéről, a szabad kutatás jogáról, a megigazulásról és a békességről vallott felfogását; de ízelítőt ad Dávid Ferenc prédikációs kötetéhez írt ajánlásából és epilógusából, Paleolog Jakabhoz írt leveléből, valamint egyházi beszédeiből és egyéb gondolataiból is.

Ez a célirányos válogatás jó szempontokat követ: mindenekelőtt azokon a teológiai és humanitárius kérdéscsomókon vezeti végig az olvasót, amelyek a reformáció korának sarkalatos (vita-)pontjai, és Dávid Ferenc munkásságának maradandó értékű jellemzői voltak mindvégig.

A válogatás és fordítás dr. Erdő János kolozsvári teológiai professzor és Szász János dunántúli szórványilelkész — néhai dr. Iván László budapesti vallásstanár egykori válogatását is szem előtt tartó — áldozatos munkáját dicséri.

A szemelvények előtt két tanulmány — tulajdonképpen két előadás anyaga — olvasható. Az elsőt *Ami örökkévaló Dávid Ferenc életművében* — néhai püspökünk és egyik legjelesebb gondolkodónk — Varga Béla — neve fémjelzi. Az 1929-ben írt — és Dávid Ferenc halálának 350. évfordulóján felolvasott — előadás még ugyanazon évben megjelent a Keresztény Magvetőben (LXI/1929. 236—249.), majd különnyomatban is kiadásra került. (Kötetünk az egykori előadás csaknem teljes szövegét tartalmazza.)

Mi az, amit Varga Béla 350 év távolából — és távlatából — időtállóan, „örökkévalónak“ ítél Dávid Ferenc életművéből?

A szerző előljáróban meggyőző erővel vázolja az immanens és transzcendens idealizmus fejlődéstörténetét; a filozófiai és teológiai gondolkodás immanens és transzcendens elemeinek dialektikus váltakozását a különböző történelmi korokban és eszmerendszerekben. Platon filozófiájától az újkorig, egészen a reformáció radikális — Dávid Ferenc-i — gondolkodása és a kantii filozófia iránya között vont párhuzamig. A Dávid Ferenc helyét — az eszmetörténet fejlődésében — kijelölni hivatott ezen fejtegetés konklúziójaként megállapítja, hogy Dávid Ferenc radikális reformációja a keresztény eszmét gazdagabbá tette azáltal, hogy — a reformáció eredeti „protestáns elvét“ következetesen végigvive — a páli teológián is túl, az eredeti jézusi evangéliumhoz fordult vissza, és ezzel a keresztény eszme immanens

vonásának a transzcendens elemmel való — Jézusnál megtapasztalt — tökéletes összhangját ismét megteremtette. — Ma úgy mondjuk ezt röviden, hogy: Dávid Ferenc a tiszta jézusi eszmét — „a tiszta jézusi kereszténységet“ — kívánta helyreállítani. És Varga Bélával együtt ebben látjuk Dávid Ferenc „korszakalkotó jelentőségét“ (15. 1.).

Dávid Ferenc radikális reformációjában az értelem elnyerte az őt megillető helyet, s ezzel mintegy összekötő kapocs — mondhatjuk így is: egyensúlyteremtő tényező — lett a kereszténység immanens és transzcendens alkotóelemei között. Dávid Ferenc nagy felismerése, hogy a vallás egész embert igényel, a szellemiség egészét megköveteli, s ezért a józan értelem teljességgel lehetetlen, képtelen törekvés kizárni belőle. Épp a józan értelem áldásos — tisztító és építő — tevékenysége óvhatja meg a vallást mind a transzcendens, mind a szubjektív oldalon történő és az emberi szellemhez nem méltó torzulásoktól. Csak az egyoldalúság veszélyes e téren is — mutat rá Varga Béla, és megállapítása ma is érvényes.

Dávid Ferenc tisztában volt teológiai gondolkodásának következményeivel, bár ezek részletes kidolgozására már nem volt — nem is lehetett — ideje, lehetősége. Világosan érzékelteti ezt radikális reformációjának közvetlen gyakorlati következménye: a vallásszabadság 1568-as törvénybe iktatása a tordai országgyűlésen. Munkásságának ez a gyakorlatban — még ha oly rövid időre is — megvalósult közvetlen következménye, és mindaz, ami tevékenysége nyomán — épp a kereszténység immanens elemének hangsúlyozása révén — következményként jelentkezett — mint az egyén értékéről vallott felfogás, a lelkiismeret szabadsága, a szabad kutatás joga, a vallásos türelem és a fejlődés (az „örök reformáció“) kifejezetten immanens eszméje — gazdag életművének kétségtelenül maradandó értékeit jelzi az utókor számára. Mindezek fejtegetése rendjén Varga Béla nemcsak feltárja a Dávid Ferenc-i életmű gazdag hagyatékát, de egyszersmind meg is védi azokat.

Dr. Varga Béla ezen tanulmányával is méltán sorolható az unitarizmus értékeit feltáró és gazdagító nagy gondolkodóink sorába.

Múltunk értékeinek méltó gazdagítását jelentő munka kötetünk második tanulmánya. Szerzője, dr. Erdő János tanulmányát Dávid Ferenc halálának négy százados évfordulójára készítette, és a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének Renezánsz Kutató Csoportja és a magyarországi egyetemek régi magyar irodalomtörténeti tanszékei által — 1979. május 15—19. napjain — rendezett „Nemzetközi antitrinitárius konferencián“ olvasta fel angol nyelven, a Baranya megyei Siklós történelmi várában. Az előadás — a szerző magyar nyelvű szövegével — „Dávid Ferenc biblicizmusa“ címmel olvasható kötetünkben.

Szerzőnk tíz pontba foglalja mindazt, ami Dávid Ferencnek és reformátori munkásságának a Bibliával való kapcsolatáról tanúskodik. Nagy ismeretanyaggal, tárgyának alapos ismeretéről tanúskodó pontossággal és lényegretörő tömörséggel dolgozik. Célja: bemutatni azt a lelki hátteret, amely Dávid Ferenc életpályájának mindvégig eszmei alapját, lelki mozgatórugóit és radikális reformációjának fő ismérvét jelentette: a Bibliával való szoros kapcsolatát. Önkéntelenül is S. Heym sorait juttatja eszünkbe (akár mottóként is találó a dolgozathoz): Egyetlen történet sem / kezdődik a kezdetén; a fa / gyökerei elrejtnek szemünk elől, ámde / a vizekig nyúlnak.

Dr. Erdő János tulajdonképpen ezeket a — legtöbbször csak igen fáradtságos és türelmes kutató munkával láthatóvá tehető — „vizekig lenyúló, rejtett gyökereit“ mutatja be Dávid Ferenc lelki fejlődésének és reformációjának. A hatalmas és — akárcsak a „gyökerek“ — rendkívül szerteágazó ismeretanyagot feldolgozó tanulmány ismertetése, még kivonatolt formában sem lehet célunk itt: egyrészt, mert az egy „megoly alapos“ könyvismertetés kereteit is jócskán meghaladó kísérlés lenne; másrészt, mert a dolgozat teljes egészében megjelent a Keresztény Magvető hasábjain is (85/1979. 128—139.). Tehát egészében olvasható és érdemes elolvasni.

Miben összegezhető mégis mindaz, ami e munkával való ismerkedés nyomán, egyházalapító püspökünkről és reformációjáról alkotott eddigi képünket gazdagítja? — Így fogalmazhatunk:

Dávid Ferenc életének és egész életművének döntő meghatározó jegye: a Biblia. Kiváló bibliaismerete — kora törekvéseinek és igényeinek megfelelően — alapos szövegkritikai és nyelvismeretekkel is párosult. Bár ismerte és felhasználta korának bibliatrikáliai eredményeit, a józan értelem igazságkereső törekvéseit és a tudományosság felismeréseit: mindig összhangba hozta a Szentírással, amely reformátori ideológiájának elsődleges alapja, zsinórmértéke és fő ismérve volt.

Azért nélkülözhetetlenek számunkra ezek az ismeretek, mert Dávid Ferenc „biblicizmusának“ ismerete nélkül sem őt, sem reformációját nem ismerhetjük, és — főként — nem érthetjük igazán, Dr. Erdő János tanulmánya tehát — ilyen értelemben is — nélkülözhetetlen és maradandó ismeretekkel gyarapítja egyház-alapító püspökünkről és vallásunk kialakulásáról, kezdeteiről szóló tudásunkat.

Elismerően kell szóljunk arról, hogy kötetünk mindkét tanulmánya — az igényeknek megfelelő — jegyzetanyaggal van ellátva. Ezek egyben örvendetes — és hiánypótló — előrelépés a sorozat első kötetéhez viszonyítva, mert elengedhetetlen tartozéka a korunk tudományos igényű munkáinak.

Hálásak lehetünk szerző-szerkesztőinek és kiadójának, hisz — Victor Hugóval szólva — ismét „kenyeret osztottak szét“ közöttünk, e kötettel is növelve az olvasók taborát.

KOVÁCS ISTVÁN

Paul Binder: Abrudul medieval (1201—1720). Acta Musei Apulensis. Apulum XVIII. Extras. Alba Iulia, MCMLXXX. 211—223.

A középkori Abrudbánya kritikai történetét nyújtja Binder Pál történész értékes tanulmányában, mely az *Acta Musei Apulensis* külön lenyomatában is megjelent. A Nyugati Kárpátok szívében elterülő Abrudbánya nemcsak az aranyki-termelés jelentős központja volt, hanem a szellemi élet kisugárzásának központja is.

A „terra Obruth“ kritikai történetét Binder Pál 1201. évvel indítja, amikor a Kán nemzetségből származó Gyula bán tulajdona lett. Ettől kezdve századról-századra haladva társadalmi, politikai, gazdasági és vallási élete vetületeit mutatja be tárgyilagos módon.

Számunkra különösen értékesek azok a részek, amelyek a reformáció idejében Abrudbányán és Verespatakon előretörő unitarizmus megvilágosítására és jobb megértésére szolgálnak. Annál is inkább, mert Binder Pál nem egyoldalúan, hanem a maga összességében mutatja be a reformációt, beleágyazva a város történetének valóságába.

Abrudbánya hitújításának megindítója Kronner Márton volt, ennek hatására néhány év múlva a város Szent Miklós nevű temploma az unitáriusok kezébe került. Az unitáriusok birtokolják 1782-ig, amikor az ellenreformáció erőszakkal visszafoglalja. A város első unitárius lelkésze Karádi Pál, a híres humanista, aki 1569-ben itt egy nyomdát is alapít, majd 1572-től kezdve temesvári lelkész lett.

Az unitarizmus megerősödésével a város élére az unitáriusok kerültek, s 1570-től a város gazdasági, politikai, kereskedelmi és nem utolsósorban vallási kapcsolatai az unitarizmus hatására a korábbi Szeben helyett Kolozsvár és az Aranyosszék felé irányulnak.

A XVI. század végén és a XVII. elején a város történetében nagy szerepet játszottak a Várfalváról származó Kósa Máté — későbbi püspök — és az Aranyosrákosról származó Fodor Pál, akik a város bírái is voltak, és itt szereztek nemesi címeiket. A város élén álló unitáriusok lehetőséget adtak, hogy más vidékek unitáriusai is megtelepedhessenek, sőt emelkedésüket is segítették. Így említi meg a szerző a homoródszentmártoni Gedő, az ádámosi Tamás családokat. Ádámosi Tamásnak — aki később bíró lesz — és a városnak ajándékoz Abrudi György egy Kolozsváron nyomtatott kalendáriumot, a következő ajánlással: „Az nemes királyi szabad városnak Abrudbányának fő Birójának Ádámosi Thomas Deak Uramnak és az egész Respublicának“. A város antitrinitáriusokat is vonzott, itt találjuk a nem kis szerepet játszó svájci Johannes Muraltust családjával, egészen eladdig, amíg feldúlták birtokát Abrudbányán és Zalatnán. Egyébként megemlítjük, hogy Muraltusról (1563—1602) Paul Cernovodeanu—Nicolae Vătămănu irtak részletesebb és értékes tanulmányt. (Vö. Studii și articole de istorie, IX. 1967. 71. l.)

Beke Dániel püspöki vizsgálata 1648-ban igen értékes adatokat tartalmaz a város történetére és az unitarizmus helyzetére vonatkozólag. A vizsgálat idején a lakosság többsége unitárius. A főpap Baranyai János mellett még volt néhány prédikátor és az iskola tanítója.

A XVII. század második felében fokozatosan előretörnek a többi felekezetek is.

A tanulmány bár Abrudbánya történetének egy részét tárgyalja, mégis maradandó értékkel gazdagította helységtörténeti irodalmunkat.

REZI ELEK

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R.S. România

Nr. 2

Anul 87

CLUJ-NAPOCA

1981

CUPRINSUL

A spune de la muncă 83

STUDII

Dénes Jakab, Amintirile credinței străvechi în tradițiile și datinile populare 86
György Gaal: Cei doi Gyergyai în slujba Bisericii și a științei . 97
Géza Ferenczi, Epoca și inscripția cărămizii cu scriere runică din Dirju 108
Zoltán Szabó, Istorie scrisă în piatră 120

LUCRĂRI OMILETICE

Domokos Simén, A face mărturie 122
 Sîntem ogorul lui Dumnezeu 123
 Rusalii: „Aici și acum“ 125
Aron Török, Tăria puterii invizibile 127
 Secretul căsniciei fericite 128
Csaba Attila Zsigmond, Este fericit cel care rezistă în ispită . . 130
 A se îngriji unul pe altul 132
István Kovács, Omul își dă seamă despre el însuși 133
 Părinți și copii 134
VIAȚA BISERICEAȘCĂ ȘI ȘTIRI 136
RECENZII 139

Colectivul de redacție — Editors

Președintele și redactor responsabil: P.S.S. dr. Lajos Kovács, membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó (redactori), Ferenc Sebe și György András

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R.S. România

Volume 87

1981

Number 2

Cluj-Napoca

CONTENTS

To say Yes to the labour 83

STUDIES

The memories of our ancient faith in the popular traditions and costumes, Jakab Dénes 86
The two Gyergyai in the service of the Church and science, G. Gaal 97
The inscription and date of the ancient writing at Székelyderzs, Ferenczi Géza 108
History graved in stone, Szabó Zoltán 120

SERMONS

To give evidence, Simén Domokos 122
We are the plough-land of God, Simén Domokos 123
Here and now, Simén Domokos 125
The power of the invisible force, Török Áron 127
The secret of the happy marriage, Török Áron 128
Happy are those who hold out in the temstation, Zsigmond Csaba Attila 130
To take care of one another, Zsigmond Csaba Attila 132
Man renders account of himself, Kovács István 133
Parents and children, Kovács István 134
CHURCH LIFE — NEWS 136
BOOK REVIEW 139

Redacție — Editorial Office

3400 Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 9. R. S. România, Tel.: 1 46 09.

I.P. Cluj, Municipiul Cluj-Napoca c-da nr. 137

